NEAGU

DJUVARA

THOCOMERIUS NEGRU VODĂ

Un voivod de origine cumană
la începuturile Țării Românești

Ediție revăzută și adăugită

seriile de autor
HUMANITAS

De acelaşi autor:

Le droit roumain en matière de nationalité, Paris, 1940 (teză de doctorat în drept).

„Démétrius Cantémir, philosophe de l'Histoire", în *Revue des études roumaines*, XIII-XIV, Paris, 1974, pp. 65–90.

Civilisations et lois historiques. Essai d'étude comparée des civilisations, Mouton, Paris–Haga, 1975 (carte premiată de Academia Franceză); în românește, *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*, Humanitas, 1999, 2004, 2006, 2007.

„Les «grands boïars» ont-ils constitué dans les principautés roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?", în *Südost-Forschungen*, Band XLVI, München, 1987, pp. 1–56.

Le Pays roumain entre Orient et Occident. Les Principautés danubiennes dans la première moitié du XIXe siècle, Publications Orientalistes de France, 1989; în românește, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne*, Humanitas, 1995, 2002, 2005, 2006, 2007.

Les Aroumains (coordonator la operă colectivă), Publications Langues'O, Paris, 1989; în românește, *Aromânii – istorie, limbă, destin*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Sur un passage controversé de Kékauménos. De l'origine des Valaques de Grèce, în *Revue roumaine d'histoire*, t. XXX, 1–2, pp. 23–66, București, 1991.

O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri, Humanitas, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2011.

Cum s-a născut poporul român, Humanitas Junior, 2001, 2002, 2003, 2005, 2007.

Mircea cel Bătrân și luptele cu turcii, Humanitas Junior, 2001, 2003.

Mircea cel Mare (zis „cel Bătrân") și luptele sale cu turcii, Humanitas, 2010.

De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul, Humanitas Junior, 2003, 2005.

Însemnările lui Gheorghe Milescu, roman, Humanitas, 2004, 2011.

Există istorie adevărată?, Humanitas, 2004, 2006, 2008, 2009, 2011.

Amintiri din pribegie, Albatros, 2002; Humanitas, 2005, 2006, 2010.

Thocomerius–Negru Vodă, un voivod de origine cumană la începuturile Țării Românești, Humanitas, 2007, 2009, 2011.

Războiul de 77 de ani și premisele hegemoniei americane, Humanitas, 2008.

Amintiri și povești mai deocheate, Humanitas, 2009, 2010.

Răspuns criticilor mei și neprietenilor lui Negru Vodă, Humanitas, 2011.

NEAGU DJUVARA

Thocomerius–Negru Vodă

UN VOIVOD DE ORIGINE CUMANĂ LA ÎNCEPUTURILE ŢĂRII ROMÂNEŞTI

Cum a purces întemeierea primului stat medieval românesc dinainte de „descălecătoare" şi până la aşezarea Mitropoliei Ungrovlahiei la Argeş

Noi interpretări

Ediţia a III-a revăzută şi adăugită

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: S. Skultéty
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu

Tipărit la S.P. „Bucureştii Noi" S.A.

© HUMANITAS, 2007, 2009, 2011

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
DJUVARA, NEAGU
Thocomerius–Negru Vodă: un voivod de origine cumană la începuturile Ţării Româneşti / Neagu Djuvara. –
Bucureşti: Humanitas, 2011
Index
ISBN 978-973-50-3332-3
94(498.1)"13" Negru Vodă

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30 / 0372 189 509

Mulţumiri

N-aş fi putut isprăvi – dar nici măcar începe – prezenta lucrare fără nepreţuita asistenţă a distinsului orientalist, profesorul Virgil Ciocîltan, de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti.

Datorez mult, de asemenea, unor istorici mai tineri decât mine, care, fără preget, m-au ajutat, toţi, cu sfaturi şi indicaţii bibliografice – cu toate că mai nici unul n-a fost de acord cu concluziile mele: Viorel Achim, Ştefan Andreescu, Daniel Barbu, regretatul Paul Cernovodeanu, Gheorghe Cantacuzino, Ştefan Gorovei, Sergiu Iosipescu, Andrei Pippidi, Ioan Aurel Pop, Constantin Rezachevici, Elena Teodorescu; de asemenea, indoeuropenistului Dan Sluşanschi, ca şi filologului Alexandru Skultéty, care mi-a procurat şi tradus mai multe texte din limba maghiară. O amintesc, în această enumerare, şi pe Livia Micu-Ioniţă, de la Biblioteca Naţională a României.

În fine, trebuie să menţionez un iubitor de istorie, pe domnul inginer Leonida Nichitin, care mi-a pus la dispoziţie mai multe lucrări privitoare la popoarele turanice, precum şi hărţi ale ţării cu însemnarea toponimelor de probabilă origine turanică.

Îmi face plăcere s-o amintesc, de asemenea, pe juna mea colaboratoare Diana Coriciuc, care a îndurat cu angelică răbdare – ce nu-i este firească – îngrijorările şi nervii autorului, ca şi toanele computerului său, pe care numai ea ştie să-l îmblânzească.

*

Apariţia primelor două ediţii (din 2007 şi 2009) ale prezentei lucrări a fost de natură să declanşeze un dialog interesant, al cărui singur mare câştig trebuie să fie, de fapt, limpezirea adevărului

istoric. *Răspuns criticilor mei şi neprietenilor lui Negru Vodă* – volum ce apare simultan cu ediţia a III-a revăzută şi adăugită din *Thocomerius–Negru Vodă* – stă sub semnul acestei sincere dorinţe. Observaţii şi informaţii importante ale criticilor îmbogăţesc de-acum textul actualei ediţii. (Atacurile la persoană: *sterile stercus*.) Celor de bună-credinţă: le mulţumesc. Neprietenilor: *e verbis fatuos, ex aure tenemus asellum*.

Bucureşti, 7 noiembrie 2011 AUTORUL

Introducere

Cercetarea începuturilor vieții noastre statale a fost viciată, pare-mi-se, de trei metehne – sau păcate originare: mai întâi, istoriografia noastră, născându-se atunci când abia se încropea conștiința națională și, curând, chiar apăreau tendințele naționaliste în toată Europa, ea n-a fost în stare să se dezvețe până azi de conceptul eronat că interesul național ne-ar comanda un fel de selecționare a datelor pe care le-am avea privitor la trecutul neamului nostru. Unele fapte descoperite n-ar fi bune de spus – uitând întâi de toate că mintea noastră nu este în stare să judece în absolut ce-i bun și ce-i rău în timp, pentru imaginea țării. Apoi, tăinuirea sau răstălmăcirea unor fapte ori exagerarea altora se întorc inevitabil împotriva ta, ca un bumerang, căci străinii neprieteni, îndată ce descoperă o greșită interpretare sau chiar numai o omisiune, profită de ocazie pentru a discredita întreaga istoriografie românească. Este, cred, principalul motiv pentru care istoria noastră, așa cum ne-am priceput s-o prezentăm până acum, nu este în general luată în considerație de istoriografia europeană.

În al doilea rând, alt cusur major a făcut ca neclaritatea apariției statelor românești în Evul Mediu să nu fie limpezită: n-am știut să cuprindem cu adevărat dezvoltarea

acestor entităţi statale în ansamblul istoriei Europei Centrale şi Orientale şi să arătăm strânsa noastră dependenţă de popoarele care ne înconjurau sau ne cotropeau. Am ţinut cu obstinaţie să ne construim o istorie închisă între noi înşine, să închipuim o autogeneză a poporului român, un fel de „generaţie spontanee" a neamului românesc, făcând practic incomprehensibilă lenta formare a naţiunii. Chiar Iorga, care în repetate rânduri a vorbit de interdependenţa dintre popoarele sud-estului european, de fapt n-a purces cu adevărat la analiza acestui proces de interrelaţii, singur în măsură să lămurească întru câtva taina naşterii poporului român. Descrierea trecutului nostru trebuie făcută neîncetat prin prisma istoriei regionale, oarecum scăldată – dacă mi se îngăduie această imagine – în acel ansamblu mai mare şi, în cele din urmă, în istoria Europei întregi.

În sfârşit, o a treia noţiune pe care aş dori s-o introduc în studiul istoriei noastre particulare şi care ar fi susceptibilă să aducă o cât de mică lumină în acele zone care rămân întunecoase din pricina lipsei desăvârşite de documente: folosirea pe o scară largă a istoriei comparate, operaţie desigur delicată şi chiar primejdioasă dacă nu e făcută după principii logice şi recunoscute. Dar nu e un motiv pentru a ocoli cu totul folosirea acestui mijloc auxiliar de luminare.

În definitiv, nu e vorba aici de interpretarea unor documente noi, a unor surse încă necunoscute, ci doar de o nouă interpretare a unor documente de mult cercetate şi analizate, dar adesea nu corect traduse sau interpretate şi nu apropiate unele de altele cum ar trebui.

Într-adevăr, de două veacuri, istoriografia noastră e obsedată de „continuitate", deci de permanență, de imobilitate; e o viziune strâmtă și statică. Or, ceea ce a dat naștere Europei noi, cea de după Imperiul Roman, a fost Istoria în mișcare, au fost valurile succesive care, pornite din adâncul Asiei, i-au împins rând pe rând pe huni, care au pus în mișcare popoarele germanice, acestea, la rândul lor, i-au împins pe slavi, iar în urmă au venit celelalte mari valuri turanice, avarii, bulgarii, maghiarii, pecenegii, uzii, cumanii... Voivodatele românești[1] sunt rezultatul indirect al ultimului val, cel cuman, lovit și alungat, la rândul lui, de valul mongol din 1241.

Când încercăm să înțelegem geneza *tuturor* noilor state din Europa medievală – tocmai din acest punct de vedere, al barbarilor migratori, trebuie să privim, nu din punctul de vedere al vechilor populații sedentare!

*

Nu văd să fi încercat până acum vreunul dintre istoricii noștri să explice de ce vor fi apărut primele state românești închegate cu mai multe veacuri după unitățile statale din jurul nostru: al bulgarilor chiar de la sfârșitul veacului al VII-lea, carevasăzică cu șase sute de ani înaintea noastră, al rușilor din veacul al IX-lea,

[1] Nu înțeleg de ce s-a generalizat la noi ortografia *voievod*, când am adoptat, uneori până la absurd, ortografia fonetică. Cuvântul, de fapt, se aude numai *voivod*; ortografia consacrată de DEX se vrea etimologică – din vechea slavonă – *voievod*; or, în vechile noastre documente găsim aproape întotdeauna *voevod* ori *voivod*, aproape niciodată *voievod*. Am ales să scriem aici *voivod*.

al croaţilor de la începutul veacului al X-lea, regatul ungar în anul 1000, regatul sârbesc la sfârşitul veacului al XII-lea... De ce primul voivodat românesc apare, şovăielnic, cu doar mai bine de o sută de ani mai târziu decât acesta din urmă?

Pentru a întări prezumţia că, la întemeierea unui stat în acest teritoriu extrem din fostul Imperiu Roman, a trebuit să intervină un grup de barbari nomazi şi că acest proces era firesc, doresc să vin şi cu argumente inspirate din studiul istoriei universale. Peste tot unde putem cerceta istoria succesiunii unei mari împărăţii care s-a prăbuşit, adică a unui ansamblu, iniţial plurietnic, dar devenit – cu trecerea veacurilor şi prin energia unei puteri aglutinante şi unificatoare – un imperiu, un amalgam de stil comun, constatăm acelaşi fenomen. După prăbuşirea puterii şi anihilarea fostei elite conducătoare, precum şi fragmentarea ansamblului după scheme foarte variate (de pildă, după configurarea fostelor grupuri etnice, sau după împărţirea zonelor de influenţă între nou-veniţi, sau după imprevizibile accidente), atunci când, după veacuri, se înfiripă noi structuri statale în cadrul unui nou ciclu de civilizaţie, *nicăieri, chiar nicăieri* nu găsim ca noile unităţi politice menite să redea viaţă locului să se fi ridicat din vechea populaţie băştinaşă. Aceasta, lipsită de elitele sale diriguitoare, stupefiată de cutremurul care a dărâmat fostul edificiu în care trăise, de-acum fără vlagă, parcă emasculată politic, aşteaptă ca noua Ordine politică să-i fie adusă sau impusă *de un grup din exterior*, de cele mai multe ori *de un năvălitor barbar nomad*.

Scenariul poate fi urmărit în Egiptul antic după prăbuşirea regatului vechi şi, de asemenea, după prăbuşirea

regatului mijlociu, fără să mai vorbim de ultimele trei stăpâniri străine – cea a Imperiului Persan, cea a civilizației greco-romane, în sfârșit năvălirea arabilor musulmani. Vechii autohtoni egipteni sunt mutilați politic de două mii cinci sute de ani.

În China, aceeași desfășurare. De câte ori s-a prăbușit imperiul – inițial dinăuntru, ca întotdeauna –, renașterea a pornit de la barbari nomazi, mongoli, turci, manciurieni, veniți din nord și nord-vest, de dincolo de ansamblul, de altfel pestriț, pe care l-a constituit prima împărăție a lui Qin Shi Huangdi, care-l precedase pe Caesar cu vreo două sute de ani.

După ce Alexandru Macedon a dărâmat, prea devreme, imperiul ahemenizilor din Persia, când aceasta s-a trezit din letargie după cinci veacuri, a fost sub imboldul nomazilor parți de la marginile ei. În India, același lucru și după căderea Imperiului Maurya, și după căderea Imperiului Gupta.

Ajungând, în fine, la Imperiul Roman, din care ne fălim că ne tragem, succesiunea evenimentelor după prăbușire este atât de tipică modelului pe care-l expun, încât poate fi luată drept caz generic. Dacă luăm partea imperiului unde s-a impus limba latină, adică la nord de Mediterana, într-o jumătate a Europei (jumătatea elenică a imperiului și Africa, reprezentând alte modele, care nu ne interesează pentru prezenta demonstrație), nicăieri noile entități statale care s-au născut, în sângeroase zvârcoliri de veacuri, n-au fost din fapta și inițiativa vechilor populații ale locului. În Britannia, au venit angli și saxoni, și danezi, și normando-francezi; în Gallia, au stăpânit franci, burgunzi, vizigoți; în Hispania, vizigoți, suevi

şi vandali; în Italia, longobarzi. Peste tot, barbarii şi-au lăsat numele ţărilor stăpânite sau unor ţinuturi: Anglia, Francia, Burgundia, Lon(go)bardia.

Nici în partea răsăriteană a imperiului, cu toată pretenţia aşa-zişilor „romei" de a fi continuatorii Romei, conducerea n-a venit de la foşti romani sau italieni, nici măcar de la traci sau iliri romanizaţi şi, curând, nici măcar de la grecii din Grecia continentală! Toate dinastiile care s-au perindat la Constantinopol au venit din Asia Mică şi chiar de mai departe, de pildă din Armenia. Astfel fiind, cum ne-am fi putut aştepta ca din sânul firavei romanităţi orientale, aşezate în calea tuturor migraţiilor, germanice, turanice sau slave, să fi putut să apară spontan şi să se închege din iniţiativa băştinaşilor o nouă formaţiune politică?

Vă întreb, aşadar, de ce au ţinut morţiş istoricii noştri, de o sută cincizeci de ani încoace, să încerce să povestească prin ce minune, din micile formaţiuni rurale ale valahilor s-ar fi născut – în sfârşit şi cu câtă întârziere! – o Ţară Românească? Am răspuns, câteva rânduri mai sus, riscând să scandalizez: s-a născut cu întârziere, fiindcă *n-am avut noroc de barbarul cel bun*.

Voi mai adăuga ceva care cred că n-a fost încă semnalat în istoriografia noastră, anume că primul element barbar care s-a infiltrat mai masiv şi statornic în părţile noastre, slavii, *n-ar fi fost nici ei apţi să întemeieze formaţiuni statale durabile* în noul ciclu european, aşa cum tocmai făceau triburile germanice. Trebuie să aducem aici o nuanţare la teza lui Constantin Giurescu de acum o sută de ani, teză care la început scandalizase oarecum breasla istoricească, conform căreia slavii jucaseră la noi, în romanitatea răsăriteană, un rol analog celui jucat

de triburile germanice în romanitatea apuseană, ca amestec etnic şi ca aport lingvistic. De fapt, Giurescu nu fusese primul care să afirme că boierimea noastră era de origine slavă. Printre boieri, mai cu seamă printre boierii mari, ideea aceasta era veche. În 1812, tânărul conte de Lagarde, în drum de la Moscova la Viena, poposise la Bucureşti şi se îndrăgostise de o tânără văduvă Slătineanu, născută Filipescu, zăbovind un an pe la noi. Din spusele tinerei Filipeşti, Lagarde reţinuse că „valahii ne încredinţează că ei se trag din romani [...], însă boierii de viţă veche spun că ei se trag din slavi şi că sunt de alt neam decât cel al oamenilor de rând, care se trag din romani amestecaţi cu daci [...]".[2] Mai târziu, Nicolae Bălcescu va pomeni şi el de această credinţă, pesemne aflată din familia mamei sale, care era boieroaică. Şi o făcea poate şi din motive politice, pentru a adăuga un motiv de animozitate împotriva boierilor posesori de întinse moşii.

Între acele două zone, romanitatea apuseană–romanitatea răsăriteană, se puteau vedea o similaritate, un paralelism, dar nu şi în constituirea unei entităţi statale noi. Aceasta, fiindcă slavii n-au pătruns masiv ca năvălitori cu organizaţii tribale vechi şi ierarhice ca germanii, cu regi şi aristocraţie războinică, ci în pâlcuri mici de migranţi în căutare de pământuri rodnice, ei nefiind barbari nomazi sau migranţi, ci – de veacuri – plugari. Numai după ce au căzut, în pusta Panoniei, în spaţiul dinaric, în spaţiul

[2] Lagarde-Chambonas (Auguste-Louis-Charles de Messence, comte de), *Voyage de Moscou à Vienne par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermannstadt, ou lettres adressées à Jules Griffith*, Paris, 1824.

carpatic, sub dominaţia avarilor, nomazi turanici foarte organizaţi şi agresivi, numai atunci au început slavii de sud să devină şi ei războinici şi agresivi. Caracteristici în această privinţă sunt termenii care vor desemna mai târziu titlurile căpeteniilor lor, ierarhia nobiliară: numai *voivod* ar fi de origine slavă; *ban* şi *jupan* sunt avare, *cneaz* şi *viteaz* germane, *boier*, cum vom vedea, protobulgar sau peceneg.

Astfel, apare că nici slavii nu ajunseseră în evoluţia lor la faza constituirii unor entităţi statale. Ar fi fost totuşi mai înaintaţi sub acest raport decât băştinaşii valahi, ceea ce ne este revelat de faptul – observat de marele nostru arheolog Radu Popa[3] şi de mai tânărul istoric Ioan Aurel Pop[4] – că în vremea când vor exista alături în tot spaţiul carpato-dunărean cneji şi juzi (sau judeci), cu – la prima vedere – aceleaşi atribuţii de fruntaşi de comunităţi săteşti, primii ar avea caracteristici mai marcate de societate prefeudală. De altfel, în veacurile următoare, în epoca voivodală, va apărea clar o gradaţie ierarhică între jude şi cneaz.

> Iată ce scrie, în acest sens, Radu Popa: „În asemenea situaţii de coexistenţă a juzilor cu cnejii, primii trebuie priviţi ca exprimând tendinţele şi necesităţile de autoadministrare şi de autoguvernare ale colectivităţilor săteşti, iar ceilalţi de acelea de structurare feudală a societăţii româneşti"... Dar autorul n-a tras concluzia etno-sociologică firească,

---

[3] *Premisele cristalizării vieţii statale româneşti*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1980.

[4] *Instituţii medievale româneşti. Adunările cneziale şi nobiliare (boiereşti) din Transilvania în veacurile XIV–XV*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991.

ce reiese şi din deformarea de sens a cuvântului *român* în înţelesul de „ţăran fără pământ". În vremea când scria autorul, n-ar fi fost, probabil, *politically correct*!

Ca o ultimă dovadă a justeţei observaţiei de mai sus că slavii nu ajunseseră nici ei, în momentul când s-au amalgamat cu elementul autohton valah, la faza de constituire statală, aduc constatarea că *nici unul, chiar nici unul* dintre statele slave din Evul Mediu nu s-a întemeiat fără altoiul unei intervenţii alogene: primul, în ordine cronologică, în Moravia, la începutul veacului al VII-lea, a fost întemeiat de un „baron" franc, Samo, trimis de regele merovingian Dagobert pentru a-i susţine pe slavii răsculaţi împotriva avarilor. Samo constituie primul stat slav în Europa Centrală, atât împotriva avarilor, cât, ulterior, şi împotriva conaţionalilor săi franci. Regatul lui n-a dăinuit decât câteva zeci de ani, dar în veacul al IX-lea, în acelaşi cadru, se vor reconstitui Moravia şi Cehia medievale. Al doilea stat, la sud de Dunăre, la sfârşitul veacului al VII-lea, a apărut din brusca şi victorioasa intruziune a nomazilor (proto)bulgari în Imperiul Bizantin. Şi caracterul de dominaţie a unei minorităţi străine asupra masei de slavofoni şi de valahi s-a păstrat timp de mai multe generaţii, până după creştinarea, căutată de ţarul Boris ba la Roma, ba la Constantinopol (863), în ciuda unei opoziţii înverşunate – care va merge până la răscoală – a *boliarilor* bulgari.

Primul mare-cnezat rus şi primele formaţiuni polone se datorează varegilor veniţi din Scandinavia. Chiar numele de *rus* e scandinav, cum vor fi şi multe dintre numele primilor cneji şi cneaghine (Riurik, Oleg, Olga, Igor etc.).

Putem extinde teoria originii neslave a conducătorilor statelor slave şi în vest – regatele croat şi sârbesc – dat

fiind că sunt semnalate în texte greceşti din primele veacuri ale erei noastre, la nord de Marea Neagră, pe la gurile Donului, triburi denumite *serboi* şi *chorovathoi* printre sarmaţi. (Istoriografia croată a speculat, chiar peste măsură, antichitatea etnonimului *hrvatski*, pentru a afirma deosebirea croaţilor de sârbi.) Ar apărea din această analiză că ambele ingrediente ale amalgamului slavo-român, la începutul celui de al doilea mileniu, aveau şi ele nevoie de un altoi de barbari nomazi pentru a păşi hotărât către întemeierea unui stat.

Sunt, aşadar, dezamăgit să constat că până şi în zilele noastre un mare medievist ca Şerban Papacostea reia cu convingere unele vechi aserţiuni ale lui Iorga, citându-le, de pildă, în una dintre ultimele sale cărţi, *Românii în secolul al XIII-lea*[5]: „Când părţile oltene şi argeşene se uniră, după înfrângerea lui Litovoi de către unguri, pe la 1300, ţara cea nouă se formează după *o concepţie originală, avându-şi rădăcinile numai în tradiţia proprie.* E un caz de cristalizare politică spontanee. Domnia e «a toată Ţara Românească» – şi, pentru întâia oară, apare astfel în Răsărit o concepţie naţională echivalentă cu concepţia teritorială, bază modernă pentru statele apusului Europei (Nicolae Iorga)." Îndrăznesc să afirm, cu tot respectul, că acele fraze, dictate subconştient de o viziune naţionalistă adânc înrădăcinată, sunt, toate trei, contrare realităţii: 1. conglomerarea micilor unităţi prestatale într-o „ţară românească" (de altfel, o „romanie" limitată la porţiunea dintre Carpaţi şi Dunăre) n-a reprezentat

[5] *Românii în secolul al XIII-lea: între cruciată şi imperiul mongol*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 188.

o concepție originală în Europa de Răsărit; de mult se grupaseră pe baza unei aceleiași limbi și moravii, și polonii, și rușii, și croații, și sârbii etc.; 2. de fapt, nu vedem să se fi izvodit nici o tradiție proprie de unire a românilor nici la sud de Dunăre, nici la nord de Dunăre, la sud, la est sau la nord de Carpați; 3. în fine, n-a fost nicicum „un caz de cristalizare politică spontanee", ci urmarea unei acțiuni viguroase, duse de un mic grup nobiliar, majoritar de îndepărtată origine slavă și având atunci în fruntea lui un nucleu de origine cumană, adică de barbari nomazi. Aceasta a fost pura realitate.

*

Șansa de a vedea încropindu-se și în spațiul nostru o domnie structurată ar fi putut veni de la ultimii barbari care au stăpânit spațiul dintre Carpați și Dunăre, anume pecenegii (*grosso modo*, între 900 și 1100) și cumanii (după 1100). Dar primii, pecenegii, s-au arătat prea indisciplinați, prea ahtiați după expediții sălbatice ba împotriva ungurilor, ba împotriva bizantinilor, până ce, în 1092, împăratul Alexios I Comnenul i-a zdrobit în bătălia de la Lebunion și i-a împrăștiat pe cei mai mulți... cu ajutorul cumanilor!

Cât despre cumani, de la ei ne-am fi putut aștepta în cele din urmă să înființeze o formațiune mai statornică, cum ajunseseră să aibă frații lor răsăriteni, „cumanii albi", în sudul Ucrainei actuale; dar iureșul mongol din 1241 i-a alungat pe cei mai mulți din părțile noastre.

Cu alte cuvinte, nenorocul nostru istoric, nenorocul micilor formațiuni slavo-române din spațiul carpato-dunărean a fost că, în vremea încropirii primelor state medievale din Europa răsăriteană, ele n-au apucat – cum

fusese, de pildă, cazul Galliei cu francii, Spaniei cu vizigoţii, Italiei cu longobarzii, Traciei cu protobulgarii, Rusiei cu varegii – să fie aglutinate de o minoritate barbară războinică într-un stat de tip feudal medieval. Această afirmaţie aparent şocantă nu e nicicum o butadă şi nici măcar un paradox, ci o simplă constatare, sprijinită pe întreaga istorie universală. Acest lucru s-a ferit până acum istoriografia românească să-l semnaleze: acela de a încerca să explice cauzele relativei întârzieri a întemeierii primelor voivodate româneşti.

Din această pricină s-au întemeiat primele state medievale româneşti la câteva veacuri după toate formaţiunile statale – ţarate, regate, mari-cnezate – ivite la popoarele din vecinătatea noastră.

Iată premisele apariţiei primului stat românesc: 1228–1359, cei o sută treizeci şi unu de ani de înceată plămădire a Ţării Româneşti; câteva etape:

1. 1227: Bortz Membrok, căpetenia cumanilor negri, cere regelui Ungariei să-l trimită grabnic pe arhiepiscopul de Strigonium (Esztergom) să-l creştineze, împreună cu toţi oamenii lui; dar treisprezece ani după solemna înfiinţare a episcopiei *Milcovensis*, iureşul mongol din 1241 sfărâmă toată aşezarea şi alungă peste Carpaţi masa cumanilor, după o sută cincizeci de ani de stăpânire asupra Munteniei şi Moldovei.

2. 1247: „Diploma Ioaniţilor", o radiografie a banatului Severinului şi a „Cumaniei" (Muntenia la răsărit de Olt). Cine erau acei „mai-mari ai ţării" (*maiores terrae*), cărora regele Béla IV le acordă privilegii excepţionale în acea diplomă de vasalitate acordată Ordinului Cavalerilor Sfântului Ioan din Ierusalim?

3. circa 1277: Litovoi, voivod român din Oltenia, cade în luptă, încercând să scape de sub tutela regelui Ungariei şi să-şi extindă stăpânirea fără învoirea suzeranului ungar. Fratele său, Bărbat, se răscumpără din captivitate şi micul său voivodat reintră în ascultarea regelui ungar.

4. circa 1290: voivodul Thocomer, de obârşie cumană, coborând pesemne din părţile Făgăraşului, începe unificarea tuturor voivodatelor şi cnezatelor dintre Carpaţi şi Dunăre; rămâne în tradiţia locală cu numele de Negru Vodă. Ipoteza emisă acum un secol de Dimitrie Onciul şi preluată de atunci de o mare parte dintre istoricii români – anume că „descălecatul" Ţării Româneşti de către un voivod de peste munţi ar fi o născocire tardivă a cronicarilor – e greşită. Argumente hotărâtoare în favoarea existenţei reale a lui Negru Vodă.

5. 1330: fiul lui Thocomer, Basarabă, intitulat *veliki i samodrĭjavnîi gospodarĭ i voevoda văsoi zemli ungrovlahiskoi* „mare şi autocrat domn şi voivod toatei ţări ungrovlahiceşti" (adică Ţării Româneşti), pentru a păstra „ducatului" său o mai mare autonomie şi a nu restitui Ungariei banatul de Severin, se răzvrăteşte împotriva suzeranului ungar şi-l învinge în marea bătălie zisă „de la Posada" (9–12 noiembrie 1330); nu va rupe însă deschis legătura de vasalitate.

6. 1359: fiul şi succesorul lui Basarabă, Alexandru, supărat că suzeranul ungar îl împiedică să aibă, în calitatea sa de credincios catolic, corespondenţă directă cu Papa, se adresează împăratului şi patriarhului de la Constantinopol ca să-l recunoască ei „domn autocrator" şi să mute mitropolitul de la Vicina la curtea lui de la Argeş, unde-şi zideşte o frumoasă Biserică Domnească în stil constantinopolitan; se botează din nou, în rit răsăritean,

şi ia numele de Nicolae Alexandru. Ţara Românească, integrată de la începuturi în rânduirea feudală din Europa Centrală, intră de-acum statornic în sânul Bisericii răsăritene, cu tot riscul pe care această opţiune îl prezintă în raporturile cu suzeranul papistaş. E ultimul act al întemeierii Ţării Româneşti.

*

Aşadar, premisele apariţiei în ţinutul dintre Carpaţi şi Dunăre a Ţării Româneşti, prima formaţiune statală românească – comparabilă în dimensiune cu voivodatul Transilvaniei, cu despotatele sârbeşti, cu ţaratele bulgare, de altfel şi cu celelalte state din regiune, ca Bosnia, Croaţia, Slovenia, Austria –, şi integrarea ei în sistemul feudal al Europei Centrale se arată deodată sub altă lumină dacă schimbăm unghiul din care privim. Dacă de la micile aşezări autohtone, denumite poetic de Iorga „romanii", care însă nu s-au arătat chemate până atunci – nici la nord, nici la sud de Dunăre – la o mişcare mai largă de unire, trecem la perspectiva dinspre barbari, peste tot mai animaţi de setea constituirii unor formaţiuni politice puternice, descoperim că trebuie să ne aruncăm privirea către barbarii cumani. Procedând astfel, vom observa că, în veacul al XII-lea, pe un teritoriu cuprinzând Muntenia şi o parte din Moldova s-a impus, peste comunităţile valahe şi slave pe cale de contopire, o importantă formaţiune cumană. Aceasta era îndeaproape înrudită cu masa mai întinsă a cumanilor, care stăpâneau vastul teritoriu de la nord de Marea Neagră până la teritoriile marelui-cneaz de la Kiev.

Aceşti cumani din răsărit, în conflict secular cu ruşii – conflict despre care ne-au rămas vestitele bâline ruseşti, cântece bătrâneşti pomenind de luptele cu „polovţii",

descoperite miraculos la mijlocul veacului al XIX-lea pe malurile lacului Onega[6], erau cunoscuţi în epocă cu denumirea de cumani albi (la ruşi polovţi, la popoarele turanice kipciak). Ramura desprinsă de ei şi aciuată în părţile noastre era numită a cumanilor negri, conform unei ierarhii (alb/negru, principal/secundar, sud/nord) comune popoarelor turanice, şi turcice îndeosebi.

În veacul al XII-lea, două puteri încercaseră să întemeieze unităţi politice pe teritoriul locuit de valahi la sud şi est de arcul Carpaţilor: pe de o parte regatul ungar, care domina deja de câteva veacuri formaţiunile slavo-române de la nord de Carpaţi, pe de alta această fracţiune a marelui ansamblu cuman care stăpânea destul de masiv, cum se va dovedi mai târziu, un imens teritoriu la nord de Marea Neagră. Ce fel de dominaţii au izbutit să asigure aceşti cumani peste populaţiile băştinaşe de la sud şi est de Carpaţi e greu de determinat.

Nicolae Iorga, într-o comunicare făcută la Academia Română la 11 noiembrie 1927[7], a revelat – primul la

[6] S-a petrecut acolo o minune asemănătoare cu cea înfăptuită, la sârbi, de Vuk Stefanović Karadžić şi, la finlandezi, de Elias Lönnrot: un medic exilat în extremul nord al ţării din pricina opţiunilor sale liberale, doctorul Hilferding, mare amator de folclor, a consemnat de la ţăranii pescari din regiunea Onega o întreagă colecţie de cântece bătrâneşti de mare frumuseţe epică, evocând luptele ruşilor din marele-cnezat al Kievului cu polovţii (cumanii) şi cu tătarii – primii, confundaţi uneori cu cei din urmă. Pe plan istoric, e încă o dovadă a uriaşei migrări pe care valul mongol a provocat-o, din Ucraina de azi, până în nordul Rusiei.

[7] Publicată în *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiei Istorice* (AARMSI), s. III, t. VIII, 1928, pp. 97–103 şi reluată

noi – importanţa stăpânirii cumane în sudul Rusiei şi în spaţiul carpato-dunărean, precum şi frecvenţa numelor cumane în toate ţinuturile româneşti, începând cu însuşi numele lui Basarab. A reluat chestiunea în monumentala sa *Istorie a românilor*, în volumul III, capitolul VI, intitulat semnificativ „Simbioza româno–cumană", fără a trage însă toate consecinţele şi fără a încerca şi o descriere a societăţii pe care am putea-o întrevedea în vremea acestei simbioze ce se va fi zămislit în o sută cincizeci de ani.

Mai multe amănunte găsim la Petre Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*[8], care a subliniat marele număr de toponime cumane rămase în ţinuturile noastre şi a încercat să desluşească relaţiile dintre dominatorii nomazi cumani şi populaţiile sedentare cu ajutorul materialelor arheologice, numismatice şi, de asemenea, filologice pe care le avem. Mai recent, de asemenea, teza lui Adrian Ioniţă, prefaţată de Şerban Papacostea, *Spaţiul dintre Carpaţii Meridionali şi Dunărea Inferioară în secolele XI–XIII.*[9] Din aceste lucrări, reiese clar că localnicii furnizau războinicilor cumani un tribut, atât în bani, cât, mai cu seamă, în natură (cereale, sare, miere, vite, păsări de ogradă, dar şi de pradă şi, bineînţeles, braţe de muncă). Din acele relaţii – ca şi din cele cu pecenegii şi, mai târziu, cu tătarii –, au

---

de Şerban Papacostea în *Nicolae Iorga, Studii asupra Evului Mediu românesc*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, sub titlul *Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă*.

[8] Editura Academiei RSR, 1978.

[9] Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, 228 p., dintre care 59 p. de ilustraţii.

rămas în limba română cuvinte de uz curent ca *uium*, *bir*, *cai de olac*. În cele din urmă, valahii i-au şi însoţit pe cumani în războaiele lor, lucru atestat de cronicarii bizantini. *Cumanii sunt cei care i-au reînvăţat pe români arta războiului*; lucru ce se va dovedi şi mai târziu în echipamentul şi armamentul ostaşilor valahi şi moldoveni, precum şi în tactica lor de război (în special în tehnica atacurilor de cavalerie). Ce rost are să ocultăm sau să tăgăduim asemenea nobilă moştenire? Petre Diaconu mai adaugă o observaţie foarte pertinentă, cum vom vedea mai departe, anume că acea conlocuire de o sută cincizeci de ani a cumanilor cu românii „a influenţat în chipul cel mai deosebit procesul de formare a clasei dominante" (*elle a tout particulièrement influencé sur le processus de formation de la classe dominante*).

Dar toate aceste influenţe nu sunt singurele, nici, în cele din urmă, cele mai însemnate. Mai e una, mai tainică, mai neobservată, care a fost relevată de remarcabilul savant în sociologia istorică Henri H. Stahl, chiar în vremea comunismului patriotard (în anii 1960–1980), anume afirmaţia că statele medievale româneşti au fost moştenitoarele instituţionale ale stăpânirilor turanice (pecenegi, cumani, tătari) care le-au precedat. Voivodatul întemeiat de Basarab împreună cu boierii lui ar fi preluat aproape neschimbate metodele de guvernare utilizate de premergătorii lor, îndeosebi cumanii şi tătarii. În acel sistem, masa ţărănimii n-a fost încărcată de dări şi obligaţii, afară de chemarea la oaste. Esenţialul veniturilor domniei venea din feluritele vămi – ceea ce ar deosebi sensibil structura socială din Principate în primele veacuri de modelul feudal apusean, ca şi de modelul

bizantin importat odată cu supunerea bisericească. Abia după impunerea costisitorului „protectorat" otoman şi revoluţia comercială provocată de navigatorii apuseni au început domnia şi boierimea ahtiată după moşii să împresoare ţărănimea liberă, impunând alt model de economie, asemănător cu cel din Europa Centrală.

Teoria lui Henri H. Stahl n-a găsit nici un ecou la istoricii de meserie, rămaşi foarte rezervaţi faţă de sociologia istorică proclamată de acesta. Contemporani cu scrierile lui Stahl au fost şi cărţile lui Ion Donat, care a susţinut că penetraţia cumană ar fi fost mai slabă în nordul Olteniei şi nord-vestul Munteniei, tocmai zona unde va lua naştere Ţara Românească, decât în regiunea de şes şi Valea Dunării. La această concluzie a lui Ion Donat, eu aş pune un „bemol": doctorul Andrei Pandrea – cum voi spune mai amănunţit la pp. 68–69 –, pasionat de folclor şi de toponimie, a relevat numele tuturor munţilor, dealurilor, văilor, localităţilor şi chiar al locurilor nelocuite, dar purtând un nume tradiţional (*lieux-dits*) din Ţara Loviştei. Din observaţiile sale de toponimie, apărea că în acest ţinut de munte atât de neaoş românesc toponimele se împărţeau *grosso modo* astfel: trei cincimi de origine slavă, începând cu numele regiunii, Lovişte, o cincime de origine daco-romană şi tot o cincime de origine turanică! Carevasăzică, fuseseră „seniori" cumani sau pecenegi şi în acest colţ de munte.

*

Pentru ultima perioadă a şederii cumanilor în părţile noastre, lucrarea cea mai temeinică şi mai amănunţită

e a preotului unit Ioan Ferenţ.[10] De la el înţelegem marea răspândire a cumanilor, din stepele Rusiei de sud, până în Bulgaria, continuitatea comunităţii lor, cu toate că celor de la răsărit li se zicea cumani albi, iar celor de la apus, cumani negri.[11] În marile lor mişcări, vedem căpetenii ale cumanilor albi acţionând până în Balcani sau împotriva Ungariei – fenomen pe care-l vom găsi şi în faza marii retrageri a cumanilor în faţa atacului mongolilor.

Nici o sursă nu ne lămureşte însă în privinţa relaţiilor pe plan religios dintre cumani şi supuşii lor valahi (sau slavo-români, când ne gândim îndeosebi la şefii comunităţilor de sate). Încercările de creştinare a cumanilor par a fi venit numai din Occident, adică din regatul ungar şi în speţă de la Ordinul dominicanilor, de curând înfiinţat. Aceste tentative au justificat şi redactarea faimosului *Codex Cumanicus* redescoperit la Veneţia pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi editat prima oară în anii 1870 de contele Géza Kuun, orientalist (de altfel, după nume, de probabilă – deşi îndepărtată – origine cumană).[12] Ferenţ opinează că primele încercări de convertire s-ar fi făcut chiar în scurta perioadă când cavalerii teutoni

[10] Dr. Ioan Ferenţ, paroh, *Cumanii şi episcopia lor*, Blaj, 1931, 152 p.

[11] Explicaţia semnificaţiei alb/negru la popoarele turanice a fost dată întâi de Karl Friedrich Neumann, în *Die Völker des Südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwiklung*, Leipzig, 1855, VII–VIII şi 98.

[12] E vorba de un lexicon latin–cuman–persan destinat misionarilor dominicani.

au ţinut Ţara Bârsei în feudă (1211–1225) şi au trecut o vreme Carpaţii şi în Muntenia şi Moldova. Din acel moment se va intitula regele Ungariei şi *Rex Comaniae*. Atunci însă misionarii au fost alungaţi, unii chiar ucişi. O a doua misiune dominicană s-ar fi îndreptat mai la nord, în direcţia Niprului. Şi acolo unii misionari au fost ucişi, dar au fost şi câteva convertiri printre căpeteniile cumane, ca de pildă Bortz Membrok, care domnea chiar în părţile Moldovei de sud. Într-o scrisoare din 31 iulie 1227[13], Papa Grigore IX îl felicită pe Robert (francez născut la Liège), arhiepiscopul de Strigonium, pentru convertirea lui Bortz, al cărui nume va apărea la unii cronicari deformat în Benbroch sau Benborch (şi la boierii noştri din primele timpuri găsim forma Borcea). Bortz şi fiul său Burch, precum şi un întreg grup în jurul lor par a fi devenit creştini evlavioşi, făcând prozeliţi.

Ne puteam, aşadar, aştepta ca din rivalitatea cumano–maghiară pentru stăpânirea zonei de la sud şi răsărit de Carpaţi, unde apăruseră de-acum mici cnezate sau voivodate slavo-române, să se nască la începutul veacului al XIII-lea o formaţiune mai mare, întemeiată de cumanii negri. Marea năvălire mongolă a nepoţilor lui Genghis-han va răsturna însă brutal toate datele.

O primă tentativă puternică a Genghishanizilor, în frunte cu doi şefi renumiţi, Djebe şi Sübötai, a avut loc în iunie 1223. Aceştia s-au ciocnit pe râul Kalka, la nord

[13] *Documenta Romaniae Historica* (DRH), D, Relaţii între ţările române, 6, p. 14.

de Crimeea, de o coaliţie – realizată pentru prima oară – a cumanilor albi, conduşi de regele lor Kuthen, şi a ruşilor conduşi de marele-cneaz de la Kiev. Ciocnirea, care a ţinut mai multe zile, a sfârşit cu un dezastru pentru aliaţi: nouă principi ruşi au căzut în luptă; Kuthen şi ginerele său Mstislav, mare-cneaz al Galiţiei, au izbutit să scape. Mongolii însă au oprit provizoriu ofensiva, fiindcă în planurile lor aceasta nu era decât una dintre primele încercări de a tatona terenul în vederea unui atac de mare anvergură. Djebe şi Sübötai s-au întors împotriva Bulgariei de la Volga, pe care au nimicit-o. Apoi, s-au dus să-l întâlnească pe Genghis-han, care se întorcea din expediţia sa în Khorazan. El va muri la 18 august 1227. Abia după alegerea, în 1229, ca mare-han, a fiului său Ögödai, se întruneşte în 1235 un *kurultai* care hotărăşte cuceriri spre apus, dincolo de Volga. În fruntea expediţiei, e desemnat Batu, fiul fiului cel mai mare al lui Genghis-han, Jutci (asupra căruia planau justificate îndoieli despre filiaţia sa, fiind zămislit în vremea unei captivităţi a mamei sale, tânără, la un trib duşman); Jutci murise în 1227, înainte de Genghis-han. Dar lui Batu i se asociază cel mai iscusit general al lor, Sübötai, rechemat din China.

I
Invazia mongolă din 1241 şi retragerea cumanilor de la est şi sud de Carpaţi

Vestea înfrângerii fraţilor lor de la nord de Marea Neagră, precum şi prevestirea unui nou atac al neînchipuitei noi puteri din Răsărit sosiseră neîntârziat la cumanii din părţile noastre şi stârnise, fără îndoială, mare îngrijorare şi aprigi discuţii. De zeci de ani, cum am spus, întru îndeplinirea misiunii sale papale de creştinare a păgânilor, regatul ungar trimitea sporadic peste Carpaţi delegaţii de misionari dominicani, care să încerce să-i convertească pe cumani la creştinism. Multe dintre aceste încercări de convertire sfârşiseră până atunci tragic, prin uciderea misionarilor. Vestea dezastrului de pe Kalka convinge însă căpeteniile cumanilor negri să-şi schimbe radical atitudinea faţă de creştinare. Astfel, la începutul lui 1227, Bortz Membrok, cum am spus mai sus, se adresează arhiepiscopului de Strigonium (Esztergom) şi-l roagă să vină să-i boteze poporul. Dovadă a importanţei pe care regele Ungariei Andrei II o acordă creştinării cumanilor e faptul că trimite la această ceremonie nu numai pe cel mai înalt prelat al Bisericii ungare, arhiepiscopul de Strigonium, ci şi pe propriul său fiu, viitorul rege Béla IV, deja asociat la domnie în împrejurări de mare tensiune între tată şi fiu – acesta, însărcinat din 1226 cu guvernarea Transilvaniei.

Dintr-o scrisoare de felicitare a Papei Grigore IX către Béla, reiese că botezul a avut loc în primăvara anului 1228. *Magnum Chronicum Belgicum* pomeneşte de botezarea cu acel prilej a 15 000 de cumani. (Să fie oare o cifră globală? Înclin să cred, pe baza cifrelor ce vor apărea în documente ulterioare, că ar fi vorba numai de bărbaţii în arme.)

După înfiinţarea episcopiei de Milcov, în această reşedinţă a căpeteniei cumane, a cărei exactă situare n-a fost până acum stabilită, papalitatea, cu sprijin din partea regelui Ungariei, a purces, după cum reiese din arhivele vaticane, la construirea unui întreg ansamblu – cetate, catedrală, precum şi palat episcopal – pentru primul episcop numit, călugărul Theodoric, conducătorul Ordinului dominican din Ungaria.[1]

Ferenţ, pe urma părintelui C. Auner[2], crede că episcopului Theodoric i s-a dat cetatea care fusese ridicată de cavalerii teutoni la Crăciuna, pe Milcov – nume care ar aminti de termenul Kreuzburg, adesea folosit de cavalerii cruciaţi. În jurul acestei reşedinţe şi-ar fi construit episcopul un adevărat oraş, sub numele de Milcovia.

Această întorsătură politică, apropierea cumanilor negri de regatul ungar *ar fi avut probabil ca desfăşurare*

[1] Interesant de făcut apropierea dintre acest efort al dominicanilor în Răsărit şi radicala stârpire, tot cu ajutorul lor, în frunte chiar cu fondatorul Ordinului, Sf. Dominic († 1221?), a catharilor din Apus. Ultimul act al nemiloasei cruciade, „rugul de la Montségur", va avea loc în 1244.

[2] C. Auner, *Episcopia Milcoviei*, în *Revista catolică*, I, Bucureşti, 1912, p. 544.

firească apariția unui regat sau ducat cuman, a cărui căpetenie ar fi fost vasalul regelui ungar. Un asemenea deznodământ firesc a fost însă năruit de șocul brutal al atacului mongol din 1241, care va amâna cu două generații procesul de unificare a „Cumaniei", rămase de-acum fără structurile politice și militare ale cumanilor.

Chiar din 1238, a venit vestea că, din iarna 1237–1238, se urnise din Mongolia uriașa armată a lui Batu-Han și că din ianuarie-februarie 1238 căzuseră pe rând în Rusia Riazan, Moscova, Suzdal, Vladimir și că pierise marele-cneaz Gheorghe. Cumanii fug în două mari coloane, una cu hanul Iona și 10 000 de corturi, peste Dunăre, unde-i atacă pe bizantini, împreună cu „francii" Imperiului Latin din Constantinopol, *alta spre Ungaria, a hanului Kuthen, cu 40 000 de corturi.* Avem, așadar, de a face cu o adevărată migrație, o *Völkerwanderung* sute de mii de oameni, cu bărbați, femei, copii, sute de mii de cai și vite.

Privitor la grupul care s-a îndreptat către sud sub conducerea lui Iona, avem mai multe mărturii. Cronicarul bizantin Nichifor Gregoras relatează că ar fi trecut Dunărea și ar fi fost luat de împăratul Ioan Ducas Vatatzes, care l-ar fi răspândit în Tracia, în Macedonia și în Asia Mică. Mai multe amănunte aflăm de la alt cronicar bizantin, Gheorghe Acropolitas, apoi de la cronicarul cistercian Alberic, în fine de la Joinville, cronicarul Cruciadei a IV-a. După Acropolitas, Ioan Asan II al vlaho-bulgarilor (1218–1241) i-ar fi lăsat pe cumani să treacă spre teritoriile bizantine, unde au început să pustiască Macedonia. Acolo s-au întâlnit cu cruciații

„frânci" ai împăratului latin de Constantinopol, Baudouin II (1217–1273), şi asistăm atunci la ciudata alianţă a acestor cavaleri apuseni cu nomazii noştri din stepă. Joinville, care îl califică pe „Jonas" *le roi des Commains* şi *le grand roi des Commains*, ne dă amănunte pitoreşti despre această cumetrie şi înfrăţire. Scrie Joinville: „Împăratul din Constantinopol şi ceilalţi nobili ce se aflau la Constantinopol erau atunci aliaţi cu un popor numit cumani, pentru a avea ajutorul acestora împotriva lui Vatatzes, care era împăratul grecilor."[3]

Alianţa a fost pecetluită prin trei căsătorii: Guilelm, fiul lui Geoffroy de Méry, conetabilul Romaniei, a luat pe o fiică a prinţului cuman Soronius (?); Baudouin de Hainaut, pe o a doua fiică, ambele botezate catolic la Constantinopol; Nariot de Toucy, rudă cu regele Franţei Ludovic IX (Ludovic cel Sfânt), a luat pe fiica lui Iona. După moartea soţului, ea devine călugăriţă, pe când Iona rămăsese păgân, aşa că după ce a murit a fost îngropat în afara zidurilor Constantinopolului, după ritul cuman, sub o movilă mare; au fost jertfiţi opt ostaşi înarmaţi şi douăzeci şi şase de cai!

Joinville mai povesteşte şi ceremonia frăţiei de sânge între marele-han şi nobilii săi de o parte, împăratul latin şi nobilii săi de alta: şi-au luat sânge crestându-şi venele, iar sângele, amestecat într-o cupă cu vin şi apă, a fost băut de toţi. Cu toate aceste rituri de frăţie pe viaţă, cumanii vor trece în cele din urmă de partea basileului

[3] Joinville, *Histoire de Saint-Louis*, ed. Nathalie de Wailly, ediţia a VI-a, Paris, 1878, p. 221. Traducerea română în Ferenţ, *op. cit.*, pp. 80 *sqq*.

Vatatzes, care-i va răspândi în teritoriile lui, cum ne spune Nichifor Gregoras.

Pe noi ne interesează mai mult soarta celuilalt grup, şi mai important, cele „40 000 de corturi" duse de hanul Kuthen spre Ungaria. Sfatul cumanilor de la Milcov, neîndoielnic după lungă deliberare, încredinţat că ei nu vor fi în măsură să ţină piept atacului, cere regelui Béla IV învoirea de a fi primit tot neamul lor dincolo de Carpaţi, sub protecţia regelui maghiar pe care-l considerau desigur în stare, cu cavalerii săi de tip cruciat şi cu posibilii săi aliaţi apuseni, să reziste mongolilor.

La acea dată, Bortz Membrok şi fiul său muriseră şi fuseseră îngropaţi creştineşte. Dovadă iarăşi că „imperiul" cumanilor era un *continuum*, din Ucraina actuală şi până în părţile noastre, această mare migraţie se face sub comanda marelui prinţ cuman din răsărit, Kuthen, învinsul de la Kalka şi socru al marelui-cneaz Mstislav al Galiţiei. Béla IV, considerând că aceşti luptători temuţi îi puteau fi de folos, atât împotriva duşmanilor, cât şi împotriva magnaţilor dinlăuntru, cu care avea mari supărări, acceptă cererea, dar sosirea în masă a acestei hoarde de sute de mii de oameni, cu tot calabalâcul lor, a însemnat o mare încercare pentru regat. În cele din urmă, regele se hotărăşte să aşeze această mulţime străină dincolo de graniţele Transilvaniei, spre apus. E de presupus că toate instanţele voivodatului, în special conducătorii secuilor şi saşilor, trebuie să fi privit cu mare îngrijorare sosirea acestui puhoi dintr-un neam de la care suferiseră de mai bine de un veac atâtea incursiuni de pradă şi prăpăd. Cumanii sunt îndrumaţi către Tisa inferioară, pentru a coloniza o regiune insuficient

populată, iar regele lor, Kuthen, e luat de Béla IV sub ocrotirea lui, la Pesta. Aici, pe când una dintre coloanele tătarilor pătrunde deja în Ungaria pe la pasul Verecke/Vereţki, se întâmplă o dramă care va avea urmări grave asupra sorţii cumanilor: la Pesta, gloatele pornite împotriva cumanilor de când intraseră în ţară iau cu asalt palatul unde era găzduit Kuthen şi îl ucid. La vestea acestei crime, masa cumanilor, în loc să-i fie de ajutor regelui împotriva mongolilor, va deveni la rândul ei un mare pericol. Prădând şi arzând sate şi oraşe, cumanii se îndreaptă spre Bulgaria. De abia după retragerea mongolilor, doi ani mai târziu, se va strădui Béla IV să readucă o parte din ei în Valea Tisei, iarăşi ca aliaţi ai regelui împotriva magnaţilor. Succesorul lui Béla IV, fiul său Ştefan, care nu va domni decât doi ani, va lua de soţie o prinţesă cumană, şi fiul lor, Ladislau IV, zis „Cumanul" (1272–1290) – fiindcă simpatiza atât de mult cu etnia mamei sale, încât copia până şi îmbrăcămintea şi tunsoarea cumanilor – va sfârşi asasinat.

Retragerea dincolo de Carpaţi a cumanilor, care reprezentau de un veac şi jumătate osatura politică a ţinutului, a dat alt curs procesului de naştere a unui stat şi a însemnat pentru întemeierea unei *vlaşkoe zemlia*, a unei ţări româneşti, o amânare de aproape o sută de ani. *Dar s-ar fi numit ea astfel? Sau cumva – cum apăruse pe hărţile din epocă şi cum e numită în Diploma Ioaniţilor din 1247 – Cumania* – aşa după cum Gallia devenise Francia, Italia de Nord Lombardia, Spania de sud Vandalusía, Mœsia şi Tracia Bulgaria, după numele stăpânitorilor barbari?

*

Marea invazie mongolă din 1241–1242, pornind din sudul Rusiei de azi, s-a desfăşurat pe mai multe linii de atac. În Occident, contemporanii care pomenesc de marea invazie vorbesc în general de trei coloane, pesemne din cauza celor trei mari ţări creştine din Europa Centrală, cunoscute lor, anume Polonia, Cehia şi Ungaria. De fapt, sunt patru coloane principale, adică ale celor patru prinţi Genghishanizi: Orda, Batu, Kadan şi Böček. A lui Orda, cea mai nordică, s-ar fi despărţit în două – lucru confirmat şi de „Istoria secretă" a mongolilor, păstrată într-o traducere chineză din 1370 şi zisă *Yüan e ao pi shi*, unde e scris că tătarii, în operaţiunile lor împotriva regelui Ungariei (dovadă indirectă, zic eu, că acesta era considerat suveranul cel mai puternic din Europa Centrală), „au înaintat în cinci corpuri, pe cinci căi diferite". Vom vedea însă că şi coloanele mai sudice se puteau împărţi în mai multe subdiviziuni la un moment dat.

Cea mai nordică coloană nimiceşte pe rând imperiul cumanilor albi, marele-cnezat rus de la Kiev, regatul polon şi, cu o coloană desprinsă spre nord, cnezatele lituaniene; apoi, îi învinge şi ucide pe ducele Henric al Sileziei şi pe Venceslas al Boemiei, sprijiniţi de cavalerii teutoni.

A doua, mai la sud, a trecut Carpaţii prin Maramureş şi a atacat colonia săsească (*sas*, în textele lui Rogerius şi ale lui Raşid od-Din) care exploata minele de argint de la Rodna.[4] Regăsim altă indicaţie a atacării Rodnei

[4] Una dintre mărturiile cele mai vii şi cutremurătoare a masacrelor comise de mongoli în înaintarea lor o găsim la

în chiar „ziua Învierii Domnului" 1241, într-un scurt pasaj (zis *Notitia de Epternac*) din raportul călugărului flamand Wilhelm van Rubroek, trimis de regele Franței Ludovic IX pe lângă marele-han, în 1252–1254.[5] Un amănunt interesant și tulburător: nu toți sașii sunt atunci căsăpiți, șase sute dintre ei devin apoi călăuze ale tătarilor!

Coloana cea mai sudică, condusă de Böček, s-a despărțit și ea în două, o coloană coborând de-a lungul Siretului, urmând apoi cursul Dunării, probabil pentru a asigura flancul sudic al uriașului front mongol împotriva unui posibil atac al lui Ioan Asan II al vlaho-bulgarilor. Această coloană ar fi pătruns în Transilvania pe la Severin. O coloană principală însă pătrunde în „țara episcopului cumanilor" (*in terram episcopi Cumanorum*), unde rămăseseră pesemne apărători, căci Rogerius pomenește de o încercare de rezistență. Distrugerea întregului așezământ a fost însă totală. Cronica persană a lui Rașid od-Din[6] conține, privitor la înaintarea *baghetur*-ului Böček, următoarea precizare:

---

călugărul italian Rogerius, care, aflându-se în misiune în Ungaria chiar în momentul năvălirii mongole, va fi luat de tătari ca rob în regiunea Pestei și va lăsa mai târziu – el va ajunge și arhiepiscop de Spalato după ce va scăpa din această aventură – o carte intitulată *Carmen miserabile*. Nu se afla chiar la Rodna, dar din relatările pe care le-a cules e probabil ca descrierea lui să fie foarte aproape de realitate.

[5] Aurelian Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*, Paris, 1930, pp. 174–175.

[6] Medic evreu convertit la islam și ajuns mare-vizir al hanilor Genghishanizi din Persia, care a lăsat o extrem de amănunțită și probabil bine documentată cronică a marii invazii mongole din 1241–1242. Va pieri, în cele din urmă, decapitat.

„Mergând pe drumul Qara Ulaghilor [valahilor negri] şi prin munţii de acolo a înfrânt aceste popoare Ulagh. Şi de aici a intrat în pădurile şi în munţii Yapraq Taq [Carpaţi!] la hotarul lui Mişelav şi i-a înfrânt pe duşmanii care se aflau acolo gata de luptă."[7]

„Hotarul lui Mişelav" îl voi comenta mai departe. Aici, aş vrea doar să semnalez, ca amănunt de cea mai mare însemnătate: cronicarul din acele ţări îndepărtate vorbeşte, ca de entităţi bine cunoscute, de „drumul vlahilor negri" şi de „popoarele vlahe", iar despre cumani nu mai pomeneşte în acest context. Apare clar că la sosirea valului mongol în regiunea episcopiei Milcoviei structurile militare ale cumanilor negri se retrăseseră dincolo de Carpaţi, astfel încât, în acel colţ, valul mongolilor nu s-a ciocnit, probabil, decât cu formaţiuni ostăşeşti ale unor cneji sau voivozi valahi sau, dincolo de Carpaţi, de braşoveni şi de secui. Existenţa unor

[7] Traducere preluată din Virgil Ciocîltan, *Componenţa română a ţaratului Asăneştilor*, în *Revista istorică*, tom III, 1992, p. 1112. Marele nostru orientalist, regretatul Aurel Decei, a tradus acest pasaj din cronicar direct din persană, vezi *L'Invasion des Tatars de 1241/1242 dans nos régions selon La DJĪĀMI[c] OT-TEVARIKH de Fäzl ol-lh Räšīd od-Dīn*, în *Revue roumaine d'histoire*, tome XII, nr. 1, 1973, pp. 101–122. Decei ne revelă că, în diverse alte manuscrise decât cel care a fost folosit acum un veac şi jumătate de C. d'Ohsson şi reluat în general de toţi comentatorii, numele acelor munţi apare sub forma Babak Tok, pe care el crede că l-ar putea apropia de denumirea maghiară Kárpátok, cu toate că nu e sigur ca termenul generic de Carpaţi să se fi păstrat la populaţiile din acea epocă! Să lăsăm deci deoparte problema originii termenilor persani care desemnează acei munţi, contextul indică limpede că e vorba de Carpaţii Răsăriteni.

formaţiuni valahe ne va fi îndată confirmată în Diploma Ioaniţilor, prin expresia *cum apparatu suo bellico* „cu aparatul lor de război", privitoare la potenţialul militar al valahilor din banatul Severinului.

Aurelian Sacerdoţeanu crede că, din episcopia Milcovului, tătarii ar fi trecut Carpaţii pe la Oituz, întrucât spusele lui Rogerius sunt completate în *Notitia de Epternac* cu fraza: „În aceeaşi zi [Duminica Paştelui, când a căzut Rodna], o altă armată a aceloraşi tătari, pătrunzând în provincia ce se cheamă Bârsa, l-a ucis pe comandantul armatei ţării transilvane cu toţi ai lui" (*Eodem die alter exhercitus eorumdem Tartarorum ingrediens provinciam que Burza dicitur, ducem exhercitus transilvane terre cum omnibus suis interficit*).

Dar numai o parte a acelei coloane trebuie să fi trecut prin pasul Oituz, deoarece, după Raşid od-Din, Böček ar fi „intrat în pădurile şi în munţii Yapraq Taq *la hotarul lui Mişelav*"! (s.n.) Or, mai mult decât probabil, ţara lui Mişelav e voivodatul lui Seneslav din regiunea Argeş. A fost deci o a doua coloană desprinsă, care urmează linia de sud a Carpaţilor, cu direcţia Argeş. Aşa înţeleg şi Sacerdoţeanu, şi Iorga, şi Decei. Iorga nu emite nici o ipoteză privitoare la pasul pe unde de aici ar fi trecut Böček Carpaţii în Transilvania, pentru a se uni cu coloana din Ţara Bârsei şi a înainta împreună spre inima Ungariei. Sacerdoţeanu crede că a intrat „peste Loviştea argeşană şi prin clisura Oltului". Această părere mi se pare greşită: „clisura Oltului" n-a fost, până la sfârşitul veacului al XIX-lea, drumul normal dintre Transilvania şi Muntenia, din cauza malurilor abrupte ale strâmtorii Oltului. Trecerea pe acea cale nu se făcea

prin chiar Valea Oltului, ci pe coamă de munte, prin Sălătruc şi Câineni, iar cărările erau atât de strâmte, încât toţi străinii care erau aduşi în Muntenia pe aici au lăsat descrieri înspăimântătoare, ca de pildă Lady Craven în 1786, Madame Reinhardt în 1806 sau tânărul conte de Lagarde în 1813, care rezumă cel mai bine impresia pe care o lasă calea aceea: „Nici că se poate o stavilă naturală mai puternică în calea năvălitorilor de orice fel. Drumurile, abia croite, trec pe marginea unor prăpăstii înfricoşătoare."[8] Cum ar fi ales această trecătoare tătarii, atât de bine informaţi din vreme asupra căilor pe unde aveau să treacă? Mă miră şi opinia lui Aurel Decei, de obicei atât de perspicace, care crede că Böček ar fi pătruns în Transilvania pe la Timiş şi că Böček s-ar fi ciocnit de Mişelav-Seneslav. Mi se pare a fi o interpretare eronată a frazei pomenite din Raşid od-Din „şi, de aici, a intrat în pădurile şi în munţii Yapraq Taq *la hotarul lui Mişelav*". Termenul persan Decei îl specifică în franceză prin locuţiunea *aux confins de*, deci „la marginea, la graniţa" voivodatului lui Seneslav. Aşadar, textul nu implică intrarea în ţara lui Seneslav şi confruntarea cu el – în care caz, ca în mai toate ciocnirile cu armate din ţările creştine, lupta s-ar fi soldat cu nimicirea armatei şi uciderea căpeteniei. Or, îl regăsim pe Seneslav în diploma din 1247, iar *calea cea mai normală de pătrundere în Transilvania* înainte de ţara

[8] Lagarde-Chambonas (Auguste de Messance, comte de), *Voyage de Moscou à Vienne par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermannstadt ou lettres adressées à Jules Griffith*, Paris, 1824.

lui Seneslav era Valea Teleajenului (pe unde primul ţarat bulgar ridicase cetatea Slon, în vreme ce ungurii se pregăteau să ocupe Ardealul). Tătarii, atât de bine informaţi, nu puteau să nu ştie că drumul comercial dintre Braşov şi porturile de la Dunăre şi Marea Neagră era prin Valea Teleajenului, care era cea mai uşoară şi largă din tot lanţul Carpaţilor Meridionali[9] – iar scopul lui Böček era să facă în cel mai scurt timp legătura cu coloana trecută pe la Oituz, ca împreună să grăbească spre inima Ungariei. N-avea nevoie să străbată Muntenia întreagă, de la răsărit la apus!

*

Cele trei coloane sudice ale uriaşei invazii mongole se vor întruni undeva în Câmpia Panonică. Béla IV, încercând să li se opună la Muhi, lângă râul Sajó, suferă o înfrângere atât de cumplită, că nu-şi găseşte scăpare decât refugiindu-se, în cele din urmă, în insula Veglia (în croată, Krk) din Adriatică (alte izvoare vorbesc despre cetatea dalmaţiană Trau); în cursul dramaticei retrageri, două dintre fiicele regelui Béla cu Maria Lascaris, Catharina şi Margari, au murit şi au fost înmormântate în Dalmaţia. Relatările călugărului Rogerius ne dezvăluie

[9] Valea Teleajenului a rămas drumul normal, chiar de la Bucureşti spre Braşov, până la mijlocul veacului al XIX-lea, când Bibeştii şi Ştirbeii care aveau moşii pe Valea Prahovei au lărgit drumul până la Mănăstirea Sinaia, ctitoria spătarului Mihai Cantacuzino, care, fugind în noapte de oamenii lui Grigoraşcu Duca vodă, trimişi să-l prindă, i-a înşelat, fugind pe valea fără drum a Prahovei, în loc de Valea Teleajenului. De când cu Sinaia regală şi calea ferată, am uitat de căile naturale din Evul Mediu!

amănunte în general insuficient reţinute de istoricii marii năvăliri mongole din 1241. Coordonând diversele surse, apare că regele n-ar fi fost susţinut cu toată energia de marii săi vasali, care erau de mai multă vreme în vrajbă cu el. Regele, în cursul bătăliei, ar fi pierdut cu totut controlul armatei sale. Cel mai vajnic ar fi fost fratele său Coloman, care va şi muri de pe urma rănilor căpătate. Sübötai a trecut râul la 11 aprilie noaptea şi i-a surprins pe unguri în zori. Batu îşi asigurase singurul pod şi atacase frontal, pe când Sübötai trecuse în amonte la un vad, pentru a prinde armata ungară. A nimicit-o împreună cu contingente germane, franceze, croate şi cavaleri templieri.

De curând, un istoric militar francez, Gérard Chaliand[10], a analizat metodele de război ale mongolilor, din care reiese că imaginea pe care ne-o facem adesea, a unui uriaş atac frontal de sute de mii de călăreţi nimicind totul în calea lor, e falsă. Din calculele autorului, ar reieşi că ansamblul marelui atac din 1241 nu a numărat mai mult de 120 000 de luptători de partea mongolă, împărţită în patru sau chiar cinci coloane foarte depărtate una de alta şi cu obiective deosebite, toate urmând să se întâlnească pentru ciocnirea cu regele Ungariei, dovadă, încă o dată, că acesta, după informaţiile migălos adunate de mongoli, era considerat drept cel mai puternic suveran din centrul şi răsăritul Europei. Fiecare coloană însă înfruntă uneori comunităţi relativ reduse,

[10] *Les empires nomades de la Mongolie au Danube (V^e–IVe siècles av. J.-C.—XVe-XVIe siècles ap. J.-C.)*, Perrin, Paris, 1995, ediţia a II-a 1998.

ca de pildă târgul de meşteri mineri germani de la Rodna. Iar aici, după descrierea lui Rogerius, la primul atac mongolii sunt respinşi de apărătorii Rodnei, dar, după tehnica peste tot folosită, mongolii se prefac că se retrag. Germanii se întorc în oraş şi se îmbată, sărbătorindu-şi izbânda. În cursul nopţii, mongolii se întorc şi măcelăresc locuitorii oraşului. Aşadar, mai toate victoriile oştirilor mongole se datorează mai cu seamă admirabilei lor organizări, iscoadelor care-i informează din vreme despre locuri şi oameni, vicleşugurilor de război şi apoi doar şocului cavaleriei lor neobosite.

Dacă după această ultimă victorie şi o stăpânire de aproape un an a întregii Ungarii mongolii se retrag nu e din pricina temerii vreunei puternice opoziţii a creştinilor din Apus[11], ci fiindcă sosise vestea morţii marelui han Ögödai la 11 decembrie 1241. Şi tot neamul lui a trebuit să ia drumul Karakorumului pentru alegerea noului han, pare-se cu un început de neînţelegere între

[11] Astăzi, ne miră lipsa de reacţie a marilor ţări feudale din Apus faţă de brusca apariţie a acestor noi duşmani. Unii suverani, ca regii Franţei, Angliei, dar şi Papa, obnubilaţi de pericolul musulman de care se izbeau de mai multe veacuri, au avut chiar, la început, iluzia că imperiul mongol putea fi un aliat preţios împotriva arabilor. Mai intervin şi rivalităţile dintre seniorii feudali, aceştia urmărind doar mici interese locale. Astfel se face, de pildă, că ducele Austriei, în loc să aducă un ajutor efectiv regelui Ungariei în dificultate, profită de acest prilej ca să-i stoarcă sume uriaşe de bani, precum şi cedarea unei provincii la graniţa celor două teritorii! Să mai adăugăm şi faptul de-a dreptul uluitor că, tocmai în timpul marii invazii tătare, suedezii (în 1240) şi cavalerii teutoni (în 1242) l-au atacat pe cneazul Novgorodului, Aleksandr Nevski (adică „învingătorul de pe Neva"), cum vom vedea mai jos!

moştenitori, ceea ce se deduce din plecări necoordonate. Batu-Han rămâne în urmă, pentru a-şi asigura în spaţiul actualei Rusii puternice aşezări politice, care, veacuri de-a rândul, vor mai impune legea lor statelor ruse, în special hanatul cunoscut sub numele de Hoarda de Aur de pe bazinul inferior al Volgăi. Cei stabiliţi în Crimeea şi pe coastele Mării Negre vor face numeroase incursiuni spre apus şi vor exercita o vreme un fel de suzeranitate asupra formaţiunilor politice din părţile noastre, din Bulgaria şi până la sârbi. Vor fi cunoscuţi de-acum sub denumirea de tătari, după numele unuia dintre triburile care însoţiseră armata mongolă. De reţinut însă că masa cumanilor albi a acceptat destul de repede această stăpânire şi amestecul a fost atât de deplin, încât limba cumanilor a devenit de atunci limba tătarilor din aceste părţi. De la începuturi trebuie să fi existat înrudiri de limbă între cumană şi idiomurile vorbite de componenta turcică a armatei mongole.

Ce ar mai trebui adăugat aici, pentru a înţelege mai bine importanţa şi valoarea acestui neam turcic (cunoscuţi sub numele de cumani sau polovţi sau kipciak), este că un grup desprins din cei de la nord de Marea Neagră va trece Caucazul, se va război în Asia Mică şi va ajunge să stăpânească Egiptul câteva veacuri, sub numele de mameluci!

II
Diploma Ioaniţilor

Oricum, tătarii erau de-acum inamicul numărul unu al regatului ungar şi grija de a întări graniţa de răsărit a regatului a fost de atunci o preocupare de cea mai mare însemnătate a regelui. Béla IV era mai de mult – de când participase, tânăr, la o cruciadă în Ţara Sfântă – în legătură cu ordinul de călugări catolici de „naţiune franceză", înfiinţat în Palestina mai întâi pentru îngrijirea răniţilor şi bolnavilor, apoi, fatal, chemat să participe activ şi la lupte: Ordinul Ospitalierilor Sfântului Ioan din Ierusalim.

Rogerius, după ce fugise din robie, s-a ascuns timp de câteva luni într-un sat, Frata, de lângă Alba, până când s-a aflat că s-a întors regele. Iată chiar cuvintele lui: „până când n-a sosit regele Béla în Ungaria, din părţile de lângă mare, fiind ajutat de cavalerii cruciaţi din insula Rhodos şi de domnii Frangepani cu multe cete de voinici, după ce primise ştire despre retragerea tătarilor".[1] Nu e lipsit

[1] Acesta e sfârşitul *Cântecului de jale* al lui Rogerius, în traducerea lui G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, volum V, Bucureşti, 1935, pp. 5–19. Reiese din pasajul citat că pe atunci cavalerii aveau „un picior" în Rhodos, unde, după alungarea lor din Palestina, se vor stabili pe lungă durată, din 1309 până în 1522, când vor fi învinşi, după un lung asediu, de turcii otomani. Carol Quintul, după câţiva ani, le va da în

de interes să redau aici o pagină[2] din istoria Cavalerilor Ospitalieri ai Sfântului Ioan din Ierusalim, scrisă de abatele de Vertot şi apărută în 1776[3]: *Les Chevaliers de Hongrie ne rendoient pas moins de services à leur patrie contre les Tartares qui ravageoient alors la Transilvanie, la Hongrie & la Pologne. Le Pape Innocent IV écrivit à ces Chevaliers en des termes les plus pressans, comme on le peut voir par son Bref du huit des Calendes de Juillet, & de la cinquiéme année de son Pontificat. Ces Guerriers prirent aussi-tôt les armes; & après s'être joints aux Franchipanes qui étoient alors Seigneurs de la Dalmatie & de la Croatie, ils chasserent ces Barbares de la Hongrie, ramenerent le Roi de Bela qui avoit été obligé d'abandonner ses Etats, & le rétablirent sur le Trône.*

Des services si importans ne demeurerent pas sans récompense; & outre de nouveaux privilèges, ce Prince qui étoit fils du Roi André, dont nous avons parlé, marchant sur les traces de son père, donna des Terres & des Seigneuries à l'Ordre, persuadé que c'étoient autant de braves guerriers qu'il acqueroit dans son Etat, & d'illustres défenseurs qu'il procuroit à ses sujets, souvent exposez aux incursions des Infideles. C'est ainsi

---

feudă insula Malta, de la care vor căpăta, până în epoca contemporană, numele de „cavaleri de Malta".

[2] Îi sunt recunoscător prietenului meu francez, contele Guillaume de Pins, coborâtor din doi mari-maeştri ai Ordinului Ioaniţilor din secolul al XII-lea, care mi-a procurat acest text şi câteva preţioase informaţii despre istoricul Ordinului.

[3] Abbé de Vertot, *Histoire des Chevaliers Hospitaliers de St. Jean de Jérusalem*, 1776.

que s'en explique l'Historien de Hongrie, qui par anticipation, donne aux Hospitaliers le nom de Chevaliers de Rhodes, qu'ils ne prirent qu'un siecle après cet évenement.[4]

Aşadar, acest istoric francez al Ordinului ştia în secolul al XVIII-lea că ioaniţii îl ajutaseră pe regele Béla să-i alunge pe mongoli – ceea ce era, de altfel, exagerat –

[4] „Cavalerii din Ungaria făceau şi ei mari servicii patriei lor împotriva tătarilor care pustiau atunci Transilvania, Ungaria şi Polonia. Papa Innocentiu IV a scris acestor cavaleri în termenii cei mai stăruitori, după cum se vede din breva [scrisoarea papală] din 8 al Calendelor lui iulie şi din al cincilea an al pontificatului său. Aceşti războinici au luat îndată armele şi, unindu-se cu Francipanii care erau atunci domni ai Dalmaţiei şi ai Croaţiei, i-au izgonit pe aceşti barbari din Ungaria, readucându-l pe regele de (*sic*) Bela, care fusese nevoit să-şi părăsească stăpânirile, şi l-au reaşezat în Scaun.

Servicii atât de însemnate n-au rămas fără răsplată; şi, pe lângă noi privilegii, acest principe, care era fiul regelui Andrei, de care am pomenit, mergând pe urmele părintelui său, a dăruit pământuri şi seniorii Ordinului, încredinţat că erau războinici pe care-i câştiga pentru ţara lui şi iluştri apărători dobândiţi pentru supuşii săi, adesea expuşi incursiunilor necredincioşilor. Aceasta ne-o spune istoricul Ungariei, care, cu anticipare, dă Ospitalierilor numele de «cavaleri de Rhodos», pe care nu l-au luat decât la un veac după această întâmplare.“ Abatele de Vertot face aici o mică eroare: cavalerii începuseră să roiască în afara Palestinei şi aveau de pe atunci un picior în insula Rhodos. „Francipanii“ (*Franchipanes*) sunt Francopanii, unul dintre marile neamuri croate, ca şi Zrinski – la unguri Zrínyi –, care au dat mai mulţi bani ai Croaţiei. În veacul al XVII-lea, în timpul lungului război dus de imperiali, veneţieni, polonezi şi ruşi împotriva Imperiului Otoman, un Francopan şi un Zrinski vor complota împotriva Habsburgilor şi vor fi amândoi executaţi în 1671, la Wiener Neustadt.

şi că regele îi răsplătise prin noi privilegii şi „seniorii", aluzie probabil la feuda Severinului. Rezerva pe care o are privitor la numele de cavaleri de Rhodos e însă greşită, deoarece însuşi călugărul Rogerius, contemporan cu evenimentele, zice în ultimele fraze din *Carmen miserabile* că regele s-a întors în Ungaria „fiind ajutat de cavalerii cruciaţi din insula Rhodos şi de domnii Frangepani".

Béla IV s-a gândit, aşadar, să facă apel la aceşti „ospitalieri" (în istoriografia română, s-a generalizat denumirea de Cavaleri Ioaniţi), renumiţi îndeosebi pentru construcţia unor puternice cetăţi de apărare, şi a început negocieri cu Rembald, reprezentantul Ordinului „dincoace de mare", în scopul de a-i propune să ia ca feudă banatul de Severin, adică Oltenia de azi cu – peste Carpaţi – o bucată din zona muntoasă din actualul Banat de sud-est.[5] Era o unitate pe care regii Ungariei o înfiin-

[5] Despre banatul de Severin există în istoriografia noastră mai multe lucrări. Cea mai cunoscută este a Mariei Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1981. Mai de curând, Viorel Achim, *Despre vechimea şi originea banatului de Severin*, în *Revista istorică*, tom V, 1994, nr. 3–4, martie–aprilie, a contestat unele concluzii ale Mariei Holban, care tindea să minimalizeze prezenţa regatului ungar în acele regiuni. Achim e de părere că banatul de Severin a fost înfiinţat de regele Ungariei într-un moment de tensiune cu ţaratul bulgar al lui Ioan Asan II, cel mai probabil în 1232.

Unele comentarii de la noi spun greşit că Diploma se adresează marelui-maestru al Ordinului. De fapt, Rembald (probabil Rimbaud sau Rimbauld) e calificat în Diplomă drept mare-preceptor în părţile de dincoace de mare (*cum venerabili viro fratre Rembaldo domorum Hospitalis Jerosolimitani magno preceptore in partibus cismarinis*). În 1247, mare-maestru al Ordinului era Guillaume de Chateauneuf (1242–1258).

ţaseră cu câteva zeci de ani înainte – primul ban ungur de Severin e menţionat în 1233 – în încercarea lor de a extinde posesiunile regatului dincoace de Carpaţi.

Experienţa nefericită pe care predecesorul regelui Béla, Andrei II (1205–1236), o făcuse între 1211 şi 1225 cu celălalt Ordin de cavaleri din Ţara Sfântă, de „naţiune germană", cavalerii teutoni, pe care, după numai paisprezece ani, i-a alungat din regat, unde avuseseră tendinţa prea vădită de a se constitui într-un „stat în stat"[6], va fi poate explicaţia minuţiei extreme cu care e redactată Diploma pe care regele Ungariei o acordă la 2 iunie 1247 reprezentantului Ordinului Ioaniţilor, în calitate de vasal al său. Ne-au parvenit, din fericire, două exemplare ale Diplomei, originalul din iunie 1247 şi confirmarea lui de către Papa Innocentiu IV în 1251.[7] Chiar răstimpul relativ lung care desparte un document de celălalt ar fi o dovadă a grijii cu care Curia romană a scrutat Diploma de vasalitate, în dubla calitate a Papei, de

---

E deci probabil că, cu încuviinţarea Papei, care i-a îndemnat pe „fraţi" să vină în ajutorul regelui Ungariei, „preceptorul" Rembald avea dreptul să intre în negocieri cu un suveran.

[6] După alungarea lor din Palestina, cavalerii teutoni se vor duce în nordul Poloniei, în Prusia, însărcinaţi de papalitate cu creştinarea lituanienilor. Vor înfiinţa un stat cvasiindependent, cunoscut sub numele de Prusia Orientală şi-şi vor îndeplini misiunea de evanghelizare cu o brutalitate rămasă de pomină.

[7] Textul Diplomei din 2 iunie 1247, cu traducere română, e publicat în *Documenta Romaniae Historica* (DRH), B, Ţara Românească, vol. I, Bucureşti, 1966, pp. 3–11; textul confirmării acestui document de către Papa Innocentiu IV în 1251 fusese publicat în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, 1887, doc. CXCIII, pp. 249–253.

suzeran al regelui Ungariei şi de suprem îngrijitor al congregaţiilor din întreaga creştinătate apuseană. Ar mai fi însă o explicaţie, sugerată de Maria Holban în lucrarea ei fundamentală *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV*[8], anume că însuşi regele sau Ordinul Ioaniţilor ar fi şovăit un timp, deoarece, la momentul 1247, Béla IV – lucru ce ni se pare azi de necrezut – era mai preocupat de conflictul lui cu ducele de Austria decât de primejdia tătară şi ar fi dorit să se folosească cu precădere de cavalerii ioaniţi pentru apărarea graniţei sale de vest!

*

De când a fost cunoscut în epoca contemporană acest document de atât de mare însemnătate pentru noi, istoriografia română n-a comentat amănunţit decât informaţia privitoare la cele două voivodate şi cele două cnezate ale valahilor, citate în Diplomă: la vest de Olt, voivodatul lui Litovoi şi cnezatele lui Ioan şi al lui Farcaş, iar la est de Olt, voivodatul lui Seneslau.

S-a discutat astfel despre aşezarea probabilă a celor patru entităţi. Textul dă prea puţine amănunte lămuritoare: se poate deduce bunăoară din excepţia că feuda acordată reprezentantului Ordinului nu va cuprinde *terram Lytva*, pe care regele „o lasă valahilor aşa cum o stăpâneau până acum", că *terra Szevrin* cedată ordinului reprezenta Oltenia toată, plus clinul munţilor către nord-vest în Banatul de azi, dar că o zonă din nord, probabil de întinderea unui judeţ, era exclusă din feudă. Rezultă deci că Litovoi rămânea un vasal direct al regelui.

[8] Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1981.

Totuși, pe întinderea feudei sale, regele acorda Ordinului dreptul de a culege jumătate din anumite venituri acordate regelui; nu însă și cele preluate în acel ținut la nord de Carpați. *Înseamnă că feuda lui Litovoi se întindea și pe o porțiune din Hațeg.* Această localizare pare a fi unanim acceptată, de mult timp, de toți istoricii români.

În schimb, e mult mai anevoie de dedus din text așezarea celor două cnezate menționate, al lui Ioan și al lui Farcaș. Mai toți istoricii s-au pronunțat în favoarea localizării cnezatului lui Ioan în actualul județ Romanați, fără a ni se aduce suficiente argumente convingătoare.

Pentru cnezatul lui Farcaș s-a propus, în general, județul Vâlcea, pe considerentul că echivalentul slavo-român al poreclei ungurești Farkas / Farcaș „lupul" e Vâlcu. De altfel, forma Farcaș nu s-a pierdut în regiune: a rămas un sat Fărcășești și, mai târziu, la un vechi neam boieresc, patronimul Fărcășanu. Să mai adăugăm că istoriografia maghiară s-a grăbit să afirme, cum vom vedea mai jos, că Farcaș cneazul trebuie să fi fost ungur!

Distinsul genealogist Dan Pleșia, care-și întemeiază în general reconstrucțiile genealogice ca și socrul său, Emanoil Hagi-Mosco, pe *urmărirea documentară a posesiunii și transmisiunii de moșii*, a propus în anii 1970 și 1980, în mai multe comunicări sau articole[9], alte localizări ale acestor două cnezate. A plecat de la

[9] *O ipoteză dar poate și o explicație*, comunicare la ședința CRHGS din 29 februarie 1984; *Temeliile străvechi ale Țării Românești*, ibid., ședința din 29 noiembrie 1985; *Quelques grandes familles valaques des XIVe–XVe siècles*, în *12. Internationaler Kongress für genealogische und Wissenschaften*, München, 1974.

constatarea că, de când începem să avem documente scrise, în special din veacul al XV-lea, găsim în Oltenia două mari ansambluri de domenii boiereşti: în vest, între arcul carpatic şi Jiu, moşiile boierilor din Hotărani (din care mai târziu se desfac mai multe ramuri: Brătăşanii-Văleni, Delenii, Proorocenii, Vâlsăneştii şi care vor da mari boieri până târziu: de pildă, Neaga din Hotărani a fost mama lui Neagoe Basarab şi soţia lui Pârvu Craiovescu); la răsărit, vaste întinderi de moşii stăpânite de trei familii dintre cele mai vechi şi mai însemnate din Ţara Românească: boierii Craioveşti, Floreştii şi urmaşii marelui-vornic Dan Durduc din veacul al XV-lea, printre care şi Buzeştii. Or, nu există nici o urmă de danie a vreunui voivod de după Basarab Întemeietorul către strămoşii sau începătorii acestor neamuri boiereşti. De altfel, atât în Muntenia, cât şi în Moldova, avem cazuri dovedite de recunoaşteri de către domnul ţării sau de către regele Ungariei a unor posesiuni strămoşeşti urcând două sau trei generaţii, ducându-ne la vremea Diplomei Ioaniţilor, la acei voivozi, cneji sau *maiores terrae* despre care vorbim; vastele moşii boiereşti atestate în veacul al XV-lea nu sunt provenite din danii domneşti, *sunt posesiuni alodiale anterioare unităţii Ţării Româneşti*. Aşadar, ipoteza, demult emisă, că acei „mai-mari ai ţării" sunt strămoşii boierilor noştri de mai târziu e pe deplin justificată. Dan Pleşia a propus astfel localizarea cnezatului lui Ioan în nord-vestul Olteniei, între Carpaţi şi Jiu, iar a celui al lui Farcaş în sud-estul Olteniei. Adaug, în sfârşit, că problema exactei localizări a acelor cnezate e de interes secundar în cadrul prezen-

tei lucrări. Nu e cazul să insistăm aici asupra relativei sale valori ipotetice.

În schimb, consider de cel mai viu interes pentru istoria românilor o clauză cuprinsă în pasajul privitor la dreptul vasalului (Reprezentantul Ordinului) de a judeca toate pricinile între supuși și a lua hotărâri judecătorești, cu o excepție astfel formulată: *hoc addito, quod si contra maiores terre aliqua sententia de sanguinis effusione prolata fuerit, in qua senserint se gravari, ad nostram curiam valeant appellare* [...]. Această frază a fost tradusă în românește în *Documenta Romaniae Historica*[10] astfel: „cu acest adaos că de se va rosti o osândă <într-o pricină de> vărsare de sânge împotriva mai-marilor țării <aceleia>, și ei se vor simți nedreptățiți, să poată face apel la curtea noastră".

Cred că această traducere e greșită și e interesant de notat că traducătorul a simțit că era ceva nepotrivit, deoarece a pus între croșete „o osândă <într-o pricină de> vărsare de sânge", când firesc ar fi fost să fie: o osândă *cu* vărsare de sânge. De fapt, traducerea din DRH e *gramatical corectă*. Aceeași traducere am găsit-o și la distinsul jurist Dinu C. Arion: „contra judecăților provenite din vărsare de sânge..." și aceeași sentință mi-a dat-o și marele savant Dan Slușanschi. Și totuși, chiar dacă latiniștii noștri au gramatical dreptate, *fără îndoială traducerea e greșită* și se poate cel mult spune că latina scribului regal din 1247 e stângace, căci e cert că *nu pricina va fi fost de vărsare de sânge, ci sentința*,

[10] DRH, B, Țara Românească, vol. I, 1966, pp. 3–11.

adică o condamnare la tăierea capului. Lucrul îmi pare evident: cazuri de pricini de vărsare de sânge trebuie să fi fost zilnice în moravurile vremilor, chiar printre „mai-marii țării"! Ar fi fost de neconceput ca, după orice proces în cauze de rănire sau ucidere, condamnatul să fi avut drept de apel la curtea regală. Dovada incontestabilă a interpretării mele ne-o dă celebrul document pe care magnații unguri l-au smuls tatălui regelui Béla, Andrei II, în 1222, numit *Bula de Aur*; acolo, la articolul privind autoritatea Palatinului, scrie:

Palatinus omnes homines regni nostri indifferenter discutiat.

§ 1. *Sed causas nobilium, quae ad perditionem capitis vel ad destructionem possessionum pertinent, sine conscientia regis terminare non possit.*

„Palatinul judecă pe toți oamenii fără osebire din regatul nostru.

§ 1. Însă pricinile nobililor care duc la tăierea capului sau la pierderea posesiunilor nu pot fi definitive fără încuviințarea regelui."

E clar că, la douăzeci și cinci de ani după Bula de Aur, regele nu putea acorda unor supuși – de altfel noi supuși – ca apărare în fața noului său vasal, Reprezentantul Ordinului Ioaniților, alte drepturi decât cele concedate „nobililor" din tot regatul (și trebuie adăugat că termenul *nobiles* desemna la acea vreme doar marea aristocrație). Așadar, excepția din Diplomă în favoarea acelor *maiores terrae* ne revelă, cu privire la istoria noastră, prezența de pe atunci, la mijlocul veacului al XIII-lea, înainte să se fi ajuns încă la înjghebarea unui stat de model feudal occidental, a unei categorii de nobili

destul de însemnați pentru ca suzeranul să-i sustragă de la judecata vasalului său când era vorba de tăierea capului și să le permită venirea în apel la curtea lui la o mie de kilometri și după lungi zile de drum. Această importanță socială, economică, militară (v. expresia în Diplomă: *cum apparatu suo bellico*) a acelor „mai-mari ai țării" ne confirmă că e vorba de strămoșii acelora care, în primele hrisoave domnești de chemare la Adunarea de Stări, sunt calificați „boierii domniei mele mari (și mici)". „Boierii mari" au fost, de la începutul Țării Românești, o adevărată categorie socială, analogă cu magnații din Ungaria și Polonia.[11]

Ca argument suplimentar la interpretarea de mai sus a expresiei din Diplomă, *sententia de sanguinis effusione*, aduc și paralela cu favoarea pe care boierii lui Mihai Viteazul, trimiși să negocieze cu Sigismund Báthori, o obțin în tratatul de la Alba Iulia (15 mai 1595), prin care domnul Țării Românești se recunoștea vasal al principelui Transilvaniei și boierii căpătau *asigurarea că domnul nu-i va mai putea tăia fără voia suzeranului transilvan*. Era aceeași clauză ca aceea care figura în Diploma din 1247! O cunoșteau oare boierii noștri din tradiție?

Ceea ce ne interesează însă aici, în primul rând, e să emitem ipoteze asupra originii etnice a celor mai mulți dintre acești voivozi, cneji sau „mai-mari ai țării" pe care-i aflăm în ajunul apariției în complexul geopolitic

[11] Am susținut această opinie în articolul *Les «grands boïars» ont-ils constitué dans les principautés roumaines une véritable oligarchie institutionnelle et héréditaire?*, în *Südost-Forschungen*, Band XLVI, 1987, München, pp. 1–56.

regional a primei noastre formațiuni statale închegate. Recunosc că terenul e aici și mai nesigur. Nu văd decât două criterii orientative: întâi, scrutarea tuturor surselor privind succesivele valuri de barbari care s-au perindat în aria locuită de valahi; apoi, originea numelor personajelor pe care izvoarele ni le dezvăluie ocazional. Acest al doilea criteriu e, desigur, contestabil: poreclele sau numele de botez pot trece de la un grup etnic la altul. Nu însă din primele generații ale contactului. Astfel, e de neînchipuit ca porecle păgâne ca, de pildă, Thoctomer sau Basarabă să fi fost date fiilor unor cneji slavo-români, creștini de veacuri! Să îndrăznim deci să operăm – prudent – și cu acest criteriu.

III
Urme turanice în antroponimele şi toponimele din spaţiul românesc

Primele trei nume cunoscute după 1200 la răsărit de Tisa, în ariile locuite de români, sunt ale celor trei „duci" pomeniţi de notarul anonim (Maestrul P.) al regelui Béla III al Ungariei, desemnat prescurtat în istoriografie ca *Anonymus*. Istoricii maghiari mai recenţi s-au străduit să arate că nu se putea pune nici un temei pe acea *Gesta Hungarorum* a Maestrului P. – culmea a fost probabil atinsă în recenta şi voluminoasa *Istorie a Transilvaniei* redactată în anii 1980 de un colectiv de istorici, sub egida Academiei Ungare de Ştiinţe.[1] Principalele argumente evocate pentru a contesta valoarea cronicii notarului anonim sunt: 1. datele geografice, etnice şi politice consemnate în *Gesta* corespund în realitate condiţiilor şi aspiraţiilor din epoca autorului, adică începutul veacului al XIII-lea; 2. se pune la îndoială faptul că Anonymus ar fi perpetuat autentice tradiţii istorice şi familiale de la sfârşitul veacului al IX-lea şi începutul veacului al X-lea, considerând că asemenea tradiţii n-au putut apărea decât după veacul al X-lea. S-ar zice că Maestrul P. încearcă să justifice drepturi de proprietate ale unor mari familii maghiare din vremea lui; 3. ar

[1] *Erdély rövid története*, 3 vol., Budapesta, 1989, rezumată într-un singur volum şi tradusă în mai multe limbi occidentale.

apărea că autorul acelei *Gesta* n-are nici o cunoştinţă a surselor contemporane şi că abia cunoaşte numele lui Árpád; 4. ignoră până şi numele adevăraţilor adversari ai ungurilor din epoca cuceririi, ca de pildă Svatopluk I şi II, Moimir II, Arnulf, rege şi împărat german, Braslaw, duce de Panonia, Simeon, han al bulgarilor, Liutpold, duce al Bavariei; 5. îi enumeră printre adversarii ungurilor pe cumani, care n-au apărut la graniţa de răsărit a regatului decât cu cel puţin o sută de ani mai târziu etc.

Singurul argument mai serios e prezenţa cumanilor în rândul adversarilor pe care Anonymus îi enumeră printre neamurile pe care ungurii îi întâmpină în înaintarea lor în Transilvania. Asemenea anacronisme, asemenea telescopări istorice se întâlnesc însă adesea la cronicarii din toate timpurile. Eroarea nu e aşa de gravă, încât să şteargă orice credibilitate în toate celelalte date pe care le oferă textul, dintre care mai multe concordă cu alte surse, ca de pildă Cronica rusească zisă a lui Nestor sau Cronica lui Ioan de Târnave.

Autorii acestei *Istorii a Transilvaniei* iau bunăoară pe rând numele celor trei duci (comandanţi): în nord-vest, regiunea Bihor, Menumorout, în sud-vest, probabil în Banatul de azi, Glad, în fine, în inima Transilvaniei, în regiunea Clujului, Gelou. Despre Glad e precizat că venea de la Vidin. Să fie deformare din Vlad? Posibil pe plan lingvistic, trecerea de la *v* la *g* fiind frecventă în mai toate limbile europene... – posibil, şi totuşi ciudat, întrucât la începutul veacului al XIII-lea, ungurii erau deja familiarizaţi cu nume ca Vladislas, Vladislav, Vladimir. Să fi purtat oare acea căpetenie originară de

la Vidin un nume protobulgar deformat în Glad? Puţin probabil un nume bulgar aşa târziu. Oricum ar fi, nu e nume românesc şi nici de origine biblică.

Pentru Menumorout, autorii *Istoriei* vin cu cele mai contradictorii afirmaţii: pe de o parte, ni se spune că ar fi un nume chazar (o căpetenie chazară în acele părţi, cu toate că ar fi cam târziu, nu este exclusă); pe de altă parte, peste două pagini, ni se spune că ar fi o pură născocire, deformarea unui termen maghiar, Ménmarót, care ar însemna „armăsar morav"! E penibil de constatat până la ce deformări poate duce pasiunea naţionalistă.

Deformarea mai totdeauna sistematică a numelor străine după tiparele limbii scriitorului e firească în toată istoria lumii: când greco-macedonenii lui Alexandru trec Indusul, numele adversarului lor, regele indian Ciandragupta, devine Sandrocottos. În veacul următor, în nord-vestul subcontinentului indian, regele de origine greacă Menandros va fi transfigurat în cântecele bătrâneşti într-un adevărat erou de epopee indiană, Milinda, în *Milindapanha.* Sandrocottos-Ciandragupta era deci grec? Milinda-Menandros indian? Sau ambii simple născociri?

Mai aproape de noi şi mai izbitor: în Evanghelia cea de la Ioan (3, 1 sqq. şi 19, 39–42), Naqdimon, fariseul credincios lui Iisus, care-l ajută pe Iosif din Arimateia să-l coboare de pe cruce, să-l îmbălsămeze şi să-l îngroape într-un mormânt din grădina apropiată, are numele grecizat în Nicodemos, fiindcă evangheliştii, cu toate că sunt semiţi, scriu în greceşte şi cred de cuviinţă ca numele lui Naqdimon să „sune" grecesţe, luând doi radicali greceşti tipici: ***nike*** „victorie" şi *demos* „popor"! Era Naqdimon-Nicodim grec, sau pură invenţie?

Aşadar, Menumorout e, foarte probabil, numele autentic sau oarecum deformat al unei căpetenii turanice

(chazar? protobulgar?), iar Glad, al cărui purtător ar fi venit de la Vidin, probabil un nume slav deformat. Rămâne Gelou, singurul dintre cei trei duci (comandanţi) pomeniţi de care textul zice că era valah. Şi în cazul lui s-a căznit istoriografia ungară să găsească etimologii favorabile tezei necontinuităţii: ba numele ar fi tras dintr-un toponim existent în vremea scrierii cronicii, ba îl trag chiar din diverşi termeni ungureşti, pe când Gelou e descris ca fiind căpetenia celui mai mizerabil neam din lume (*uiliores homines essent tocius mundi*) prin sărăcia lui şi armamentul primitiv! Nici savanţii români n-au fost până acum în stare să propună o etimologie acceptată de toţi. Distinsul romanist Cicerone Poghirc mi-a semnalat însă un dicţionar cuprinzând toponime antice din Tracia; acolo se găseşte o localitate, scrisă greceşte, Γελουπόρα (Gheloupara) „târgul lui Ghelou"! Ortografie identică cu cea din Anonymus! Cu toate că în lucrările sale Poghirc a insistat asupra faptului că toponimele asemănătoare în Dacia şi în spaţiul tracic sunt rare, e mare tentaţia de a apropia antroponimul Gelou din Anonymus cu toponimul din Tracia – fiind înţeles că G, atât în greacă, cât şi în latina lui Anonymus, se pronunţa dur, nu palatalizat în *dj* deci pronunţat Ghelou, nu Gelu, cum ne-am învăţat să pronunţăm din şcoala primară şi cum au fost botezaţi mii de români! – şi mai probabil în româneşte Ghelău. Nume care s-ar fi păstrat în oronimul şi toponimul Gilău, atestate sub variate forme în tot Evul Mediu, chiar pe locurile unde cronica situează ducatul lui Gelou. Alte etimologii rămân însă posibile.

*

Dintre cele patru nume din Diploma Ioaniţilor, cei doi voivozi, Litovoi şi Seneslau, poartă nume vădit de origine slavă, desigur însă deformate: Litovoi apare în Diplomă o dată *Lytuoy* şi de trei ori în sintagma *terra Lytua*, iar într-o diplomă acordată de regele Ladislau Cumanul la 8 ianuarie 1285 magistrului *Georgius*, care-l învinsese şi-l ucisese pe un Litovoi (acelaşi sau poate un succesor), apare *Lythen Wajwoda*[2] şi iarăşi, într-o donaţie din 6 octombrie 1288 a acestui magister Georgius către comitele Petru Pirus, *Litva Vaivodam*[3]. Forme, aşadar, atât de variate, încât unii comentatori, ca Aurelian Sacerdoţeanu[4], au pus la îndoială lectura Litovoi. N-aş merge atât de departe.

Seneslau apare în fraza în care regele îndeamnă Ordinul Ioaniţilor să treacă Oltul şi să cucerească „Cumania": *excepta terra Szeneslai woiavode Olatorum*. Transcrierea românească Litovoi e probabil corectă, acest nume fiind întâlnit destul de des şi la slavo-români şi în Bulgaria. În schimb, Seneslau sau Seneslav nu se întâlneşte nicăieri aiurea, nici înainte de documentul din 1247, nici pe urmă. Şi am văzut că, fără îndoială, trebuie asimilat cu acel Mişelav (sau Mişlav, după interpretarea lui Aurel Decei), ambele fiind deformarea unui Smyslav sau Snyslav, *aceasta din urmă foarte apropiată*

[2] Hurmuzaki I, 1, 1285, doc.

[3] *Ibid.*, 1288, doc.

[4] *Comentarii la diploma din 1285 privind pe magistrul Gheorghe*, extras din *Analele Universităţii „C.I. Parhon"*, Seria ştiinţe sociale, Bucureşti, nr. 9, 1957, pp. 27–43.

de forma redată de Diplomă. Putem deci propune lectura Mstislav (nume pe care l-am văzut purtat şi de marele-cneaz al Galiţiei, ginerele regelui cuman Kuthen) sau mai curând Snyslav pentru numele unui voivod slavo-român, deformat pe de o parte, în Persia, în Mişlav sau Mişelav, pe de alta, sub o pană „latinească", în Seneslav.[5]

Dacă numele celor doi voivozi din Diplomă sunt neîndoielnic slave, originea numelor celor doi cneji menţionaţi poate fi prilej de controverse. După cum am semnalat mai sus, istoricii maghiari au afirmat, fără discuţii, că Farcaş trebuie să fi fost ungur. N-avem voie să înlăturăm categoric ipoteza. Constatăm însă că la sud de Carpaţi, în Muntenia, nu întâlnim, ca în Moldova, alte cazuri de cneji de origine maghiară. Cazul comitelui Laurenţiu înmormântat la biserica catolică din Câmpulung în 1300 e de altă natură: titlul său indică o conferire regală sau o alegere printre patricienii saşi sau unguri ai oraşului, confirmată de rege.[6] În schimb, titlul de cneaz (*kenéz* pe ungureşte), atât în Transilvania, cât şi la sud de Carpaţi, e specific unor căpetenii ale valahilor. Rămâne, aşadar, preferenţială ipoteza „maghiari-

[5] Apropierea Snyslav / Seneslav a fost deja propusă de G.D. Florescu şi de Dan Pleşia în articolul *Temeliile străvechi ale Ţării Româneşti*, publicat în *Magazin istoric* nr. 11, 1971.

[6] Chestiunea lespezii cu inscripţia *Comes Laurentius* a fost abundent discutată; comentariul cel mai pertinent este la Emil Lăzărescu, *Despre piatra de mormânt a comitelui Laurenţiu şi câteva probleme arheologice şi istorice în legătură cu ea*, în *Studii şi cercetări de istoria artei*, anul IV, 1–2, 1957, pp. 109–128.

zării" unei porecle daco-romane Lupu sau slavo-române Vâlcu, în Farcaş – prefacere care n-a putut surveni în Oltenia, la acea vreme sub stăpânire maghiară de abia douăzeci şi cinci de ani, ci doar la nord de Carpaţi; aşadar ori ungur, ori român, tot din Ardeal trebuie să fi fost originar.

Originea românească a numelui cneazului Ioan cred că n-ar trebui să fie îndoielnică, pentru simplul motiv că forma latinească din Diplomă, *cnezatus Ioannis*, apare ca derivat direct din românescul Ioan.

*

La aceste opt nume scoase din documentele din prima jumătate a veacului al XIII-lea, anume Menumorout, Glad, Gelou, Litovoi, Seneslav, Farcaş, Ioan, Bărbat, se cuvine să adăugăm cele două nume apărute la sfârşitul aceluiaşi secol, anume al lui Basarabă şi al tatălui acestuia, Thocomerius – probabil Thoctomer –, ambele nume cumane. Dintre cele zece nume pe care le avem din veacul al XIII-lea, trei sunt aşadar sigur turanice: Menumorout, Thoctomer, Basarabă, eventual un al patrulea dacă Glad nu e slav, ci protobulgar, şi un al cincilea, dacă cneazul Farcaş ar fi ungur. Două sunt cu siguranţă slave, Litovoi şi Seneslav, trei dacă Glad e slav, patru dacă Farcaş e tras din Vâlcu. În orişicare dintre combinaţii, numele de origine românească sunt minoritare: doar trei – dacă ipotezele despre Gelou şi Ioan sunt valabile, trei dacă Farcaş ar fi derivat din Lupu. Mi se va obiecta, pe drept cuvânt, că e greu de tras concluzii dintr-un eşantion de nume atât de redus. De aceea, trebuie, cu prudenţă, să ne extindem ancheta şi în secolele

al XIV-lea şi al XV-lea, când avem de-acum la dispoziţie sute de nume de cneji sau de boieri şi e greu de închipuit ca nume păgâne ca ale protobulgarilor, pecenegilor, uzilor şi cumanilor să se fi banalizat şi să fi pătruns atât de repede la neamurile de căpetenii slavo-române, creştine de veacuri.

Rămâne să aducem argumente în favoarea următoarelor prezumţii:

a) în marea dezordine care a fost provocată de deplasarea în masă a cumanilor în ajunul invaziei mongole – atât a celor din regiunile noastre, cât şi a unei părţi din cumanii din Ucraina de azi –, apoi ciocnirile lor cu ungurii, coborârea în Bulgaria şi ulterior întoarcerea către teritoriile Coroanei ungare, în fine iarăşi asocierea lor cu tătarii împotriva zisei Coroane, *e logic să presupunem că un număr însemnat de cumani a rămas printre români, mai cu seamă dintre cei care conlocuiseră cu ei vreme de o sută cincizeci de ani* [marele număr de toponime şi de antroponime de origine cumană sau pecenegă, atât în Muntenia şi Moldova, cât şi în zonele de sud ale Transilvaniei pledează în favoarea acestei prezumţii];

b) Thocomerius, tatăl lui Basarabă, trebuie asimilat cu legendarul Negru Vodă;

c) sunt motive pentru a crede că într-adevăr Negru Vodă a coborât de dincolo de Carpaţi;

d) opt argumente în favoarea originii cumane a lui „Basarab Întemeietorul".

Vom enumera şi documentele care întemeiază veracitatea legendei lui Negru Vodă în Evul Mediu, până la

răstălmăcirile cronicăreşti din veacul domnilor Craioveşti, Brâncoveni şi Cantacuzini.

*

Savantul orientalist László Rásonyi, într-o lucrare din anii 1930[7], ne dă o lungă enumerare *de nume cumane printre cnejii români din Ardeal.* Să lăsăm deoparte repetarea nelipsită, la început, a tezei aberante a aducerii românilor de la sud de Dunăre de către pecenegi, cumani şi slavi ca robi de colonizat în regatul ungar! Teză în contradicţie evidentă cu toate documentele care evocă, dimpotrivă, o migraţie de la nord la sud de Carpaţi: întemeierea oraşului săsesc de la Câmpulung, numele în Diploma Ioaniţilor a cneazului Farcaş, care nu putea fi venit decât „din părţile ungureşti", interdicţia făcută Cavalerilor Ioaniţi, stipulată în Diplomă, de a aduce colonişti *din* Ardeal (fiindcă regele vedea că tendinţa era de emigrare de la nord la sud, nu invers) etc. Mai mult, într-o donaţie a regelui Géza din 1075 către benedictinii din Esztergom, apar trei sate pe Tisa, în Bihor, cu denumirea *Kenéz* şi un şir de nume proprii şi apelaţiuni tipic româneşti ca: Bălan, Bocur, Rotunda, Costiţa, Surul, Criş...[8] Cum se împacă această prezenţă a valahilor până la Tisa, cu structuri cneziale, la mijlocul secolului al

[7] *Contributions à l'histoire des premières cristallisations d'État des Roumains. L'origine des Basaraba,* extras din *Études sur l'Europe Centre-Orientale*, dirigées par E. Lukinich, Budapest, 1936; lucrare apărută deja în *Archivum Europae Centro-Orientalis*, I, 1935.

[8] *Apud* Dinu C. Arion, *Cnejii (Chinejii) români. Contribuţii la studiul lor*, Bucureşti, 1938.

XI-lea, când teoreticienii maghiari vor să-i aducă din Balcani ca păstori prin veacurile al XII-lea–al XIII-lea! *Nonsens.* Să preluăm, aşadar, numai faptele semnalate de Rásonyi, care rămân fapte!

„Căpeteniile colonizării româneşti în Ungaria, zişi «kenéz[ek]», poartă între altele următoarele nume (*Les chefs de colonisation roumaine en Hongrie, dits «Kenéz[ek]», portent entre autres les noms suivants*): Aldomir, Bory, Bracan [zice în notă «metateza Barqan > Braqan nu este un caz izolat» – să adăugăm urma lăsată de un Barcan, anume satul Bărcăneşti din Ilfov, care va da în secolul al XVII-lea numele Bărcănescu unei ramuri a boierilor Grădişteni], Bene, Berk, Bibarch, Bozgach, Buka, Chakan, Chomak [Ciomag?], Gaman [Găman?], Gruban, Harambaşa, Idomer, Yaurank, Kaba, Kalan [mai avem şi astăzi localitatea Călan, în Hunedoara], Karacha [de apropiat de Caragea?], Kragol [îl derivă din tc. Qaraqul < *qara* «negru» + *qul* «sclav» – la noi, întâlnim numele de familie Cragul în 1437], Katlabuka, Kuman, Korman, Subaša, Šyšman, Tatar, Tywan, Uzun [în nota 40 a autorului: în 1361, *possessio olachis Ozon in terra Maramorosiensi* (Arh. Ist. III, 180) < tc. *Uzun*, nume de persoană < tc. *Uzun* «lung». Citează şi o localitate Uzon, în Ţara Secuilor]."

Cercetând notele de lucru ale lui Radu Popa[9] pentru pregătirea cărţii sale *La începuturile Evului Mediu românesc: Ţara Haţegului*[10], am găsit şi acolo – extrase dintr-o lucrare a autorului maghiar D. Csánki – o seamă

[9] Căpătate prin bunăvoinţa fiicei sale, doamna Irina Behnert.
[10] Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

de nume cu consonanţă turanică, în afară de cele ungureşti, ca de pildă Balamer (*prescriptam silvam Balamer vocatam, 1496–1499* [regiunile desemnate ca *silvae* în Transilvania în primele acte ale cancelariei ungare sunt întotdeauna regiuni de populaţie *valahă*]); Hercz şi Balk (*kenezii nobilitate de Almas*, 1496); Magol şi Susman pe la 1500; în 1295 un Barcha – fără îndoială Borcea; în 1482 un Bors, lângă Hunedoara [să ne amintim de „regele" cuman Bortz Membrok]; în 1447, în districtul Haczag, Galaacz! În altă ordine de idei, lista lui Csánki ne dă în 1493, la Nyakmező, pe cursul superior al Jiului, un Kimpulujnyág – Câmpul lui Neag!

Rásonyi dă mai departe şi o listă de boieri munteni şi moldoveni, fără a cita totdeauna sursele: Aga, Aqbaš, Aquš (Акчша vistiarnica, Ghib. I, 22), Aldomir, Armenciocul-Tarcan (Moldova, 1449), Aslan, Azgir, Balaban, Balaq, Baliq, Baraq, Barqan, Bars, Bibars (nota 54: *Bybarch vaivoda Olakorum*, Z-W. Urk b. II 172), Belčir [de acolo oare Bilciureşti în Dâmboviţa?], Beldiman (nota 56: ? tc. bälli-man, cp. kirgh. *beldi*, *stark*), Berendey (nota 57: v. Rásonyi-Nagy, *Der Volksname Беренdъй*), Berkiš, Bilik, Bončuq, Borčul, Bučuq, Buga, Buldur [v. familia Boldur-Lăţescu], Bulmaz, Bura, Buzdugan, Čaqan, Čega [în Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători...*, avem un Cega, fiul lui Nogai, care înseamnă câine într-un idiom mongol], Čolpan, Čortan, Čura [v. familia boierească Ciurea din Moldova], Čutur [oare originea patronimului Ciotori?], Dorman, Edümen (în 1449 Edumereşti, în Moldova), Grădoman (jupan Гръдоман – *cf.* muntele Gârdomanul), Goyan, Gurban, It (1499: Itu < tc. *it*, câine) [mai e şi azi în Ardeal familia

Itu], Orda [Orda e numele unuia dintre cei şapte fii ai lui Genghis-han!], Ordubaš, Otamiš, Qara, Qaraba, Qaraiman, Qaraqïzïl (Carachezil), Quman, Qumandur, Payandur, Soltan, Šišman, Tamirtaš, Tamiš, Tobuq, Tozrul, Tolaba, Tolmač, Toq (1502: boier Toader Toc, stolnic < *tc.* toq „dick, stark, fett"), Toqsaba [vom vedea mai jos numele Tocsabă la un neam de mari boieri munteni], Torontay, Törtaba, Tut-Tarqan, Ulan [*cf.* oraşul Ulan-Bator din Mongolia].

Dacă Rásonyi nu ne dă posibilitatea să estimăm ce proporţie din ansamblul numelor de cneji români îl reprezintă acel număr de câteva zeci de nume de origine cumană înşirate de el, în schimb putem socoti între o cincime şi un sfert numărul boierilor cu nume de origine turanică în sfatul primilor Basarabi.

Ciudată, pe de altă parte, observaţia pe care am putut-o face întâmplător, anume că aceleaşi proporţii s-ar putea regăsi şi când cercetezi originea toponimelor din Ţara Românească! Cum am amintit deja la p. 24, întâmplarea de care vorbesc mi-a prilejuit-o doctorul Andrei Pandrea care, fiind afectat ca medic în Ţara Loviştei îndată după al Doilea Război Mondial şi fiind pasionat de datini strămoşeşti şi de folclor, a adunat în cei circa cincisprezece ani de şedere în acel „colţ de ţară veche", un tezaur de informaţii etnologice. Din păcate, refugiat în Franţa de zeci de ani şi acum grav bolnav, n-a putut încă exploata în întregime acel „tezaur".[11] A avut însă

[11] Andrei Pandrea a publicat totuşi, în Danemarca, prin sârguinţa lui Eugen Lozovan, un scurt articol, intitulat *Pecenegii şi cumanii în Ţara Loviştei*, ed. revista *Dorul*, Aalborg, 1995. Publicase, de asemenea, un eseu privitor la localizarea bătăliei din 1330 dintre Basarab şi Carol Robert zisă „de la Posada", încredinţat că a descoperit trecătoarea care ar corespunde descrierii din faimosul *Chronicon pictum*, articol intitulat *Unde s-a dat*

amabilitatea, la cererea mea, să-mi comunice, în ce priveşte toponimia, distribuţia pe care a făcut-o între termenii de origine daco-romană, respectiv slavă şi turanică. Rezultatul e cu totul surprinzător: în acel colţ de ţară de moşneni, păstrători ai celei mai neaoşe limbi române şi a celor mai vechi datini strămoşeşti, distribuţia toponimelor (nume de sate, de cătune, de sălaşe, de ape, de munţi, de dealuri, până la movile şi *lieux-dits*, cum se spune pe franţuzeşte), ar fi următoarea: 3/5 sunt de origine slavă, 1/5 de origine daco-romană *şi 1/5 de origine turanică*. Nu sunt în măsură, se înţelege, să verific acurateţea „verdictului" lui Pandrea. Dacă e corect sau aproape corespunzător realităţii, învăţămintele îmi par a fi, repet, destul de surprinzătoare:

1. În cele trei veacuri şi jumătate de şedere în „ţări" româneşti, pecenegii şi cumanii ar fi sălăşluit peste tot, până în creierii munţilor; şi, fiind stăpânitori, au lăsat în urma lor mulţime de nume de locuri.

2. De asemenea, fiindcă slavii infiltraţi printre valahi se situau faţă de aceştia la un rang social superior, ei au lăsat toponimele cele mai numeroase. Eram însă învăţaţi să situăm aşezările slave mai curând la şeş şi de-a lungul văilor rodnice (de unde în Muntenia gruparea între râurile mari cu nume antice ca Oltul, Dunărea, Siretul şi Prutul a şirului de hidronime cu nume slave ca Ialomiţa, Dâmboviţa, Neajlov, Milcov etc.) şi de aceea ne poate mira o atât de mare densitate de nume slave „pe-un picior de plai, pe-o gură de rai"... (Dar nu e oare cazul să constatăm că până şi în aceste versuri de dulce rezonanţă şi fantastic destin, doar gura şi piciorul, termenii cei mai puţin poetici, sunt de origine latină?)

3. În ce priveşte nomenclatura de sorginte daco-romană, cred că un studiu comparativ cu situaţia din ţări ca Franţa şi Spania ne-ar putea arăta cam cum au fost păstrate toponimele latineşti şi în acele părţi ale fostului Imperiu Roman.

---

bătălia de la Posada, ed. revista *Dorul,* Aalborg, 1994. N-a convins însă nici un istoric.

Reluând această interesantă coincidenţă între respectivele proporţii de toponime de origine daco-romană sau slavă ori turanică şi de antroponime de aceleaşi origini, am putea să ne aventurăm şi într-o evaluare posibilă a componenţei acelei clase superioare pe care ne-a dezvăluit-o Diploma Ioaniţilor: *anume care vor fi fost originile probabile ale acelor voivozi, cneji şi „*maiores terrae*"*. Ar reieşi din menţiunile pe care le avem despre primele formaţiuni politice ale românilor, împingând scrutarea până în secolele al XIV-lea–al XV-lea, că pătura conducătoare ar fi în proporţie între 1/2 şi 2/3 de origine slavă (îndepărtată, ce-i drept, căci putem considera apariţia primilor cneji slavi peste populaţii în majoritate de rumâni, din veacul al X-lea, deci în epoca ce ne interesează, cu totul românizaţi, ceea ce justifică expresia care ne-a devenit familiară, de „slavo-români"); între 1/5 şi 1/4 de origine turanică, în special cumană, iar, tot aşa, doar între 1/5 şi 1/4 de origine valahă, din acei juzi cârmuitori de grupuri de sate care, prin asemuire cu cnejii contemporani ai lor, şi-au croit drum în clasa superioară, până în stratul dominatorilor.

Revenind la componenta cumană, o încercare de a evalua proporţia de toponime de origine turanică în tot cuprinsul Munteniei ar depăşi cadrul prezentei lucrări şi competenţa mea. Comana, Tătara, Peceneaga, singular tipic, n-au nevoie de explicaţie. Dar e bine să reamintim şi alte câteva cazuri, mai cu seamă când au legătură vădită cu momente istorice. Astfel, Cozia înseamnă în cumană *nucet*; avem, de altfel, pusă echivalenţa în documente de epocă „Cozia sau Nucetul". Hurezul îşi trage numele de la denumirea unei păsări de noapte. După

V. Ciocîltan, şi numele Haţegului (forma maghiară în Diploma Ioaniţilor, *Hatszoc*) ar fi de origine cumană. Hârseni şi Hârşova ar veni de la *hârs*, urs. Avem şi localitatea Cârţa, pe Olt, lângă Făgăraş. Ţara Bârsei ar veni de la un *bârz*, tigru; Tohan de lângă Braşov, de la *togan*, şoim; avem un Tohani şi în judeţul Buzău. Oituz ar însemna „Valea sării" – vezi alături şi un Slănic, slav.

Merită totuşi să redau aici o seamă de toponime relevate de Petre Diaconu, în lucrarea lui citată mai sus[12]: Comana, Comanca (în judeţele Olt, Argeş, Vâlcea), Câmpia Comancă, Valea Comancei, Comanii Vechi, Comăniţa (Olt), Coman (Ilfov, Bacău), Comăneanca (Prahova), Comăneanul (Teleorman), Comăneasa (Dolj, Brăila, Buzău), Vadul Cumanilor (lângă Calafat), Valea lui Conceac (Ilfov)[13].

La sud de Dunăre avem, în Bulgaria, Kumaniti, Kumanovci, Kumaniţa, Kumanova Čuka; în Macedonia, oraşul Kumanova şi satele Kumaničevo, Kumanić, Koman; Altimir, Aldemirovci, Balčik.

În Oltenia, avem Caraiman, Mârza, Ciughir, Cetatea lui Coman, Lopcea, Gioroc, Giormanul, Valea lui Moldruz, Caracal (*kara* „negru" şi *kale* „fortăreaţă"), Talabă,

---

[12] *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, vezi *supra*, pp. 21–22, nota 7.

[13] Conceac e una dintre căpeteniile cumanilor învinşi în 1241 – de altfel, numele de Conceac, Colceag se mai întâlnesc şi acum; să reamintesc doar de amiralul Aleksandr Kolceak, unul dintre comandanţii rezistenţei împotriva bolşevicilor, după 1917; stăpân un moment pe Siberia întreagă, a fost în cele din urmă învins de Armata Roşie, undeva pe Volga Superioară şi executat, în februarie 1920.

Tocsăbeşti, Tocsăbeni, Burnaz, Tăbârceag, Bărăgan (controversat: poate tătăresc, „furtună de zăpadă", dar n-ar putea fi tras în tătară din cumană?). Bârlad a fost tras de Philippide din arabo-cumanul *belad*, oraş. Din acelaşi spaţiu lingvistic fac parte Teleorman şi (în nord-estul Bulgariei – Dobrogea de sud) Deliorman. Marele filolog german Gustav Weigand a sugerat, din asemănarea cu hidronimele din Turkmenistan, că şi la noi numele localităţilor cu terminaţia *-ui* sau *-lui*, foarte numeroase (Călmăţui, Tezlui, Bărlui, Vaslui, Urlui, Bercelui etc.), ar fi şi ele de origine cumană.

I. Conea şi I. Donat, în *Contributions à l'étude de la toponymie petchénègue-coman de la plaine roumaine du Bas-Danube*[14], au afirmat că numai patru din cincizeci şi trei de asemenea toponime pecenego-cumane s-ar afla în zone de munte sau de pădure (chiar în câmpie) şi că populaţiile turanice ar fi ocolit zonele împădurite. Petre Diaconu a contestat această afirmaţie, iar constatările lui Andrei Pandrea în regiunea Loviştei, pe care le-am pomenit mai sus, ar confirma părerea lui Diaconu că s-au găsit aşezări pecenege sau cumane până în munţi. Faimosul document regal din 1224 cu *sylva Blacorum et Bisenorum* vine şi el în sprijinul acestei opinii.

Oricum, o atât de abundentă şi de extinsă toponimie turanică în ţara noastră este exclus să fi dăinuit peste veacuri de n-ar fi fost decât o trecere vremelnică a unor

[14] În *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich, 24–28 août 1958*, Bucureşti, 1958, pp. 139–168.

triburi nomade – *am avut o conlocuire intimă, de sute de ani, cu aceste neamuri,* care nu poate să fi lăsat doar urme superficiale în limbă şi în locuri.

*

Că se găsesc nume de origine cumană printre boierii din primele două veacuri ale voivodatelor româneşti e lucru care s-a observat mai demult, fără să se tragă însă concluziile logice; Iorga, în articolul citat mai sus[15], semnalează un Tâncabă (*cf.* satul Tâncăbeşti, la nord de Bucureşti) alături de Băsărabă. Adaug Tocsabă de mai sus şi Oană.

Intrigat de frecvenţa acestei terminaţii în fonemul surd *ă*, l-am întrebat pe Virgil Ciocîltan dacă e cumva specific limbilor turcice sau idiomului cuman. Mi-a răspuns că, în opinia sa, ar fi un adaos românesc, deoarece în cumană *aba* (tată) e neîndoielnic cu *a* curat. Numele voivodului întemeietor era deci Basaraba, şi Iorga greşeşte când, exagerând chiar acel „românism" adăugat, ortografiază uneori Băsărabă. Fonemul surd *ă* pare a fi fost în spaţiul oriental doar un specific al limbilor tracice şi daco-mœsiene, de unde a trecut – lucru remarcabil – exact în aceeaşi zonă în albaneză, română şi bulgară, pe când e cu totul absent la vecini, grecii sau ceilalţi slavi din sud.[16]

---

[15] *Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă*, op. cit.

[16] Semnalez în treacăt fenomenul şi la aromâni: în cântecul bătrânesc datând de la mijlocul veacului al XVIII-lea şi cules de Tache Papahagi în a sa *Antologie aromânească* (Bucureşti, 1922), intitulat *Fraţ'li Giuvara*, avem în primele versuri „Doi giunaţi, doi fraţ Giuvară / Dol'i năşi capu'şi mutară / Rumăniulu-l trunduiră / Şi duvletea-u ciurtuiră..." (dar n-ar fi exclus ca *ă* final în Giuvara să fie aici pentru rimă).

P.P. Panaitescu enumeră în *Mircea cel Bătrân*[17] câţiva boieri cu nume cumane sau pecenege de la curtea lui Mircea: Aga, Berindei, Coman, Iarcân, Batia. E de ajuns, de altfel, să trecem în revistă numele de boieri culese de Nicolae Stoicescu în al său *Dicţionar al marilor dregători*[18] (cu toate că lista nu e exhaustivă, căci în multe alte culegeri mai găsim alte nume; reţin doar câteva: Aiaz, Cazan al lui Sahac, Čega, Durduc, Ţacal, Nan, Tatu, Kalman), *ca să ajungem la concluzia că între o cincime şi un sfert dintre boierii care-i înconjoară pe Basarabi în primele două veacuri ale dinastiei poartă nume pecenego-cumane.* Şi mai semnificativ decât marele număr e faptul că unii dintre ei apar ca boieri de frunte din sfatul domnesc. Voi da doar trei exemple, dintre cele mai grăitoare:

a) Vistierul lui Alexandru Aldea (*regnavit* 1431–1436) e boierul Albu, care apare ca un adevărat *factotum* al domniei. Pe o scrisoare a lui către braşoveni, cu care întreţinea bune legături, se vede o pecete pe care se distinge înscrisul ✠ *Albŭ Tocsabes.*[19] Patronimul lui era deci Tocsabă. Unul din fiii lui, cunoscut sub numele Albu cel Mare (epitetul, pare-se, n-ar avea semnificaţia unei slăviri, ci s-ar datora doar faptului că avea un frate mai

[17] Bucureşti, 1944, 368 p. şi ed. II îngrijită de Gheorghe Lazăr; cuvânt înainte de Şerban Papacostea, Editura Corint, Bucureşti, 2000, 456 p.

[18] *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV–XVII*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1971.

[19] În Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în secolele XV şi XVI*, vol. I, 1413–1508, Bucureşti, 1905, p. 249.

tânăr, numit tot Albu; informaţie de la Ştefan Andreescu). Albu cel Mare, ca tatăl său pe lângă Alexandru Aldea, e boierul cel mai influent pe lângă predecesorul lui Vlad Ţepeş, Vladislav II (din Dăneşti, 1448–1456). La venirea în scaun a lui Vlad, Albu cel Mare s-a ridicat cu oaste împotriva lui[20], unele surse zicând chiar că ar fi râvnit la domnie. Ştefan Andreescu, în ediţia a II-a a monografiei sale *Vlad Ţepeş*[21], pentru a înţelege această neobişnuită îndrăzneală la o sută cincizeci de ani după aşezarea temeinică a dinastiei, emite ipoteza judicioasă că neamul lui Albu Tocsabă trebuie să fi fost înrudit cu al lui Basarab.

> Ţepeş a reacţionat în felul lui, cu totul deosebit: după ce a învins oastea adunată de Albu, l-a prins pe Albu cu toată casa lui, bătrâni, femei, copii, şi i-a tăiat pe toţi, ştergând de pe pământ neamul lui Albu Tocsabă. Înainte de Vlad şi chiar în urma lui, nici un domn al ţării nu a împins răzbunarea împotriva unui adversar până la exterminarea neamului său întreg. Executarea lui Albu cu toţi ai săi îi va fi frapat pesemne atât de tare pe contemporani, încât apare şi în poveştile despre Dracula, de inspiraţie săsească.

b) Al doilea caz pe care vreau să-l semnalez e acela al lui Dan Durduc, mare-vornic din 1475 până în 1478, a cărui poreclă (Durduc) vine dintr-un verb cuman cu sensul „a stăpâni" (informaţie de la Virgil Ciocîltan). Neamul lui Dan Durduc se va stinge în 1520 pe linie bărbătească; dar, când ştim cât de însemnată este în ţările noastre şi ereditatea prin femei (unele dintre cele

---

[20] Vezi *Documente privind istoria României* (DIR), 1 aprilie 1451.

[21] *Vlad Ţepeş (Dracula) între legendă şi adevăr istoric*, ediţia a II-a revăzută, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

mai mari familii din Ţara Românească şi-au transmis patronimul de patru-cinci ori prin femei, de-a lungul a patru sau cinci sute de ani, cazul Floreştilor, al Goleştilor, al Bărbăteştilor şi nu în cele din urmă al Brâncovenilor), atunci merită să cercetăm puţin urmaşii prin femei ai lui Durduc: el a fost într-adevăr la originea a două dintre cele mai influente neamuri de mari-boieri din secolele al XVI-lea–al XVII-lea, Drăgoieştii şi Buzeştii. În marele hrisov de întărire dat acestora din urmă în 1656 de către Constantin Şerban Basarab, apar nu mai puţin de o sută douăzeci de moşii moştenite de Buzeşti de la Dan Durduc în judeţele Mehedinţi şi Olt: „pentru că aceste sate mai sus spuse şi ţigani au fost de moştenire ale Buzeştilor şi de strămoşie ale lor de la jupăniţa Neaga, fiica lui Durduc şi de la fiul său Manea Ghizadavăţ şi de la surorile lui, jupăniţa Dumitra şi Vlădae, încă de mai înainte vreme, din zilele altor domni bătrâni, din zilele lui Vlad voivod, fiul lui Vlad voivod, când a fost cursul anilor 6996 [1488]".[22]

c) Al treilea caz ar fi, la cumpăna dintre secolele al XV-lea şi al XVI-lea, cel al lui Badea Aiaz Izvoranu, strămoşul unui mare neam boieresc care a dăinuit până în epoca contemporană, rudă cu Buzeştii şi strămoş prin femei al Bălenilor; o poreclă precum Aiaz (tc. *ayaz*

[22] Hrisov al lui Constantin Şerban Basarab din 10 iunie 1656, publicat întâi în revista *Tinerimea română*, I, 1898; transcrierea actuală şi traducerea nouă din slavonă îi aparţin lui P.P. Panaitescu & alii, arhiva DRH de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga"; în 1488, „Vlad voivod, fiul lui Vlad voivod" e Vlad Călugărul, fiul din flori al lui Vlad Dracul şi frate vitreg cu Vlad Ţepeş şi Radu cel Frumos.

„ger") nu putea veni la acea vreme de la turcii otomani, ci, fără îndoială, de la alt neam de limbă türk, cel mai probabil cumanii.

d) Adaug, în fine, prezenţa insolită a acelui Nan Udobă, cu dublu nume cuman, printre mormintele de voivozi sau fii de voivozi în necropola domnească de la Argeş.

*

Din lunga enumerare de nume cumanice printre boierii din primele timpuri ale domniei muntene, rezultă limpede că nu numai Thocomerius şi fiul său Basaraba ar fi fost de origine cumană, ci că ar fi existat în jurul lor un număr însemnat de foste căpetenii din acest neam, care n-ar fi urmat exodul din 1238 sau s-ar fi întors de la nord de Carpaţi sau de la sud de Dunăre în cursul îndelungatelor răvăşiri dinlăuntrul regatului Ungariei, din timpul domniei lui Ladislau Cumanul şi în tot răstimpul războiului de succesiune la tron care urmează stingerii pe linie bărbătească a dinastiei árpádiene. *Aşadar, „cumanitatea" lui Basarab nu e un caz izolat*; Thocomerius şi Basarab, prin însuşirile lor excepţionale, se află doar la vârf. Se găsea la acel moment printre români *un nucleu de fruntaşi cumani care vor constitui vârful de lance* al grupului de „mai-mari ai ţării", minoritatea activă (*la minorité agissante*) care duce în câteva decenii la înfiinţarea primului stat medieval al românilor.

Această realitate evidentă, „cuantificabilă", a fost până acum ori ignorată, ori intenţionat ocultată. Să-mi fie îngăduit să spun că e o aberaţie. Întâi, fiindcă nici o realitate istorică dovedită nu trebuie trecută sub tăcere; în al doilea rând, deoarece nu e nicicum „un minus",

ci, dimpotrivă, „un plus" dacă se dovedeşte că avem un pic de sânge cuman, din acest neam de oameni, desigur, încă de moravuri sălbatice, dar mândri, dârji, viteji, îndrăzneţi şi, culmea, chipeşi! Nu spune oare Ana Comnena în *Alexiada*, panegiricul tatălui ei, împăratul Alexios Comnenul, că mama ei era frumoasă ca o cumană, doar faţa mai puţin lungă? Iar calculul politic n-ar da seama, singur, de marele număr de prinţese cumane ceruţe în căsătorie de nobili franci, de mari-cneji ruşi, de regi ungari, de „rude mari împărăteşti" din Bizanţ.

Dar ne mai putem pune întrebarea: dacă o proporţie semnificativă de cumani e găsită neîndoielnic în stratul cel mai înalt al societăţii, oare să fi fost cu totul absente şi ceva rămăşiţe turanice şi în „norod"? E greu de răspuns. Avem desigur acel document din 1224 al regelui Andrei II, prin care le încuviinţează cavalerilor teutoni să se extindă din Ţara Bârsei şi spre apus, în *silva Blacorum et Bissenorum* „codrul valahilor şi al pecenegilor". Probabil că la acea dată, la vreo patru generaţii după risipirea pecenegilor din părţile noastre sub presiunea conjugată a împăratului Alexios Comnenul şi a cumanilor, aceste rămăşiţe cărora cancelaria ungară le zice mai departe *Bissenii* să fie pesemne pecenegi asimilaţi de cumani sau numai cumani. Dar ei n-ar fi numiţi în acest text regal alături de valahi dacă ar fi fost numai căpetenii de-ai acestora, e mai logic să ne închipuim că erau „şi norod". Avem apoi în toată ţara acea reţea de toponime turanice de care am pomenit. Ar fi totuşi firesc ca proporţia faţă de autohtoni să fie aici mult mai mică decât sus, printre boieri.

Au mai venit apoi însă şi tătarii! Oare şi aceştia, după mai bine de o jumătate de veac de stăpânire până la Porţile de Fier, să fi plecat chiar toţi din ţară? De unde ne-au rămas atâtea sate, atâtea locuri cu numele amintind de tătari? Mehmet Ablay, în cartea *Din istoria tătarilor de la Genghis Han la Gorbaciov*[23], citează la nota 1 din pagina 270 o listă extrasă din *Dicţionarul topografic şi statistic al României*, Dimitrie Frunzescu, Bucureşti, 1872, următoarele localităţi: „*Tătăreni* în judeţele: Dâmboviţa, Prahova, Vâlcea, Ilfov, Vaslui, Fălciu, Râmnicul Sărat; *Tătărăşani* în judeţul Dorohoi; *Tatarca* în judeţul Covurlui; *Tătărei* în judeţul Dâmboviţa; *Tătărenii de Sus* în judeţul Olt; *Tătăreşti* în judeţele Tecuci, Hurezu (?); *Tătăreştii de Jos* în judeţul Teleorman; *Tătăreştii de Sus* în judeţul Teleorman; *Tătăreu*, munte în Gorj; *Lacul Tătarului* în judeţul Brăila; *Tătar Hovasî* – pichet de grăniceri în judeţul Prahova, a fost graniţă cu Transilvania; *Tătar Hova* munte în Prahova; *Tătarul Mic* munte în Prahova; *Tătăruşi*, sat în Suceava". Adaug *Tătărăi*, sat înglobat acum în comuna Scorniceşti.[24]

---

[23] Editura Kriterion, Bucureşti, 1997.

[24] În 1988, într-o broşură, *Scorniceşti*, editată de Editura Sport şi Turism, sora lui Ceauşescu, Elena Bărbulescu – care era ceva mai şcolită decât el – a publicat „Cuvântul înainte", de-a dreptul delirant, despre comuna Scorniceşti. Săpături arheologice în împrejurimi dovedesc într-adevăr aşezări din neolitic; atunci, trecând prin epoca de bronz, pe la Burebista, Negru Vodă şi Mihai Viteazul, apăreau Scorniceştii ca buricul ţării, dacă nu al Pământului, ajungând în chip natural până la geniul Carpaţilor, mântuitorul neamului românesc, frate-său. Numai că Ceauşeştii nu erau de baştină din Scorniceşti, ci din Tătărăi,

Acelaşi autor, la aceeaşi pagină, ne dă în nota 2 nume interesante de boieri pe care să-i adăugăm la ceea ce am indicat mai sus: „În Moldova, în documentele dinainte de Ştefan cel Mare, sunt pomenite nume: documentul din 25 noiembrie 1435 menţionează pe boierii *Berindei* Stolnic şi pan *Iacuş* (Iacuş – Yakâş = bun, frumos, arătos.) *Iacşa* Litovoi este pomenit locţiitor la Cetatea Albă, în iunie 1374. La 24 iulie 1428, este pomenit cneazul *Ciorsec* (ciorsec = chior). La 28 decembrie 1428, este pomenit panul *Ciurbă* (ciurbă = ciorbă). La 14 ianuarie 1447, este pomenit boierul *Başa*. La 25 aprilie 1443, sau 28 aprilie 1447, este pomenit un *duşman* (şuşman = gras, umflat). La 21 decembrie 1452, este pomenit un Cozma, fiul lui *Hassan*, nepotul lui Toader *Yucaş*."

Ca în atâtea probleme ale trecutului nostru îndepărtat, nu avem explicaţii certe, ci doar supoziţii privind originea denumirii localităţilor care-i evocă pe tătari. Unele ar putea indica într-adevăr rămânerea pe loc a unor aşezări tătăreşti după retragerea tătarilor, cum vom vedea, spre sfârşitul domniei lui Basarab. Altele ar putea aminti doar de o „întâmplare cu tătari". În sfârşit, altele ar putea desemna locuri unde ar fi fost „izolate" grupuri de tătari făcuţi robi în cursul respingerii unei năvăliri tătăreşti (după cum pentru sălaşe de robi ţigani avem

---

la vreo cinci-şase km nord-est, sat înglobat recent, administrativ, în comuna Scorniceşti. De altfel, documentul din secolul al XVI-lea la care se referea autoarea nu pomeneşte de Scorniceşti, ci de Tătărăi.

Ţiganca, Ţigăneşti etc.). Mehmet Ablay citează câteva documente privitoare la colonii de robi tătari în Moldova; astfel, într-un document din 8 iulie 1428, se găseşte o listă de robi tătari, printre care un *Cabalai* (vezi Kubilai, împăratul genghishanid al Chinei!) şi un *Tacto* (de la Tokta), iar într-un document din 30 noiembrie 1435, „zece bordeie de tătari", *Mamai* cu copiii săi şi cu femeia lui, *Albaş* etc. Antroponime derivate din toponime cu astfel de nume nu pot fi însă explicate generic; pictorul Tăttărăscu, omul politic Gheorghe Tătărescu îşi pot datora patronimul unui strămoş proprietar de moşie la un sat Tătăreşti (cel din urmă se trăgea chiar, prin mama lui, născută Pârâianu, dintr-un neam de vechi boieri, decăzuţi oarecum din secolul al XVIII-lea încoace, dar care fuseseră mari boieri în secolele al XV-lea–al XVI-lea, înrudiţi cu Craioveştii şi Brâncovenii).

Ceva sânge tătăresc ne-ar mai fi venit poate, în popor, ca urmare a atâtor raiduri tătare în decursul veacurilor, unele târziu, până în secolul al XVIII-lea. Ultima mare năvălire tătărească în Moldova e, într-adevăr, din 1758 – paharnicul Constantin Sion povesteşte cum propriul său tată fusese luat rob, copil mic, de au trebuit şapte ani de zile de demersuri până la Poartă ca să poată fi răscumpărat.[25] Oare după fiecare năvălire, cu prădăciunile şi siluirile de femei, nu se năşteau câţiva copii cărora ţi-e greu să le zici „din flori"? Subiectul e delicat şi, desigur, neverificabil.

---

[25] *Arhondologia Moldovei,* ediţia Gh. Ghibănescu, Iaşi, 1892, pp. 121–123, la articolul „Kantacuzin".

Istoricul britanic R.W. Seton-Watson, care ne-a lăsat cea mai bună istorie a românilor scrisă de un străin, a relevat importanţa elementului asiatic în formarea poporului român. Iată ce scrie: „Trebuie să admitem că românii sunt daci romanizaţi, amestecaţi cu sânge slav şi, într-o mult mai mică măsură, sânge tătăresc" (*The Roumanians, it is safe to say, are Romanised Dacians, infiltrated with Slav and to a very much lesser degree Tatar blood*).[26] Dacă în loc de *tatar* spunem *turanic*, avem, în puţine cuvinte, o succintă şi obiectivă definire a profilului etnic al românilor la momentul constituirii primului lor stat organizat. A trebuit să vină un străin să ne-o spună primul! Ar fi timpul să considerăm şi noi, la rece, că alături de substratul daco-mœsian, de colonizarea romană, de infiltrarea slavă, stăpânirea în părţile noastre timp de şapte veacuri a unui şir de neamuri turanice (avari, protobulgari, pecenegi, uzi, cumani, tătari) a lăsat urme care nu trebuie trecute cu vederea.

Afirmaţia de mai sus că Basarab Întemeietorul şi un grup întreg din jurul lui au fost de origine cumană să nu ne ducă însă la concluzia că Ţara Românească ar fi fost întemeiată de cumani aşa cum, la sud de Dunăre,

---

[26] *A History of the Roumanians from Roman times to the Completion of Unity*, Cambridge, The University Press, 1934, p. 12. În versiunea franceză (*Histoire des Roumains*, Paris, 1937), pe care, cu siguranţă, autorul trebuie s-o fi avizat, ştiind că la vremea aceea intelectualii români erau preponderent francofoni şi rareori anglofoni, fraza este şi mai clară: *On peut admettre que les Roumains sont des Daces romanisés, mêlés de sang slave, et d'un peu de sang tatare.*

în Mœsia şi în Tracia, ţaratul bulgar a fost înfiinţat de protobulgari, iar în Gallia, regatul Franţei de către barbarii franci. În aceste două cazuri – ca de altfel şi în Spania şi în Italia, noile state reapărute pe ruinele Imperiului Roman au fost create de năvălitori alcătuind câte un trib de sute de mii de oameni, organizaţi cu regi (sau hani), înconjuraţi de o aristocraţie de căpetenii de oşti, obârşia viitorilor boieri sau nobili feudali. Micile grupuri de cumani rămase în ţara noastră n-au mai avut asemenea structuri de masă; cumanii rămaşi sau reveniţi pe aceste meleaguri erau pe cale de românizare, de totală asimilare de către mediul românesc înconjurător. Nimic comparabil cu Bulgaria, unde aristocraţia protobulgară s-a menţinut două sute de ani la putere, cu datinile sale şi, numai după creştinarea voită cu sila de ţar, s-a asimilat în sfârşit mediului slav (convertirea lui Boris s-a făcut împotriva unei înverşunate rezistenţe a grupului de mari *boliari*). În Gallia, cazul e şi mai clar: dialectul germanic al regelui franc s-a păstrat la minoritatea diriguitoare mai bine de trei sute de ani – e dovedit că în intimitate Charlemagne–Karl der Grosse vorbea încă „nemţeşte", nu latina sau franceza arhaică!

Singurul precedent care ar avea o oarecare asemănare cu geneza Ţării Româneşti e cazul rusesc. Acolo, mica minoritate care a organizat primele formaţiuni statale, la Novgorod (cu Riurik) şi Kiev (cu Oleg), era reprezentată de negustori-ostaşi extraordinar de întreprinzători; merseseră către Apus, din Scandinavia până în Franţa şi până în Groenlanda, în Răsărit până la Constantinopol, dar fatalmente foarte răsfiraţi, astfel

încât procesul lor de asimilare de către slavii din Rusia aduce oarecum cu acela al minorității cumane de la noi, doar că a lăsat acelei imense țări slave un nume scandinav[27] (*Rusĭ* [Русь], pe când Munteniei nu i-a rămas numele anterior de „Cumania".

[27] *Cf.* Constantin Dominte, *Morfologie și etimologie*, în *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, Editura Humanitas, București, 2006, p. 199.

IV
Letopiseţul cantacuzinesc şi explicaţia ciudăţeniilor din el

Negru Vodă ar fi coborât, cu ceata lui, din Ţara Făgăraşului prin anii 1290 şi şi-ar fi stabilit prima reşedinţă la Câmpulung, oraş înfiinţat probabil de saşi, desigur cu încuviinţarea sau chiar la îndemnul regelui Ungariei, deoarece – cum am văzut – în 1300 este înmormântat în biserica catolică de acolo un *comes* Laurenţiu, care nu putea să fi primit acest titlu decât de la suveranul de dincolo de Carpaţi (cu toate că unii autori susţin că în societatea săsească ar fi existat şefi ai unor comunităţi cărora li se dădea titlul de *comes*). Ca voivod unificator al întregului ţinut dintre Carpaţi şi Dunăre nu apare însă în documentele contemporane decât Basarab, cu vreo douăzeci-douăzeci şi cinci de ani mai târziu. Să fie oare acest interval timpul cât a activat Negru Vodă?

Se cuvine să redăm mai întâi textual începutul primei mari cronici din Ţara Românească, anume *Istoria Ţării Româneşti* (1290–1690), zisă *Letopiseţul cantacuzinesc*, deoarece se dovedeşte că mai toate cronicile ulterioare ori o copiază, ori cel puţin o cunosc. O primă remarcă ce trebuie făcută: cât de târzie a fost această istorie faţă de începuturile vieţii statale în Ţara Românească, adică la circa patru veacuri de la evenimente!

Voi prelua transcrierea aleasă în ediţia critică întocmită de C. Grecescu şi D. Simonescu după manuscrisele care le-au părut cele mai sigure.[1] Ştefan Andreescu le-a adus însă recent critica de a fi ignorat manuscrisul de la Mănăstirea Neamţ, care cuprinde câteva variante.

„Însă[2] dintăi izvodindu-se de rumânii carii s-au despărţit de la romani şi au pribegit spre miazănoapte. Deci trecând apa Dunării, au descălecat la Turnul Severinului; alţii în Ţara Ungurească, pre apa Oltului şi pre apa Murăşului şi pre apa Tisei ajungând şi până la Maramureş.

Iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului s-au tins pre supt poalele muntelui până în apa Oltului; alţii s-au pogorât pre Dunăre în jos. Şi aşa umplându-se tot locul de ei, au venit până la marginea Necopolei.

Atunce s-au ales dintr-înşii boiarii carii au fost de neam mare. Şi puseră banoveţi un neam ce le zicea Basarabi, să le fie lor cap (adecă mari-bani) şi-i aşăzară întăi să le fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea

---

[1] *Cronicile medievale ale României*, vol. III, „Istoria Ţării Româneşti, 1290–1690, *Letopiseţul cantacuzinesc*", Editura Academiei RPR, 1960.

[2] Editorii explică prezenţa acestei conjuncţii adversative, surprinzătoare la început de frază, prin titlul întreg al cronicii, care era *Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini* – adică de la a doua descălecare, cea a lui Negru Vodă; *însă* cea dintâi, a lui Traian, s-ar fi întins pe toată Dacia, până la Maramureş. Că despre „descălecarea" lui Traian e vorba în acest fragment de frază e dovedit de unele variante ale manuscrisului, în care apare un alt membru de frază îndată după „au pribegit spre miazănoapte", şi anume „şi fiind lor căpetenie mare, Traian şi cu fiul său Siverie".

scaun s-au pogorât la Strehaia, al treilea scaun s-au pogorât la Craiova. Și așa fiind, multă vréme au trecut tot ei oblăduind acea parte de loc.

Iar când au fost la cursul anilor 6798 [1290], fiind în Țara Ungurească un voievod ce l-au chiemat Radu Negrul-voievod, mare herțeg pre Almaș și pre Făgăraș, rădicatu-s-au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroade: rumâni, papistași, sași, de tot féliul de oameni, pogorându-se pre apa Dâmboviței, început-au a face țară noao.

Întâi au făcut orașul ce-i zic Câmpul Lung. Acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au dăscălecat la Argeș și iar au făcut oraș mare și ș-au pus scaunul de domni făcând curți de piiatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă.

Iar noroadele ce coborâse cu dânsul, unii s-au dat pe supt podgorie ajungând până în apa Siretului și până la Brăilă; iar alții s-au tins în jos, preste tot locul și au făcut orașă și sate până în marginea Dunării și până la Olt.

Atunce și Băsărabeștii, cu toată boierimea ce era mai nainte preste Olt, s-au sculat cu toții de au venit la Radul vodă, închinându-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți. De atunce s-au numit de-i zic Țara Rumânească, iar tituluşul domnului s-au făcut precum arată mai jos: *V Hristo boga blagoveanomu blagocestivomu i Hristo liubivomu samoderjavnomu, Io Radul Negru voivod bojiiu milosti gospodariu vseia zemli Ungrovlahiskiia za planinski i ot Almaș i Făgăraș herțegu.* Acestea se tălmăcesc pre limba rumânească: «Întru Hristos Dumnezeul cel bun credincios și cel bun de

cinste şi cel iubitor de Hristos şi singur biruitor, Io Radul Negru voivod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Ţara Rumânească dentru Ungurie dăscălecat şi de la Almaş şi Făgăraş herţeg». Acesta iaste tituluşul domnilor de atunce începându-se pân-acum, precum adevărat să vede că iaste scris la toate hrisoavele ţării."

Aici, înainte de a comenta întregul, aş vrea să semnalez două aspecte terminologice chiar vrednice de atenţie, anume traducerea în româneşte a două dintre cuvintele slavone din „tituluşul" închipuit: *samoderjavnomu* şi *Ungrovlahiskiia*. Primul este, în general, tradus prin „de sine stătător" sau „singur stăpânitor", ca echivalent al termenului grecesc αὐθέντης [authentes]; aici, utilizează însă sintagma „singur biruitor", unde „biruitor", de provenienţă maghiară, are tot accepţiunea – arhaică însă – de „posesor, deţinător, stăpânitor" (cf. *magh. lit. arh.* ***bír*** „a deţine, a stăpâni")! Iar *gospodariu vseia zemli Ungrovlahiskiia*, totdeauna redat, când îl întâlnim, prin formula „domn a toată Ţara Românească", e tălmăcit „domn a toată Ţara Rumânească *dentru Ungurie dăscălecat*" (s.n.), deci interpretând pe acel *Ungro* – legat de *vlahiskiia*, ca însemnând că Ţării Româneşti i se spune Ungrovlahia, fiindcă e o Vlahie, o „Romanie", descălecată, adică întemeiată pornind din Ţara Ungurească. Ipoteza nu e lipsită de interes.

Acest început de cronică (considerat de editori logic, încă din anii care au urmat morţii lui Şerban Cantacuzino, în 1690) ni se pare azi aproape extravagant. El are totuşi explicaţia şi tainele lui. Aşa cum apare chiar în text, această cronică românească se bizuie, pentru epoca dinainte de contemporaneitatea autorului, pe unele tradiţii şi legende păstrate în mănăstiri, ici, colo, probabil şi unele surse străine, dar esenţial pe unele cronici mai vechi, scrise în slavonă.

Problema cronicilor muntenești a fost studiată de un mare număr de istorici și critici literari. Bibliografia legată de acest subiect e vastă. O sinteză foarte prețioasă se găsește în lucrarea lui Pavel Chihaia, *De la „Negru Vodă" la Neagoe Basarab. Interferențe literar-artistice în cultura românească a evului de mijloc.*[3] Chestiunea mai e atinsă *passim* de același autor în cele cinci volume ale sale apărute la Editura Albatros în 1998, sub titlul generic *Arta medievală*. Autorul, cu toate că analizează cu mare erudiție și minuție toate sursele cu putință ale *Letopisețului cantacuzinesc*, rămâne partizanul teoriei lui Dimitrie Onciul privind inexistența personajului „Negru Vodă", poate influențat și de Nicolae Stoicescu, colegul său mai vârstnic de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga". La un moment dat, intră însă în polemică cu el asupra mai multor puncte esențiale. În special, Chihaia susține, într-un articol apărut în exil în *Buletinul Bibliotecii Române* din Freiburg[4], că prima parte a Cronicii Țării Românești (*Letopisețul cantacuzinesc*), căreia îi dă numele de *Cronică despre Radu de la Afumați*, ar avea legătură cu cronicile contemporane din Moldova. Dar, pe când dovedește cu adevărat că cronicarii moldoveni, ca Grigore Ureche (deoarece acesta știe că „Moldova s-au discălicat mai

[3] Editura Academiei RSR, București, 1976.

[4] *Negru Vodă, creație cărturărească a epocii lui Radu de la Afumați*, în *Buletinul Bibliotecii Române*, vol. IX (XIII) serie nouă, Freiburg im Breisgau, 1982, pp. 235–248 și reluat cu variante în *Artă medievală*. Vol. 2: *Învățături și mituri în Țara Românească*, EdituraAlbatros, București, 1998, pp. 204–214, sub titlul *Cronica despre voivodul Radu de la Afumați (1525).*

pe urmă, iar Muntenii mai dentâi"), au avut cunoştinţă de cel puţin o cronică muntenească, desigur în slavonă, în schimb nu înţelegem de ce ipoteza că şi scriitorii de la curtea lui Radu de la Afumaţi ar fi cunoscut cronici moldoveneşti. Chihaia, pornind de la strânsele legături dintre Radu (1522–1529, cu intermitenţe) şi omologul său moldovean, Ştefăniţă vodă (1517–1527), cumnatul său, îşi bazează ipoteza pe faptul că cei doi ţineau două fiice ale lui Neagoe Basarab, şi *că de la acestea ar fi pornit legenda descălecării lui Negru Vodă din Transilvania, prin analogie cu descălecatul lui Dragoş din Maramureş, acesta dovedit documentar*. De la presupusa „cronică a lui Radu de la Afumaţi", ar fi trecut istoria la cronica boierească din vremea lui Matei Basarab.

O descoperire relativ recentă ne-a adus o confirmare cu totul extraordinară a existenţei unei cronici a Ţării Româneşti înainte de mijlocul veacului al XVII-lea: e vorba de includerea într-un „Zbornic dulce" (*al-Majmu' al-latif*) al patriarhului de Antiohia Macarie Zaim, care a călătorit prin Moldova, Ţara Românească şi Rusia între 1653 şi 1658, a unei traduceri în arabă dintr-o versiune grecească a unei cronici româneşti, deci existentă înainte de anii 1650.[5]

Foarte bine caracterizează P.P. Panaitescu această lipsă de informaţie temeinică a primului nostru cronicar: „Compilatorul din al XVII-lea veac a fost silit să

[5] Vezi Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292–1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în *Studii*, tomul 23, nr. 4, 1970, pp. 673–692.

umple această lipsă prin combinații și informații fragmentare, adunate din inscripțiile și tradiția mănăstirilor sau din calcule proprii... În schimb, istoria secolului al XVI-lea se prezintă ca o poveste datorată unor contemporani."[6]

Vădit, cronica conține și adaosuri cu iz de „manipulare politică" atât de stângace, încât ating aproape absurdul: inspirată de clanul cantacuzinesc, mai precis de filiera Craioveşti, Cantacuzini și Brâncoveni, ar vrea să dovedească succesiunea continuă a clanului din vechii Basarabi. Și, nemaiștiind de data adevăratei înființări a unei bănii de Craiova (practic, finele veacului al XV-lea, tocmai la începutul puterii boierilor Craioveşti), inventează o „poveste de adormit copiii" cu un neam al Basarabilor care ar fi dominat – ca să nu zic domnit – în Oltenia mult înainte de 1290... când coboară Negru Vodă din „Țara Ungurească". S-ar zice că n-au văzut absurditatea aducerii Basarabilor din Oltenia, închinându-se să fie „supt porunca Radului vodă", când tocmai Negru Vodă e strămoșul indubitabil al dinastiei Basarab! „Tituluşul" pretinsului Negru Vodă e, de fapt, ticluit după titulatura unor voivozi de după Vlaicu vodă – întrucât numai după acesta țin domnii Țării Românești în feudă ducatele de Amlaș și Făgăraș –, probabil Radu I (1376–1385) sau chiar Radu IV (1495–1508). Unii istorici[7] au presupus – și probabil că interpretarea

[6] P.P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești: problemele istoriografiei române*, Editura Minerva, București, 2000, pp. 201–203.

[7] Începând cu Dimitrie Onciul și Virgil Cândea.

lor e corectă – că inserția numelui Radu alături de Negru Vodă s-ar datora tradiției târzii, apărută la Mănăstirea Tismana, întemeiată de egumenul Nicodim sub domnia lui Radu I, apoi restaurată și înzestrată atât de generos de Radu IV, zis „cel Mare", încât, în memoria călugărilor, el sau Radu I au fost confundați cu însuși întemeietorul Țării Românești, care devine Radul Negru, *de unde, în toate evocările de până atunci, apăruse în documente numai Negru Vodă.*

Interesantă e, de altfel, pe alocuri – am spus-o – și traducerea în cronică a „tituluşului" din slavonă: *samoderjavnomu*, care de obicei e tălmăcit prin „de sine stăpânitor" sau „de sine stătător", e aici redat prin „singur biruitor"[8].

Pe de altă parte, formula *vseia zemli Ungrovlahiskiia za planinski*, prezintă două particularități: 1) pe când textele originale pe care le avem din primele timpuri – de pildă, la Mircea vodă – avem *văsei zemli Ugrovlahii i zaplaninskiim*, la Dan vodă *văsei zemli Uggrovlahiiskoi i Zaplaninskim i Amlașu i Fagrașu herțeg* – din cronica noastră lipsește *i*, adică conjuncția copulativă *și*! Dacă nu e o simplă scăpare a scribului, aceasta inversează literalmente sensul: nu mai înseamnă că voivodul nostru domnește peste Țara Românească (Ungrovlahia) și peste Transalpina, adică peste un teritoriu dincolo de munți, în Transilvania (care? Căci Făgărașul e notat separat. Sau e vorba cumva de o parte din Hațeg, care era a lui Litovoi în 1247, sau o parte din Banat, care aparținea banatului unguresc de Severin?), ci că domnește

[8] Vezi *supra*, p. 88.

„peste toată *Ungrovlahia transalpină*", ceea ce ar copia formula-tip folosită de regii maghiari când vorbesc de Basarab sau de succesorii lui, „voivodul nostru transalpin"[9]; 2) dar, mai cu seamă, pe când expresia e în general tălmăcită „peste toată țara Ungrovlahiei și a Transalpinei" sau „a plaiurilor", ea e tradusă aici „(domn) a toată Țara Românească dentru Ungurie dăscălecat"! Ceea ce adevereşte interpretarea de mai sus: Țara Românească e transalpină (*zaplaninskim*) privită dinspre „Țara Ungurească" și de acolo a „descălecat" domnul Țării Românești. Și nu putem imagina că autorul cronicii, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, nu mai înțelegea bine slavona, când doar în generația precedentă un Udriște Năsturel mai traducea în slavonă *Imitatio Christi*!

Înțelesul sintagmei *za planinskim* e clar doar când te situezi dinspre partea regelui Ungariei: înseamnă dincolo de munții Transilvaniei, deci Valahia. Mult mai greu e de lămurit ce desemna când o găsim în titulatura unor domni, cum am văzut mai sus, de pildă la Mircea cel Bătrân, în perioada când domnul muntean nu mai avea ducatele Amlașului și Făgărașului; căci atunci ne

[9] Iată începutul poruncii pe care Vladislav voivod (Vlaicu vodă), al doilea succesor al lui Basarab, o dă (în latină) catolicilor din țara lui la 25 noiembrie 1369, ca să-l primească cu cinste pe episcopul catolic care vine ca „sufragant" al episcopului Transilvaniei: *Ladislaus, Dei* et regis Hungariae (s.n.) *gratia, vajvoda Transalpinus et banus de Zeverino, necnon dux de Fogaras... etc.* (adică, în românește: „Vladislav, prin mila lui Dumnezeu și a regelui Ungariei, voivod transalpin și ban de Severin, precum și duce de Făgăraș etc."), DRH, D, p. 98.

întrebăm ce zonă geografică poate indica *Io Mircea velikii voevoda i gospodinŭ obladaâștu mi i gospodstvuâștu mi văsei zemi Ugrovlahii i zaplaninskĭim* etc. „Io Mircea mare-voivod și domn oblăduind și domnind (a) toatei țărei Ungrovlahiei *și peste munților* etc. [s.n.]“.[10] Ne-am întrebat ce putea fi acea Transalpinia, în afară de Amlaș și Făgăraș. Căci atunci când regele Ungariei lasă domnilor Munteniei ducatele, găsim înșirarea *văsei zemli Uggrovlahiiskoi i Zaplaninskim i Amlașu i Fagrașu herțeg*[11] „a toatei țării Ungrovlahiei și a Transalpiniei și herțeg de Amlaș și Făgăraș“, așadar Transalpinia desemna altă zonă de peste Carpați. Probabil sau în Hațeg, sau în zona muntoasă a Banatului.

O tentantă comparație cu ce înțelegea patriarhatul ecumenic prin „exarh al plaiurilor“[12] ne-ar putea lumina. Din păcate, și aici găsim diverse păreri. Iată ce scrie părintele Păcurariu în a sa *Istorie a Bisericii Ortodoxe Române*[13]: „Jurisdicția mitropoliei rezultă din titulatura

---

[10] E traducerea dată de Henri Stahl și Damian P. Bogdan, în *Manual de paleografie slavo-română*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II“, București, 1936, p. 91. În alte pagini ale aceleiași lucrări, găsim, în loc de „și peste munților“, și forma „și Transalpiniei“.

[11] *Ibid.*, p. 81.

[12] Ἔξαρχος τῶν πλαγενῶν [*exarchos tôn plagenôn*, pronunțat playenon]; comunicare a lui Petre Guran, autorul unei voluminoase teze de doctorat la Paris, *Sainteté Royale et Pouvoir universel en terre d'orthodoxie (fin du Moyen Âge et début de l'époque moderne)*, Paris, 2003, 484 p. + anexe și ilustrații.

[13] Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, p. 244.

pe care o acorda patriarhul ecumenic mitropolitului Țării Românești în 1401: «Preasfințit mitropolit al Ungrovlahiei, preacinstit și exarh a toată Ungaria și al Plaiurilor». Prin «Plaiuri», s-au înțeles fie numai feudele transilvănene stăpânite de domnii munteni (D. Onciul), fie «regiunile subcarpatice din Banat și Transilvania» (I. Nistor). Socotim însă că «Plaiurile» cuprind întreaga Transilvanie, iar titlul de «exarh» (ἔξαρχος) acordat mitropolitului muntean avea sensul de reprezentant, delegat sau împuternicit al patriarhului de Constantinopol peste credincioșii ortodocși din Ungaria și Transilvania, unde nu-și putea exercita jurisdicția direct, întrucât se afla între granițele unui stat feudal catolic."

Împărtășesc părerea părintelui Păcurariu, întrucât în subtila ierarhie a Bisericii răsăritene, exarhul se așeza înaintea unui mitropolit, era reprezentantul personal al patriarhului și ar fi fost nelogic ca diviziunea bisericească ce i se încredința unui exarh, care era totodată mitropolitul Ungrovlahiei, să fie un teritoriu mult mai modest decât ținutul Valahiei. Presupunerea că, în intenția patriarhului Constantinopolei, acelui „exarh al Plaiurilor" i se încredința păstorirea ortodocșilor din întreaga Transilvanie – și poate și mai departe, în Ungaria – mi se pare fondată, întrucât acest demers apare ca un echivalent – ba chiar ca un soi de sancțiune – la numirea de către Papa de la Roma a unor episcopi catolici în ținuturile de copleșitoare majoritate ortodoxă. Desigur, demersul era oarecum riscant. Nu știu să fi fost vreodată o încuviințare expresă a regelui Ungariei în acest sens, și mai puțin încă a Papei. De aceea, mitropolitul Țării

Românești Eftimie va fi fost foarte satisfăcut când va fi putut include în tratatul de vasalitate încheiat la 20 mai 1595 între boierii delegați ai lui Mihai Viteazul și principele Transilvaniei Sigismund Báthori clauza ce acorda mitropolitului Ungrovlahiei jurisdicție și pe întreaga Transilvanie. Toate bisericile românești din Transilvania „vor fi sub jurisdicția sau ascultarea mitropolitului din Târgoviște".[14]

Toți istoricii noștri, aproape fără excepție, chiar și cei mai „liberali", s-au străduit să explice că sintagma *Ungrovlahia* însemna doar „Vlahia de lângă Ungaria", pentru a o deosebi de Valahia – sau chiar Valahiile – din Balcani și de Valahia de lângă Rusia, adică Moldova, ca și când ar fi o rușine, o adevărată *capitis deminutio*, dacă în mintea primului patriarh al Constantinopolei care a folosit expresia ea însemna Valahia al cărei voivod era, la acea vreme, vasal al regelui Ungariei, iar acesta din urmă, de peste o sută de ani, numea ținutul dintre Carpați și Dunăre, „Țara noastră transalpină". Oare cei de la patriarhie nu știau de aceste lucruri atunci și când l-au numit pe mitropolitul Țării Românești „exarh al plaiurilor", deci „în Ungaria"?

*

Revenind la cuprinsul *Letopisețului cantacuzinesc*, Ștefan Andreescu[15] a făcut mai multe descoperiri:

1) A elucidat misteriosul nume *Demetrius*, care se afla totdeauna pe iscălitura pretendentului la tron *Petrus Demetrius*, fiu din flori al lui Pătrașcu cel Bun, viitorul domn Petru Cercel. Identitatea dintre Demetrius și Mircea reiese dintr-un hrisov al lui Petru voivod cel Tânăr (1559–1568),

[14] *Apud* Părintele Păcurariu, *op. cit.*, p. 480.

[15] În *Istoria românilor: cronicari, misionari, ctitori (sec. XV–XVII)*, Editura Universității din București, 1997.

fiul lui Mircea Ciobanul, către Mănăstirea Sf. Ecaterina de la Muntele Athos, prin care cerea să fie trecut într-un pomelnic „Io Petru voivod și părintele domniei mele Io Mircea voivod, iar, după sfântul botez, Io Dimitrie voivod și maica de inima domniei mele, marea doamnă Chiajna, iar, după sfântul botez, doamna Ana…"; „neamul Demetrianilor – comentează Andreescu – nu poate fi, prin urmare, altceva decât neamul Mirceștilor, din care s-au desprins ulterior Mihnești."

2) Și mai interesant, Andreescu sugerează că apariția în cronica compilată din alte cronici mai vechi, sub Alexandru Mircea (1568–1574), nepot de fiu al lui Mihnea cel Rău, a unui misterios „Mihail vodă" care ar fi domnit nouăsprezece ani îndată după Negru Vodă, nume care nu apare în nici un document de epocă, ar fi fost o ticluire ca „instrument ideologic". „Un «Mihail vodă» în cronica oficială, în cea dintâi cronică de la întemeierea statului, plasat *înainte de* «Mircea voivod bătrânul», ba chiar în descendența directă a lui Negru Vodă, elimina dintr-o lovitură pretenția «Mirceștilor» – sau, în varianta occidentală, a «Demetrianilor» – de a fi cei mai îndreptățiți în a ocupa scaunul domnesc al Țării Românești." Autorul întărește ipoteza că Mihneștii nu s-au sfiit să recurgă la un fals ideologic, prin faptul că au apelat ulterior – după ce l-au instalat și pe fratele lui Alexandru Mircea, Petru Șchiopul, pe tronul Moldovei – la culegerea unui mănunchi de mărturii pentru a dovedi că se trag „din familia regală a Corvinilor". Adaug că măsluirea genealogiilor e o practică veche și universală. Andreescu mai crede, de asemenea, că introducerea

unui Mihail îndată după „miticul întemeietor" Negru Vodă ar fi dus şi la substituirea numelui de Negru Vodă în locul lui Basarab. Aşadar, părere împărtăşită, din păcate, şi de mulţi autori contemporani, *Negru Vodă şi Basarab ar fi unul şi acelaşi personaj*. Vom vedea mai departe argumentele mele împotriva acestei opinii.

Aş mai adăuga ciudăţenia chiar extraordinară pe care o găsim în *Cronica* lui Radu Popescu[16] (zisă şi *Cronica Bălenilor*), oarecum contemporană cu *Letopiseţul cantacuzinesc*. Iată ce scrie: „Radu vodă Negrul, după adânci bătrâneţe, au murit în ţara lui, şi cu cinste l-au îngropat boiarii, domnind ani douăzeci şi patru. După Radul vodă Negrul au stătut la domnie Mihail vodă, carele a domnit cu pace ani nouăsprezece, întru a căruia domnie, de s-au şi făcut niscareva lucruri vrednice dă auzit, şi, nepomenindu-le alţii, noi încă tăcem" – şi trece, pe mai bine de două pagini, la o lungă înşirare a evenimentelor privindu-i pe otomani, pe Paleologi şi pe Cantacuzini, pentru a adăuga doar la urmă încă două fraze despre pretinsul Mihail vodă – de care zicea mai sus că nu cunoştea „niscareva lucruri vrednice dă auzit"! „În zilele acelea, leat 6838 [1330], scrie un istoric că au venit Carol, craiul unguresc, asupra Ţării Româneşti şi au luat Severinul fără nici o vină. Iar domnul Mihail vodă, în nădejdea lui Dumnezeu, strângând oaste şi făcând război cu craiul unguresc, l-au biruit şi s-au întors cu ruşine. În mijlocul vremilor acestora, au murit Mihail vodă şi s-au pus în locul lui Dan vodă." (E vorba

[16] *Cronicari munteni*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1961, pp. 227 sqq.

de fratele lui Mircea cel Bătrân.) Atâta știa un cronicar de la sfârșitul veacului al XVII-lea despre momentul 1330, pe care noi îl considerăm crucial în istoria țării, și despre Basarab Întemeietorul, al cărui nume chiar îl ignoră și-l confundă cu Mihail, voivodul născocit de Craioveşti în mistificarea lor dinastică! Și *Cronica* lui Constantin Căpitanul (Filipescu), oarecum contemporană, publicată de Iorga[17], conține *aproape cuvânt cu cuvânt* aceeași poveste. Un singur lucru interesant: *și în aceste cronici Negru Vodă e cel care-l precedă pe adversarul regelui Carol Robert.* Negru Vodă nu e confundat cu Basarab, ca la mulți dintre istoricii noștri contemporani.

Dar a fost o intervenție și mai gravă, chiar sfidătoare, în înșirarea domniilor din *Cronică*, sub Matei Basarab. Ea va duce la ciudatul text de la începutul *Letopisețului cantacuzinesc*, redat mai sus. Pentru a înțelege motivația ei, trebuie să ne întoarcem o clipă la genealogia Basarabilor (cea adevărată!): din Dan I, frate mai mare al lui Mircea cel Bătrân, care a domnit doar trei ani, înaintea acestuia (1383–1386), s-au tras mai multe generații de domni sau de pretendenți la domnie care, după moartea lui Mircea și a fiului său mai mare, Mihail, asociat la domnie, au apărut ca rivali ai descendenților lui Mircea (aceștia, anume Radu Prasnaglava, Vlad Dracul apoi Vlad Țepeș, Radu cel Frumos etc.), izbutind să domnească, intermitent cu aceștia, mai rar însă și după lupte înverșunate. E rivalitatea, relevată și în documentele străine, dintre Dănești și Drăculești – adică, pe de o parte, descendenți din Dan I, pe de alta

[17] Nicolae Iorga, *Istoriile domnilor Țării Românești*, s.l., 1902.

descendenţi din Vlad Dracul. La a treia generaţie după Dan I, îl avem pe Basarab IV cel Tânăr, zis Ţepeluş, care între 1474 şi 1482 domneşte de patru ori, de fiecare dată doar câteva luni. El e însă cel care, dintr-o legătură vremelnică cu o tânără de neam mare, Neaga din Hotărani, e tatăl viitorului Neagoe, zis Basarab (1512–1521). Neaga din Hotărani, căsătorindu-se după moartea lui Ţepeluş vodă cu marele-vornic Pârvu Craiovescu, a mai avut cu acesta un fiu Preda, care va ajunge mare-ban, şi două fiice, Marga şi Vlădaia, Neagoe fiind crescut cu fratele şi surorile vitregi, care-l vor sprijini din toate puterile ca să ia scaunul domniei în 1512.

Aş dori, în treacăt, să semnalez că mi se pare greşit obiceiul, azi predominant, de a pronunţa Neagóe, cu accentul pe vocala o numele marelui voivod. E mai mult decât probabil că forma iniţială a numelui e Neagu, atestat prima oară într-un text grecesc de la Mănăstirea Kutlumus de la Muntele Athos, unde e pomenit „jupânul kir Neagu viteazul" (ζουπάνω κὺρ Νεάγκω τὸ βιτέζι) – adică, în nomenclatura epocii, „cavalerul Neagu", trimisul lui Vlaicu vodă în 1372 spre lămurirea unor neînţelegeri între domnul Ţării Româneşti şi Hariton, stareţul mănăstirii. Forma Neagoe trebuie să fi fost o „slavonizare" de cancelarie slavonă a acestui nume curat românesc. George Giuglea, în *Fapte de limbă. Mărturii despre trecutul românesc*, Bucureşti, 1988, pp. 168–172, propune pentru etimologia oronimului Negoiul derivaţia dintr-un Neoiul, *nea* (zăpadă) + sufixul *oiul* + articolul hotărât *(u)l*, devenit Nehoiul, apoi Negoiul. Semnalează că, într-un document din 1222 (confirmarea Papei Honorius III a donaţiei Ţării Bârsei de către regele Andrei II Ordinului cavalerilor teutoni[18]), munţii dintre Transilvania şi „Cumania" sunt numiţi *Montes nivium*. De acolo se trage, foarte probabil, nearticulat şi cu *e* diftongat,

[18] DRH, D, Relaţii între ţările române, vol. I, 1222.

antroponimul Neag(u). Iorgu Iordan îl trage însă dintr-un sl. *Njago*, pe care nu l-am găsit însă nici în bulgară, nici în sârbocroată, nici în *Lexicon linguae palaeoslavonicae* a lui Miklosich și nu e cunoscut ca nume propriu de nici unul dintre distinșii slaviști pe care i-am consultat vreodată în țară sau în străinătate! Se cuvine, așadar, să pronunțăm Neágoe, cu accentul tonic pe diftongul *nea*, și nu ca un caragialesc Nea Góe!

În al doilea său testament, bătrânul stareț povestește cum, din pricina unei urgente nevoi de a repara zidurile mănăstirii, care se prăbușeau, a făcut apel la generozitatea voivodului muntean, amintindu-i că tatăl său (Nicolae Alexandru) îi ajutase cu generozitate, îngăduindu-le să construiască zidurile de apărare ale mănăstirii: „De aceea m-am aruncat în mijlocul primejdiilor și am alergat la preaevlaviosul și nobilul domn al Ungrovlahiei chir Ioan Vladislav voivod; și, amintindu-i că domnul de fericită memorie al Ungrovlahiei, tatăl său chir Nicolae, a contribuit cu o sumă importantă la construirea și înălțarea turnului cel mare, dar n-a apucat să-l termine, s-ar cuveni să se gândească și el la mântuirea sufletului și iertarea păcatelor tatălui său decedat, la buna întocmire și lauda și slava lui însuși și să zidească mai departe... etc." Cu multă trudă, a înălțat zidul care se vede acum, dar a dat de o nouă belea, anume că: „După terminarea zidului, a venit o altă amenințare și altă luptă, și mai grozavă, căci urmează să adăpostim moartea noastră sufletească, deoarece amintitul voivod s-a sprijinit pe cheltuiala făcută și n-a vrut să cruțe rânduiala noastră statornicită, *căci vlahii care vin și se tund aici doresc să trăiască liberi, fără frâu și fără respectarea canoanelor, ca niște răzleți și niște neobișnuiți cu orice înfrânare și supunere călugărească*... etc."[19]

[19] *Fontes Historiae Daco-Romanae* (FHDR), vol. IV, *Scriitori și acte bizantine, sec. IV–XV*, Editura Academiei RSR, București, 1982, pp. 293 sqq.

„Jupânul chir Neagu viteazul", „foarte apropiat de inima" voivodului, a încercat să-l convingă pe stareţ să schimbe rânduiala mănăstirii, după voinţa călugărilor valahi susţinuţi de voivodul lor, dar n-a izbutit. Ca să nu piardă din această pricină subsidiile voivodului, bătrânul stareţ întreprinde o nouă călătorie la Argeş, dar voivodul rămâne de nezdruncinat. Disperat, stareţul, întors la Kutlumus, îşi întruneşte sinodul, iar acesta, în cele din urmă, alege, de nevoie, să se supună exigenţei voivodului muntean şi să îngăduie uşurarea străvechilor rânduieli monahiceşti. Carevasăzică, de pe atunci, călugării români – vorba lui Arghezi – „cu pravila s-au răzvrătit". Acest episod mă tulbură adânc: nu înseamnă oare că românul este, atavic, aproape din fire, alergic la orice disciplină morală mai constrângătoare? Ar fi grav.

Mai trebuie adăugat că ulterior stareţul Hariton a ajuns mitropolit al Ungrovlahiei.

Dacă Neagoe a fost „os de domn" şi a putut cu drept cuvânt, odată în Scaun, să-şi ia numele Basarab – adesea, în documente, purtat singur –, în schimb vom vedea că în veacul următor şi vreme de mai bine de o sută de ani va apărea o adevărată dinastie de pseudo-Basarabi, întemeiată pe simpla relaţie – nici măcar colaterală, ci mai curând „înrudită" – cu vechii Basarabi. Din ea vor face parte Radu Şerban voivod (1611–1620), Matei Basarab (1632–1654), Constantin Şerban Basarab (1654–1658), Şerban Cantacuzino (1679–1688), Constantin Brâncoveanu (ce-şi va zice Basarab Brâncoveanu, 1688–1714) şi Ştefan Cantacuzino (1714–1716). Care le-a fost rudenia? Trebuie puţină migală ca s-o descoperim la fiecare dintre cei şase, ale căror domnii însumează şaptezeci şi trei de ani în veacul al XVII-lea

și începutul celui de-al XVIII-lea. Radu Șerban, care-i succedă și pe tron și în acțiune lui Mihai Viteazul, își justifica pretențiile și îndrăzneala de a-și zice Radu Șerban Basarab pe faptul că descindea, prin intermediul a trei femei succesiv, din Marga (sau Maria), *vară primară a fraților lui Neagoe Basarab*, ea însă, de fapt, fără sânge basarabesc. Pe aceeași filiație se va bizui, firește, și fiul său din flori Constantin Șerban Basarab, pe care boierii îl pun în scaun după moartea lui Matei Basarab; dar și Șerban Cantacuzino, a cărui mamă, Elina, e fiică legitimă a aceluiași Radu Șerban. Insist asupra amănuntului „fiică legitimă", deoarece genealogiștii pun în evidență faptul că mama Elinei, pe nume tot Elina, era fiica marelui-ban Udrișteni din Mărgineni *și a jupâniței Anca, fiica lui Radu de la Afumați*, deci ea cu adevărat „os domnesc". Ceea ce-i conferă lui Cantacuzino un fel de dublă legitimitate basarabească. Același lucru, pentru nepotul său Ștefan Cantacuzino.

Într-un fel, înrudirea agăi Matei din Brâncoveni (ce-și va zice Matei Basarab) cu Neagoe vodă e mai apropiată decât a lui Radu Șerban, întrucât străbunica lui paternă, tot o Marga dintre Craiovești, e chiar soră cu Neagoe Basarab, dar, reamintesc, soră vitregă, fără sânge basarabesc. Înrudirea cu Basarabii a lui Constantin Brâncoveanu, nepot al lui Matei la a treia generație, e și mai interesantă: străbunica sa paternă, Maria din Brâncoveni, era strănepoata celeilalte surori a lui Neagoe Basarab, Vlădaia, iar mama lui Constantin e Stanca Cantacuzino, sora lui Șerban vodă, așadar cu aceeași – dublă – ascendență basarabească.

Dar Ştefan Andreescu mai face o remarcă de cel mai viu interes: constată că teza identităţii Craioveştilor cu Basarabii era atât de răspândită şi acceptată după vreo zece ani de domnie a lui Matei Basarab, că nici nu mai era nevoie de un ocol pe la Neagoe Basarab. „Astfel, de pildă, în chiar hrisovul din 20 aprilie 1642 în legătură cu refacerea băii oraşului Târgovişte [...] vodă Matei afirmă că această «bătrână bae» fusese «făcută din temelie de răposaţii strămoşii domniii mele Basarabeşti». Prin urmare, de către membrii dinastiei care au rezidat în vechea capitală de la Târgovişte [...]. Însă, în paralel, tot în primăvara anului 1642, de la Curtea domnească pleca spre Veneţia, pentru Biserica San Giorgio dei Greci, un pomelnic al «neamului său răposat», în care, îndată după părinţi – Danciul din Brâncoveni şi Stanca din Hotărani –, sunt trecuţi în exclusivitate membri ai familiei boierilor Craioveşti de la răscrucea secolelor XV–XVI. Şi, fapt deosebit de semnificativ, printre aceştia nu figurează Neagoe Basarab. Ca şi cum nu mai era nici o nevoie să se pună în evidenţă pe această cale legitimitatea lui Matei vodă... Nu înseamnă toate acestea că «teoria» identităţii Basarabilor cu Craioveştii prinsese deplin contur, că ea era aptă de acum să capete consacrarea prin scris?“ Şi Andreescu conchide că „operaţia de amplificare a introducerii la cronică trebuie atribuită şi ea momentului 1643–1644“.[20]

Sergiu Iosipescu însă, într-un articol unde a analizat şi el cu lux de amănunte şi referinţe *Letopiseţul*

[20] *Istoria românilor: cronicari, misionari, ctitori (sec. XV–XVII)*, Editura Universităţii din Bucureşti, 1997.

cantacuzinesc[21], crede că nu sub Matei Basarab s-ar fi introdus în cronica țării false sau imaginare legitimări genealogice, întrucât acest voivod n-ar fi avut nevoie de așa ceva, legăturile lui cu Basarabii părându-i destul de întemeiate, ci sub Mihnea III, care a domnit doar un an și jumătate (martie 1658–noiembrie 1659), deci după Matei Basarab și după Constantin Șerban. Și argumentele lui Iosipescu în susținerea acestei opinii merită să fie luate în considerare: Mihnea, pe numele lui adevărat Mihail Radu, fiu controversat al lui Radu Mihnea (strănepot al lui Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș, care domnise de patru ori în Muntenia, între 1601 și1623), fusese crescut la Constantinopol și, ca și în cazul lui Mihai Viteazul, cu toate că-și căpătase domnia de la turci, a nutrit vaste proiecte de reînnoire a aventurii antiotomane a lui Mihai, în alianță cu Gheorghe Rákóczi al Ardealului și Constantin Șerban, trecut în Moldova. Aventura a sfârșit rău pentru tustrei și Mihail Radu–Mihnea III a fost foarte sever judecat de boierii munteni, care au considerat nebunească inițiativa lui în împrejurările momentului, părere împărtășită de Miron Costin, care îl face „tiran direptu fantastic, adecă buiguitoriu în gânduri".[22]

---

[21] *„Letopisețul cantacuzinesc și tradiția istorică a originilor principatului Țării Românești"*, în *Revista de istorie*, tom 33, nr. 10, 1980, pp. 1875–1890.

[22] A buigui / a bâigui = a aiura, a vorbi într-aiurea ca un smintit < *magh.* bolyong „a rătăci". *Cf.* I.A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, Editura Cartea Românească, București, 1931.

Iosipescu observă un lucru interesant: a doua şedere în Muntenia a patriarhului Macarie de Antiohia coincide cu domnia lui Mihnea III, şi înaltul prelat străin, care tocmai s-a nimerit să-l ungă domn la Târgovişte, are cea mai bună părere despre el în scrierea lui despre Ţara Românească: „Acest domn a ştiut să cârmuiască bine pentru că era un om curat, virtuos, milostiv şi drept."[23] Din constatarea că începuturile Ţării Româneşti – aşa cum le relatează Paul de Alep, fiul patriarhului, după informaţiile culese pe lângă călugării de la Câmpulung – arată altfel decât în versiunea cronicii traduse din greacă de Macarie, Iosipescu deduce că formula întemeierii aşa cum o găsim la Macarie, apoi în *Letopiseţul cantacuzinesc* şi în aproape toate celelalte cronici a fost întâi redactată în timpul scurtei domnii a lui Mihnea III, 1658–1659. Zic aproape în toate, deoarece pasajul privitor la „banoveţii Basarabi" dinainte de „descălecătoare" lipseşte din *Cronica Bălenilor*.[24] Când ştim că marele-ban Gheorghe Băleanu a fost în fruntea unei „partide" ostile Cantacuzinilor, această extirpare din *Cronica Bălenilor* a poveştii „banoveţiilor Basarabi" îi apare lui Iosipescu drept „un atac ideologic anticantacuzinesc". Dar ar fi pentru Iosipescu un motiv şi mai neîndoios de a-l considera pe Mihnea III ca inventatorul începutului cronicii aşa cum apare în *Letopiseţul cantacuzinesc*, anume formula „*Princeps et Archidux Vala-*

[23] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292–1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în *Studii*, op. cit., anexa, p. 692.

[24] Adică în cronica lui Radu Popescu, citată mai sus.

chiae Transalpinae" care apare pe pecetea de stat pe care și-a făcut-o.[25] Titlul de arhiduce, care n-a fost vreodată folosit la noi, ar însemna o pretenție de a revendica din nou titlul de duce, *herțeg* al Amlașului și Făgărașului, dar majorat la rangul de *mare-herțeg*!

Iosipescu atribuie un rol însemnat în făurirea mitomaniei lui Mihnea III cărturarului Paisie Ligaridi, originar din Chios – insulă grecească, de veacuri sub influență genoveză –, care a fost, la Târgoviște, inițiatorul unei prime școli de înalt nivel la noi.[26] Personaj fascinant, Ligaridi, fost bursier al Colegiului grec din Roma, convertit la catolicism, a devenit reprezentant al Congregației *De Propaganda Fide* la Constantinopol, după care a venit în Țara Românească, unde a fost preceptorul fiilor marelui-postelnic Constantin Cantacuzino, pentru ca, în 1650–1651, să abjure catolicismul, să-l urmeze la Ierusalim pe patriarhul Paisie și să ajungă mitropolit de Gaza. De acolo, îl găsim deodată la Moscova, la Curtea țarului Aleksei Mihailovici Romanov, cu mare influență, apoi din nou în Muntenia, în tot timpul domniei lui Mihnea III, pe care îl urmează în exilul său ardelean și de a cărui înmormântare se îngrijește după moartea prematură a acestuia, în aprilie 1660. De acolo,

---

[25] Fotocopie pe care o găsim în *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. X (1637–1660), publicate de dr. Andrei Veress, București, 1938, p. 341.

[26] Sergiu Iosipescu, *Paisie Ligaridi și studiile clasice din Țara Românească în secolul XVII*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol"*, XXI, 1984, Iași, pp. 380–385.

s-a dus iar în Rusia, unde ar fi avut un rol în promovarea lui Nicolae Spătarul (zis de noi Milescu). A murit în 1668, în semidizgrație.

A avut totuși o soartă mai bună decât a altui celebru contemporan balcanic al său, iezuitul croat Iuri Križanić, care, autorizat de Ordinul său să plece la Moscova, în nădejdea de a-l convinge pe țarul Aleksei Mihailovici să se asocieze la cruciada plănuită de Papă împotriva turcilor, s-a trezit în Siberia. A stat mizerabil la Irkuțk vreme de șaptesprezece ani, până la moartea țarului. L-a răzbunat barem soarta cu un sfârșit glorios: a murit sub zidurile Vienei împresurate de turci în 1683, în rândurile armatei lui Jan Sobieski.

Să fie oare megalomania lui Mihnea III – presupus impostor în ochii unor contemporani, dar pretins descendent dintr-un adevărat Basarab, Radu Mihnea – un argument suficient pentru fabricarea unei false legende? S-ar părea că lipsește un adevărat interes, după formula juridică *cui prodest*. În schimb, interesul măsluirii e evident la ramura Craioveşti-Brâncoveni-Cantacuzini.

La ei înțelegem originea straniului început al *Letopisețului cantacuzinesc*, cu povestea alegerii pasămite a unor „banoveți" Basarabi de către boierii olteni și mai apoi închinarea acestora către voivodul Radu Negrul pogorât „pre apa Dâmboviței" din „Țara Ungurească".

Am făcut această lungă digresiune de la studiul *Letopisețului cantacuzinesc* pentru a încerca să lămuresc originile psihologice ale încâlcitelor măsluiri ale unei cronici tradiționale. Acestea n-ar trebui să afecteze însă neapărat și referința în *Cronică* la un „descălecat" din Ardeal al lui Negru Vodă și la data când acesta ar fi avut loc.

V
Thocomer–Negru Vodă şi data probabilă a „descălecătoarei“[1]

Faptul că legendele vehiculate până şi printre străini şi, de asemenea, că toate cronicile concordă în a pomeni descinderea Negrului Vodă din „Ţara Ungurească“ tocmai în jurul anilor 1290, în care s-au îngrămădit atâtea răsturnări, ca tulburările din Ungaria şi înaintarea tătărească până la Porţile de Fier, nu poate fi fortuit. S-a glosat în jurul câtorva neconcordanţe: în cronici, anul 1290, în cronica grecească tradusă în arabă de patriarhul Macarie de Antiohia şi într-un hrisov al lui Matei Basarab de întărire a unor privilegii ale orăşenilor din Câmpulung, anul 1292; în fine la cronicarul raguzan Luccari, 1310. Aceste variaţii nu mi se par îngrijorătoare.

Luccari e un nobil raguzan a cărui mărturie e de mare interes, fiindcă informaţiile lui provin din amintiri de familie[2]: raportează cum marele rege al Serbiei Ştefan Duşan se adresase raguzanilor ca să-i procure o „legiune“

---

[1] Cuprinsul acestui capitol, în formă mai succintă şi fără aparat critic, a apărut în două numere succesive din *Magazin istoric* (iulie şi august 2000), sub titlul *Iarăşi despre Negru Vodă şi „descălecătoare“*.

[2] Giacomo di Pietro Luccari, Gentilhuomo Rauseo, *Copioso Ristretto de gli Annali di Rausa*, Libri Quarto, In Venetia, Ad instantia di Antonio Leonardi, 1605, p. 49.

de ostaşi apuseni care să-i fie o „gardă apropiată" (... *a domandare che i Rausei li facessero hauere una legione di soldati Ponentini per Guardia di sua persona*). Luccari adaugă, citându-l pe Nichifor Gregoras, că „legiunea" găsită era formată din o mie de francezi. Cu acest mic adaos, Duşan ar fi dispus atunci de o oaste gata de campanie de treizeci de mii de oameni. Pentru a avea ajutorul voivodului Ţării Româneşti sau cel puţin făgăduiala neutralităţii sale în războiul pe care îl pregătea (trebuie să fie vorba de campania împotriva Bizanţului, care n-a mai avut loc din pricina morţii lui Duşan, în floarea vârstei) (*Per impetrare soccorso da Vulaico Ré di Valachia, o almeno per persuaderlo, che volessa star neutrale in quella guerra*), Duşan îi trimite în ambadasă pe Nicolò Luccari, fiul lui Marco. Continuă: „Negru Vodă de naţiune ungară, tatăl lui Vlaicu, cucerise în 1310 acea parte din Valachia" (*Negro Voeuoda di natione Ungaro padre di Vlaico nel 1310 s'era impadronito di quella parte di Valachia*). Luccari merge mai departe, cu savante referinţe la autori antici şi italieni, pentru a lămuri că este vorba de antica Dacie – cu obişnuitele confuzii între geţi şi goţi, daci şi dani etc.

Ceea ce trebuie să reţinem, dar ne provoacă şi anumite nedumeriri, sunt informaţiile pe care un mare senior raguzan, rudă apropiată a lui Nicolò Luccari, le-a putut culege, la mijlocul veacului al XIV-lea (Ştefan Duşan *regnavit* 1331–1355), la faţa locului. Chiar dacă acele succinte informaţii despre Negru Vodă nu le-ar fi căpătat din gura voivodului, ci din anturajul lui, e ciudat faptul că-l face pe Vlaicu fiu al lui Negru Vodă.

Cum putea exista o asemenea confuzie la abia a doua generație după Basarab? O întrebare îmi vine în minte: nu cumva face Luccari o confuzie între Vlaicu vodă – de care poate va fi auzit ulterior – și tatăl acestuia, Nicolae Alexandru, deoarece datele domniei lui Vlaicu-Vladislav (1364–1377) nu corespund cu cele ale domniei lui Dușan (1331–1355), deci numai tatăl lui Vlaicu, Nicolae Alexandru (1352–1364), putea fi, la începutul domniei lui, contemporan cu Dușan, iar campania pe care o pregătește Dușan trebuie să fie ultima lui încercare de a lua Constantinopolul, pentru a fi încoronat *acolo* „împărat al sârbilor și al romeilor", cum se intitulase de-acum?

Așadar, prima nedumerire cade, domnul Țării Românești pe care încearcă Dușan să-l contacteze nu a fost Vlaicu, ci Alexandru, iar acesta e fiul lui Basarab. Dar atunci Basarab ar fi Negru Vodă... Afirmația că 1310 ar fi data „descălecătoarei" e mai puțin supărătoare: putem imagina că aceea e data morții lui Negru Vodă, care nu apare nicăieri cu calificarea de „mare-voivod", deci nu el ar fi fost cel recunoscut ca *primus inter pares* de ceilalți voivozi și cneji în vreo mare adunare *ad-hoc*, ci abia fiul său Basarab, după 1310, iar data aceasta va fi rămas în memoria unor boieri, o generație mai târziu, ca adevărata dată a descălecării țării.

*

Numele tatălui lui Basarab ne este cunoscut printr-un singur document: la 26 noiembrie 1332, regele Carol Robert îi dăruia o moșie lui Laurențiu, comite de Zarand, și fratelui său, pentru faptele de bărbăție

de care dăduseră dovadă, în special cu prilejul marii bătălii din 9–12 noiembrie 1330, rămasă la noi cu denumirea eronată de „bătălia de la Posada", în care regele fusese în primejdie de a-şi pierde viaţa: „... şi mai ales atunci când, pornind oastea noastră strânsă prin poruncă regească, am ajuns în nişte ţinuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ţinute pe nedrept în Ţara Românească de către Basarab, schismaticul, fiul lui Thocomerius..." (*et specialiter, cum exercitum nostrum regio edito conuocatur, mouissemus, et quedam confinia regni nostri, que in terra Transalpina, per Bazarab, filium Thocomerÿ, scismaticum in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur...*).[3]

Acel *ÿ* final e transcris uneori în cărţile noastre fără cele două puncte deasupra. Este o eroare: *ÿ* e doar o manieră de caligrafiere a scribilor din epocă pentru *ii;* avem dovada chiar în acelaşi document, câteva rânduri mai sus, când se zice că Laurenţiu şi fraţii lui erau fiii lui Simion (*filÿ Symonis*). Aşadar, Thocomerii e genitivul unui nominativ Thocomerius.

Când au luat cunoştinţă de acest document, toţi istoricii noştri l-au tradus îndată prin numele slavo-român Tihomir, întâlnit în numeroase documente de epocă. Patrioţii noştri răsuflau liniştiţi: dacă tatăl lui Basarabă purta un prenume slavo-român, sigur că el era de origine română şi doar întâmplător purta un nume împrumutat de la cumanii conlocuitori (copilul unor cneji sau voivozi slavo-români, creştini de veacuri, să-şi fi botezat

[3] DRH, D, I, nr. 25, p. 49 şi Hurmuzaki I, 1, p. 624, doc. CCCCXCVIII, 1332.

copilul cu acest nume păgân?!). A trecut aproape o jumătate de veac de când marele nostru orientalist Aurel Decei şi, înaintea lui, şi László Rásonyi au semnalat că Thocomer aduce mult mai mult cu numele cuman Thoctomer, de la Toq-tämir sau Toq-timür „fier călit". Iar forma Thocomerius sugerează mai curând varianta Thoctomieră sau Thoctomieru [Токтомѣръ], întâlnită la un prinţ din Cumania Albă, citat într-o cronică rusească. *Tatăl lui Basarab Întemeietorul s-a numit Thoctomieru* şi putem presupune că *ie* este aici o diftongare rusească şi că la noi era Thoctomerŭ.

Cu toată elucidarea lui Decei, istoricii noştri, de zeci de ani, i-au dat înainte cu Tihomir (cel mult, unii – Maria Holban, Sergiu Iosipescu – au mai sugerat şi alte variante posibile, tot slavo-române, ca Tugomir sau Tatomir) şi în toate tratatele şi manualele noastre de istorie, chiar cele mai recente, găsim în continuare, ca fondator al dinastiei noastre, pe Tihomir. O atare perseverenţă era vrednică de o cauză mai bună. Gândul că prima noastră dinastie naţională ar fi putut fi de origine cumană înfioară mai departe. Singurul istoric pe care l-am găsit pomenind, cu oarecare ambiguitate, şi forma cumană aproximativă a numelui e Răzvan Theodorescu: „...tatăl lui Basarab «Întemeietorul», abia cunoscutul Tihomir (Tocomer)...".[4] Or, pomenirea datei de 1290 (sau în jur) în aproape toate evocările unei coborâri a lui Negru Vodă din Ţinutul Făgăraşului la sud de Carpaţi nu poate

[4] *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X–XIII)*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1974, p. 139.

fi fortuită. În jurul acelei date, se îngrămădesc o seamă de evenimente de cea mai mare însemnătate: uciderea regelui Ladislau IV (1272–1290), zis „Cumanul" (din pricina pasiunii sale pentru neamul mamei sale, prințesă cumană), înseamnă începutul unui șir de tulburări. O consecință imediată a fost că Thoctomer, în bune raporturi cu Ladislau Cumanul, își pierde acum cele două posesiuni de la nord de Carpați, domeniile Făgărașul și Sâmbăta, care aparținuseră anterior nobilului transilvan Ugrinus, din neamul magnaților Csák. Aceasta trebuie să fie cauza nemijlocită a hotărârii lui de a trece la sud de Carpați. E urmat pesemne de un număr de români ce-l aleseseră „voivod" al lor și de un grup de sași, în ruptură cu episcopia de Alba Iulia. Primul lor popas de durată va fi Câmpulung, oraș fondat de sași.

Această coborâre la sud de Carpați va coincide cu un eveniment major: hanul mongol (disident) de la Isaccea, Nogai, pornește tocmai la finele anului 1290 un atac înspre apus, care-l va duce – lucru dovedit în 1291 – până la Porțile de Fier, pricinuind o întrerupere a instituției banilor ungari de Severin. Așa cum făcuseră mongolii și la sud de Dunăre, în 1280, așezându-l pe cumanul Terter în țaratul bulgar de la Târnovo, *vor fi procedat la fel, în 1291, cu „voivodul" cuman Thoctomer*. Vreme de zeci de ani, așadar, cumanii Thoctomer și Basaraba vor fi intermediarii între suzeranul mongol (tătar) și voivozii și cnejii români dintre Carpați și Dunăre. Aceasta este explicația unificării tocmai atunci a viitoarei *Vlaška Zemlja*. De altfel, o prezență tătară alături de Basarab e pomenită de documente ungurești, sârbești și bizantine,

în 1330, şi la Velbuźd, şi la „Posada". De abia pe la sfârşitul domniei sale, odată cu slăbirea puterii tătarilor din vest, se hotărăşte Basarab să se apropie din nou de regele Ungariei, acum Ludovic I (zis cel Mare), trimiţându-i-l pe fiul său, Alexandru, asociat la domnie, ca să reînnoiască jurământul de credinţă şi pornind împreună cu Ludovic o campanie pentru a curăţa de tătari părţile răsăritene ale voievodatului său.

Ideea că Basarab ar putea fi de origine cumană – istoricii noştri, chiar dintre cei mai luminaţi, ca de pildă Gheorghe Brătianu, o recuză cu o stranie unanimitate: numele Basarabă e cuman, lucrul era de netăgăduit, dar „Basarab Întemeietorul" nu poate să nu fi fost de origine română. Iată ce scrie Nicolae Stoicescu în cel mai lung articol din culegerea alcătuită în 1980 sub egida Academiei Republicii Socialiste România şi intitulată *Constituirea statelor feudale româneşti*:

„*Domnul Ţării Româneşti putea să capete supranumele de Basarab după ce a reuşit să supună şi să domine resturile neamurilor turanice care locuiau în Cumania Neagră*. Dacă admitem că Basarab a fost legendarul Negru Vodă, întemeietorul statului, ni se pare logică explicaţia dată de Şt. Ştefănescu şi de alţi istorici că s-a numit Negru deoarece a învins pe tătarii negri care locuiau fosta Cumanie Neagră; în felul acesta, a devenit şi Basarab (numit astfel de noii săi supuşi), iar cele două noţiuni se împacă foarte bine şi se completează: *Basarab, cel care a supus pe tătarii negri, a devenit şi Negru Vodă*, ambele fiind supranume izvorâte din faptele sale

care l-au făcut vestit atât în țară, cât și peste hotarele ei."[5] Iar în pagina următoare, insistă: „Vom conchide deci că *numele Basarab poate fi de origine cumană, dar că voivodul care purta acest nume a fost român și domnul românilor*, așa cum mărturisesc cronicile și documentele străine. Indiferent deci de nume, luat sub influență cumană, *Basarab a fost român* și a luptat pentru cauza românilor, ceea ce nu ar fi făcut un cuman" (toate sublinierile sunt ale autorului).

Rezum argumentul lui Stoicescu:

a) numai un român se putea gândi la unificarea ținutului care a devenit Țara Românească;

b) a primit porecla cumană de Basarab („tată stăpânitor"), fiindcă îi alungase pe tătari din țară;

c) tot el a primit apoi porecla românească de Negru Vodă, fiindcă tătarii pe care-i alungase erau numiți „tătarii negri".

Ar fi fost greu de adunat mai multe aberații în așa de puține cuvinte. Să le luăm pe rând:

1. Ideea că numai un român neaoș se putea gândi la unificarea țării locuite majoritar de români e de-a dreptul puerilă și denotă o ignoranță crasă sau o ocultare intenționată a istoriei europene și a istoriei universale. Oare Clovis (Chlodovek), care a unificat Gallia, întemeind primul stat medieval pe acel teritoriu din Imperiul Roman, era galo-roman, sau era șeful unui trib

[5] „«Descălecat» sau întemeiere? O veche preocupare a istoriografiei românești. Legendă și adevăr istoric", în *Constituirea statelor feudale românești*, Editura Academiei RSR, București, 1980, p. 163.

germanic, francii salieni? Oare Asparuh, care întemeiază primul stat medieval în Mœsia şi Tracia antică, era slav ori vlah, sau era căpetenia unui trib turcic de pe Volga, protobulgarii? Oare Riurik (Hrörekr), care, după legendă, e chemat de băştinaşi ca să întemeieze primul stat rusesc, era slav, sau scandinav? După el, a urmat Oleg (Helgi), apoi Igor (Ingvar), căsătorit cu Olga (Helga) şi abia la a patra generaţie iau aceşti cneji ruşi (termenul *rus* însuşi e de origine scandinavă) nume slave ca Sviatoslav, apoi Vladimir. Aş putea lungi lista pe plan mondial. Afirmaţia lui Stoicescu e, repet, puerilă şi penibilă.

2. Din primele documente unde apare acel voivod sau mare-voivod al Valahiei, el e prezent deja sub numele Basarab, chiar de la presupusul început al domniei sale şi, în orice caz, cu zeci de ani înainte să fi alungat tătarii din ţară. Am văzut mai sus că unificarea ţării s-a făcut tocmai sub „umbrela" puterii tătare. Atunci cum să fi primit o poreclă cumană drept răsplată a unei fapte imaginare? Iar românii noştri vorbeau cumana, ca să aleagă sau să accepte să dea eroului lor o poreclă cumană? *Nonsens*.

3. În fine, altă aberaţie: tot el (Basarab, fiindcă Stoicescu crede că Negru Vodă şi Basarab sunt una şi aceeaşi persoană), după ce ar fi primit la mijloc de domnie (?) o poreclă cumană („tată stăpânitor"), spre sfârşitul domniei primeşte şi o poreclă românească (Negru Vodă), fiindcă a alungat din ţară pe „tătarii negri". Dacă avem documente care atestă că tătarii din părţile noastre erau numiţi, în afară, „tătari negri", după cum fuseseră cumanii negri, există oare vreun exemplu prin împrejurimi

sau chiar în istoria universală când un erou capătă o poreclă glorificatoare după un epitet dat numelui duşmanilor, nu după numele neamului sau ţării învinse (Scipio *Africanus*, Caius Iulius Caesar *Germanicus*, Traianus *Dacicus* etc.)? A fost oare poreclit vreun cneaz rus „Albul", după ce ar fi respins un atac al cumanilor albi? Şi Stoicescu, elegant, recunoaşte că această năstruşnică explicaţie pe care o adoptă fiindcă „e logică" a fost dată de Şt. Ştefănescu şi de alţi istorici. Iată până la ce absurdităţi, de-a dreptul dezonorante pentru istoriografia noastră, poate duce stăruirea într-o copilăroasă prejudecată patriotardă![6]

*

Explicaţiile care s-au căutat pentru porecla Negru Vodă mi se par, aşadar, cu totul nejustificate şi extraordinare, când există mai multe mărturii străvechi că i s-ar fi zis astfel pentru simplul motiv că era negricios la faţă. Astfel, dacă luăm atestările în ordine cronologică, patriarhul Macarie al Antiohiei, care călătoreşte în Moldova şi Muntenia între 1653 şi 1658 şi va lăsa o versiune arabă a *Letopiseţului Ţării Româneşti*, pesemne extrasă din lecturi greceşti[7], scrie: „Cel care a cucerit Ţara Românească a fost Ankro voivod (Ankro înseamnă pe limba românească *negru*, căci era negru,

[6] Voi putea fi criticat că atac atât de aspru un autor care nu-mi mai poate răspunde. E, într-adevăr, supărător; dar un adevăr în care crezi trebuie apărat fără asemenea opreliști „de protocol". Oare Iorga s-a reţinut să-l atace pe Hâşdău când acesta s-a aventurat în ipoteze absurde? Şi Hâşdău era cineva!

[7] Vezi nota 4, p. 89.

de aceea s-a şi numit pe turceşte ţara *Kara Falakh*, sau Valahia Neagră, după numele lui)..."

Fiul lui Macarie, Paul de Alep, care-l însoţeşte în toată călătoria şi lasă o lungă relatare a întregului periplu, scrie acelaşi lucru: „Îl numeau Negru Voivod, adică domnul cel negru".[8] Aceasta era deci explicaţia pe care le-au dat-o şi clericii şi boierii munteni acestor oaspeţi de seamă cu care au avut întâlniri. Cam acelaşi lucru îl spunea la aceeaşi vreme şi Miron Costin în a sa *Cronică polonă* a istoriei Moldovei.[9] Aş mai adăuga o remarcă pe care n-am întâlnit-o până acum: avem un document din 23 iunie 1250[10], prin care regele Béla IV întăreşte lui Filip, episcop de Zagreb, şi lui Toma, comite de Cracău, moşia Szlanye, ca răsplată a serviciilor făcute de tatăl lor, Ioachim, comitele de Sibiu, şi de ei în slujba regatului, printre care şi lupta dată de Ioachim, conducătorul oştirii transilvane trimise în ajutorul lui Asan Borilă, ţarul bulgar[11], cu trei căpetenii din Cumania: „Aşadar, când Asan Burul, răposatul ţar al bulgarilor,

[8] Vezi *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, 1976, pp. 170–171.

[9] Vezi *infra*, p. 127, nota 21.

[10] DRH, D, vol. I, p. 28.

[11] Asan Borilă (1207–1218), fiul unei surori a primilor Asăneşti, preia puterea după moartea lui Ioan Asan I (1207), fiii lui Ioan fiind minori şi duşi spre adăpostire de partizanii lor la cumani, apoi şi mai departe, până în Galiţia. În 1218, tânărul Ioan Asan II se întoarce din Galiţia, îl răstoarnă pe Borilă, îi scoate ochii şi domneşte până în 1241. Amintesc de marea lui victorie împotriva basileului autoproclamat Theodor Comnenul la Klokotniţa, 9/22 martie 1230, când se năruie efemerul despotat al Epirului.

din încredere prietenească ceruse ajutor de la tatăl nostru de strălucită amintire împotriva necredincioşilor săi de la Vidin, regele, numindu-l pe comitele Ioachim cap al oştirii, l-a trimis în ajutorul lui, iar el, Ioachim, şi-a adunat saşi, români, secui şi pecenegi (*associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis*). Şi, când a ajuns la râul Obozt (?), trei căpetenii din Cumania ieşindu-i înainte, au dat lupta cu ei, dintre care doi au fost ucişi în acea luptă, iar al treilea, cu numele de *Karaz* (s.n.), a fost trimis de comitele Ioachim legat la rege. Sosind apoi la Vidin..."

„Incidentul Vidin" e din 1212–1213, iar lupta, întâmplându-se înainte ca Ioachim să fi ajuns la Vidin, înseamnă că a avut loc la nord de Dunăre. Avem, aşadar, în 1212 în „Cumania" (la acea dată, Muntenia şi Oltenia, căci numai după 1232 intră aceasta din urmă în formaţiunea banatului ungar de Severin) o căpetenie cumană cu numele de Karaz, adică Negru. Apare astfel posibilitatea ca la sfârşitul aceluiaşi veac, altă căpetenie cumană, Thoctomer, să fi căpătat şi în cumană porecla Karaz, şi în română cea de Negru Vodă. E o simplă ipoteză.

*

Să vedem faptele şi documentele care întemeiază veracitatea existenţei unei legende a lui Negru Vodă, mult înainte de redactarea *Cronicii* cunoscute:

Mai întâi, e inexact să spui, cum pretind urmaşii intelectuali ai lui Dimitrie Onciul, că tradiţia „descălecării" apare de-abia la cronicarii munteni din veacul al XVII-lea, care ar fi putut, eventual, să fie influenţaţi de povestea descălecării lui Dragoş din cronicile moldovene (de altfel, o asemenea influenţă nu mi se pare nici firească).

1. Într-adevăr, la 3 mai 1549, Mircea Ciobanul întăreşte într-un hrisov mai multor boieri satul Hiriseşti pe Gilort şi munţii din jur, arătând că „am văzut domnia mea şi carte de la mâna tatălui domniei mele [Radu cel Mare] şi altă carte de la mâna lui Negru Voivod cel Bătrân“ (*Negrum Voivoda* în textul original slavon)[12];

2. Tot Mircea Ciobanul, la 8 iulie 1558, întăreşte ocine unor ţărani care le stăpâneau încă din zilele lui Negru Voivod[13];

3. Şi mai avem şi alte două documente din acelaşi veac: Alexandru Mircea întăreşte, la 8 ianuarie 1569, Mănăstirii Tismana satul Elhovița „...veche şi dreaptă ocină şi dedină încă de la întemeierea Ţării Româneşti, *întâi de la Negrul Voivod* şi apoi de la toţi domnii“[14];

4. Şi întărirea altei danii, la 28 aprilie 1576[15]: „Să-i fie satul Bistreţul tot. [...] Pentru că acest sus-zis sat Bistreţul şi toate bălţile lui au fost de moştenire şi vechi şi drepte ocine ale sfintei mănăstiri şi dăruite de răposatul Negrul Voivod“. Adaug, *foarte important, că în toate cele trei documente din secolul al XVI-lea referirea la acest personaj istoric se face utilizându-se doar determinantul – Negru Vodă*, nu Radu Negru.

5. Într-un document din 1585, se pomeneşte de „cetatea lui Negru Vodă“:

---

[12] În DRH, B, Ţara Românească, IV, pp. 327–328; acelaşi document e citat şi în *Studii şi materiale de istorie medie*, IX, 1978, pp. 167–168, dar, lucru ciudat, aici a fost sărită tocmai fraza cu Negru Vodă!

[13] DRH, B, V, p. 128.

[14] DIR, V, sec. XVI, III, p. 303

[15] DIR, D, sec. XVI, IV, pp. 220–221, doc. 222.

Învăţatul francez Jacques Bongars, senior de Boudry şi La Chestaye, protestant rămas însă credincios regelui Henric IV după trecerea acestuia la catolicism, a întreprins o lungă călătorie în 1585, în misiune diplomatică, prin Transilvania şi Ţara Românească.

Spicuim din jurnalul lui, de la plecarea din Braşov:

„Am plecat la 24 <iunie> [...] cu o călăuză a oraşului, am trecut la Râşnov [*Rosenau*], târg şi castel [...]. Aproape la o leghe de castel, la poalele muntelui [*au sault du mont*] este o cruce care desparte Transilvania de Ţara Românească; [...] am trecut la coborâre peste o stâncă numită Piatra Craiului [*Königstuhl*, în loc de *Königstein*!] pe unde trăsurile sunt coborâte cu funiile.

La poalele muntelui, am trecut râul Dâmboviţa [*Dombovitza*]. Am şezut într-un sat aşezat de-a lungul Ialomiţei [*Iolavitza*, confuzie cu un pârâu], râu care se varsă apoi în Dâmboviţa. *Castelul lui Negru Vodă*. [*Nigravoda*]". În notă, se zice: Cetatea este pe malul Dâmboviţei, în satul Stoieneşti, judeţul Argeş.

6. În *Magazin istoric pentru Dacia*, scos de August Treboniu Laurian, împreună cu Nicolae Bălcescu, s-a publicat în 1847 un hrisov al lui Matei Basarab de întărire a anumitor drepturi şi privilegii ale orăşenilor din Câmpulung[16]:

„Cu mila lui Dumnezeu crestinŭ Mateiŭ Basarabŭ W. şi Domn a tótă Ţéra Românéscă, dat-am Domnia

[16] *Magazinŭ istoricŭ pentru Dacia*, suptŭ redacţia lui A. Treb. Laurianu şi Nicol. Bălcescu, tom V, Bucuresci, 1847, p. 343, VI. Chrisovulŭ reposatului Mateiŭ Basarabŭ W., Privilegiu pentru vămi etc. (Avem, vădit, o traducere din slavonă, făcută atunci cu ortografia de influenţă ardeleană, căci Muntenia nu adoptase încă oficial alfabetul latin.)

mea această poruncă a Domniei mele oraşului Domniei mele Câmpulungului, lui Stanŭ judeţulŭ cu doisprezece pârgari etc. [...]

Pentru că vezutŭ însumi Domnia mea multe cărţi bĕtrâne, şi chrisóve vechi, tóte făcute pentru această tocmire, precum şi mai susŭ este zisŭ: întâiu chrisovulŭ strămoşului Domniei mele alŭ reposatului *Radului Negru W cândŭ au fostŭ cursulŭ anilorŭ 6800* [1292] (s.n.), şi chrisovulŭ lui Michail W. Let. 6900 [1392], şi chrisovulŭ lui Vladŭ W. 6960 [1452] şi încă şi multe chrisóve [...].

În cetatea Târgovişte, la anii de la Adam 7144, ear de la nascerea lui Christos 1656, luna lui Mai 3."

(Dedesubt, e scris mai modern cu cerneală albastră: *e din 1646*).

Acest document ridică o seamă de întrebări, începând cu ultima dată, 3 mai 1656... care nu mai e sub domnia lui Matei Basarab, mort la 9 aprilie 1654! Iar anul indicat de la facerea lumii, 7144, corespunde cu 1636, când Matei era de atunci în Scaun... dar nu cu data de 1646 din glosă! Fără îndoială, copişti succesivi au încurcat datele. Nici data de 6900 [1392], arătată pentru un hrisov de la Mihail vodă, nu corespunde cu realitatea: în 1392, domnea, de şase ani, Mircea cel Bătrân, iar Mihail, fiul său, n-a fost asociat decât în ultimii ani ai domniei sale. Vlad voivod din 1452 ar fi Vladislav II din Dăneşti, pe care îl răstoarnă Vlad Ţepeş. În ultimă instanţă şi paradoxal, *numai anul 1292 pentru „Radul Negru" ar fi verosimil*! De aceea, cred că merită citat.

7. La 13 noiembrie 1618, Gavriil Movilă dă Bisericii Domneşti din Câmpulung un hrisov pentru stăpânirea

satului Bădeşti, pe care, cu o jumătate de veac mai înainte şi-l însuşise pe nedrept marele-boier Badea Boloşin din Bădeşti.[17] Hrisovul, pe temeiul înfăţişării unei *cărţi din 1352 de la Nicolae Alexandru voivod*, adevereşte că satul e dreaptă posesiune a bisericii, fiindcă îi fusese dăruit de Nicolae Alexandru voivod, fiul lui Basarab voivod, *„nepotul răposatului Negru Radul voivod"*, care „iaste pristăvit şi îngropat trupul lui întru această sfântă biserică". Dacă omitem menţionarea prenumelui Radu, care e o vădită completare după credinţa devenită comună la acea vreme din pricina greşitei tradiţii de la Mănăstirea Tismana, *avem aici pentru prima oară cea mai preţioasă indicaţie a filiaţiei dintre primii „Basarabi": Negru Vodă–Basarab I–Nicolae Alexandru.* Şi am văzut că, cu puţini ani înainte, raguzanul Luccari ne sugera aceeaşi filiaţie.

8. Deosebit de interesantă e hotărârea de judecată pe care o dă Constantin Şerban Basarab în 1656 într-o pricină între Mănăstirea Câmpulung şi Biserica Băraţilor din acelaşi oraş pentru posesiunea bisericii numite „Cloşter" – chiar numele îi arată originea catolică, în germană *Kloster* înseamnă mănăstire (*cf.* şi lat. *claustrum* > fr. veche *clostre* > fr. modernă *cloître*). Domnul trimite spre cercetare un boier din sfatul său. Acesta, ascultând părţile şi cu ajutorul pârgarilor oraşului, găseşte că biserica e de drept a Băraţilor, fiind dovedit că biserica fusese făcută de doamna Marghita a „Negrului Voivod", care era catolică. Domnul întăreşte

[17] DIR, B, XVII, vol. III, doc. 236.

hotărârea în favoarea Băraților, într-un hrisov din 20 mai 1656.[18]

În *Cronica franciscanilor* din 1764, compilație alcătuită de Blasius Kleiner, se dă traducerea din latină a unor fragmente din capitolul VIII al părții a II-a, dedicat orașului Câmpulung și fundațiilor catolice. (Mai jos, între paranteze drepte apar întregirile menite să clarifice înțelesul textului; între paranteze rotunde, transcrierea originală a toponimelor, antroponimelor ori a unor termeni latinești sau românești mai rar utilizați).

p. 335: „*Conventul de la Câmpulung dedicat Sfântului Iacob cel Mare.* Cap. I. *Descrierea orașului Câmpulung* (f. 121). Acest târg este supus judelui și administratorului de la Muscel (*Muschelensis*) și își trage începutul din vremea lui Radu Negru Vodă (*Radul Njegru voda*) de pe la anul 1299, pe când domnea în Ungaria Matia Corvinul (!?). Primii locuitori ai acestui târg au fost sași catolici amestecați cu valahi, însă ca număr sașii îi întreceau pe valahi [...].

(f. 123) Cap. II. *Despre vechea mănăstire de la Câmpulung a fraților minoriți din custodia Bulgariei.*

Vechiul nostru convent de la Câmpulung fusese situat dinspre Mănăstirea Sf. Ilie și începuturile sale și le trage aproximativ din aceeași vreme cu orașul populat de sași de prin jurul anului 1304. El ne-a fost construit nouă de principesa catolică Margareta, soția lui Radu Negru Vodă, [conform unui act] al cărui original se găsește azi la

[18] Vezi Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. I, *Țara Românească*, Mitropolia Olteniei, 1970, p. 255, nota 96, care trimite la Academia RSR, CIX/63 și 64. În aceeași lucrare, la aceeași pagină, nota 98 menționează următoarele: „La 1655 octombrie 22, se spune că Mănăstirea Câmpulung a fost biserică de mir «făcută den descălecata Țării Rumânești de răposatul Negru Vodă», Arhiva st., București, m.rea Câmpulung, LXII/27."

Câmpulung." Textul continuă, arătând că, prin răvăşirile produse de războaie, conventul a fost în cele din urmă cu totul distrus – se zice în notă că, după părerea lui Pavel Chihaia[19], dărâmarea complexului monastic ar fi avut loc la mijlocul secolului al XVI-lea, iar a bisericii la 1647.

Un călugăr pe nume *Luca* (Lucas) ar fi fost trimis în 1629, pe vremea lui Alexandru Iliaş, spre a lua din nou în posesie locurile. A fost însă alungat de locuitori. Pricina a rămas în curs până în 1654, sub Constantin Şerban Basarab, care a poruncit o cercetare a lucrurilor printr-un boier al său. S-ar fi dovedit prin Gherghina judeţul şi bătrânii orăşeni din Câmpulung că egumenul Mănăstirii Câmpulung împresurase „locul ce se cheamă Cloaşter" şi stricase biserica făcută de doamna Marghita, soţia lui Negru Vodă, pe acest loc care era al băraţilor „din descălicata oraşului". Pe baza mărturiei lor, Constantin Şerban a întărit Bisericii Băraţilor „locul ce se cheamă Cloaşter" prin hrisovul de la 20 mai 1656 menţionat mai sus.

9. La mijlocul veacului al XVII-lea, călugărul sirian Paul de Alep, care îl însoţeşte la noi pe patriarhul Macarie de Antiohia[20], amintit deja, află de la informatorii lui

[19] „Monuments romans et gothiques du XIIIe au XIVe siècle en Valachie", în *Revue roumaine d'histoire de l'art*, V, 1968, pp. 38–46.

[20] Paul de Alep era fiul patriarhului Macarie şi l-a însoţit pe acesta în lungul periplu pe care l-a făcut în Europa ortodoxă din 1653 până în 1658, întâi pe lângă Vasile Lupu, în speranţa de a găsi sprijin bănesc pentru creştinii din Siria, care, din pricina creşterii abuzive a dărilor impuse de otomani, erau în primejdie de a trece din ce în ce mai mulţi la islam. Macarie soseşte din nefericire la Iaşi tocmai când Vasile Lupu e răsturnat de răzmeriţa condusă de Gheorghe Ştefan. Se duce deci la Moscova şi de-abia după şederea acolo se întoarce către Moldova şi apoi în Ţara Românească a lui Matei Basarab, dar şi aici se întâmplă să moară domnul şi patriarhul să asiste la

locali că pe întemeietorul ţării „îl numeau Negru Voivod, adică Domnul cel Negru“[21]. Puţin mai târziu, în acelaşi secol, Miron Costin se exprimă în aproape aceiaşi termeni: „Lucru de mirare că acel popor [muntenii], deşi se trage din aceeaşi viţă cu moldovenii, este însă un popor negru. De aceea şi turcii, văzând aceasta, îi numesc caravlahi, adică vlahi negri, căci şi acel domn dintâi, despre a cărui poveste s-a scris că a pornit din principatul Transilvaniei, se numea Negrul Vodă (căci pe limba noastră se zice negru, iar pe latineşte *nigrum*) [textul acesta este o traducere modernă din *Cronica polonă* a lui Miron Costin, el se adresează unor cititori care nu cunosc limba română]. Ar fi însă o concluzie greşită dacă am spune că pe acel domn dintâi al lor l-au numit negru din această pricină, *deşi poate şi el de la fire a fost negru* (s.n.), dar ce legătură este cu faptul că tot poporul său ar fi negru?“[22] Miron Costin continuă, zicând că, de fapt, muntenii sunt, în general, mai negricioşi decât moldovenii şi explică faptul prin clima mai sudică. N-avea de unde şti însă care e originea acelui *karaiflak* în toate idiomurile türk. Mai departe, face o confuzie între legenda Corvineştilor cu corbul

urcarea în Scaun a lui Constantin Şerban. Lunga povestire a lui Paul de Alep e plină de informaţii despre ambele principate româneşti la acea epocă. Am văzut mai sus interesul excepţional pe care îl prezintă traducerea făcută de patriarhul Macarie după o versiune grecească a unei cronici a Ţării Româneşti.

[21] Paul de Alep, în *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, pp. 170–171.

[22] *Opere I*, ediţie critică îngrijită de P.P. Panaitescu, *Cronica polonă* (traducere românească modernă), Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1965, p. 229.

şi inelul: copilul, în loc să fie strămoşul Corvineştilor, e Negru Vodă – şi de aceea ar avea muntenii în stema lor un corb! Numismaţii moderni dezmint astăzi opinia că stema Ţării Româneşti ar fi avut un corb; în stemă ar fi fost întotdeauna o acvilă, uneori însă stângaci reprezentată.

Privitor la presupusul chip mai negricios al lui Thoctomer–Negru Vodă, mi se pare că tradiţia ar putea avea temei. Acele neamuri turanice de limbă türk au fost adesea descrise ca având o înfăţişare mai negricioasă decât popoarele indo-europene în general. Avem, în ceea ce priveşte poreclele, o paralelă interesantă cu cazul cronicarului bizantin cunoscut în istoriografie sub numele latinizat Cecaumenus, în greceşte Kekavménos (cel care ne vorbeşte primul – şi urât! – despre aromâni, la mijlocul veacului al XI-lea). Această poreclă, care înseamnă „pârlitul, negriciosul", fusese dată bunicului său, un principe (*toparc*) armean de la graniţa Imperiului Bizantin, care alesese să-şi închine ţara basileului şi ajunsese înalt demnitar la Constantinopol. Pesemne, armeanul păruse grecilor mai „tuciuriu" decât ei, de-i dăduseră acest nume. Cred că avem acelaşi fenomen cu Thoctomer cumanul printre valahi sau slavo-români. De altfel, poreclirea după aspectul feţei sau al părului e un fenomen universal, cel puţin în limbile indo-europene (fr. *Leblanc*, *Lenoir*, *Leroux* etc., germ. *Schwartz*, *Weiss*, *Roth* etc.).

10. Aş vrea să adaug la toate aceste indicii – şi aşa destul de convingătoare – o mărturie arheologică, până acum neglijată, dar care mi se pare de o valoare cu totul

deosebită, anume existența unei biserici rupestre în Valea Râului Doamnei, la vreo 30 de kilometri nord-vest de Câmpulung, în proximitatea – în linie dreaptă – a așa-zisei Cetăți a lui Negru Vodă de la Cetățeni-Stoienești, în mica localitate numită Corbii-de-Piatră. A făcut obiectul unei cercetări foarte savante și aprofundate a tinerei (pe atunci) cercetătoare în arheologie Carmen Laura Dumitrescu, publicate – din nefericire, autoarea fiind refugiată în Franța – într-o revistă din exil. Articolul, care n-a stârnit, după câte știu, nici o reacție în lumea științifică din țară, e intitulat, „Chronique et monument témoin. Une hypothèse à propos d'une église rupestre à deux absides".[23] Bisericuța, săpată toată într-un perete de munte, se află într-o stare de gravă deteriorare (după cum am constatat și eu *de visu*); a permis totuși cercetătoarei, printr-o amănunțită analiză a caracteristicilor arhitectonice și picturale, s-o dateze fără ezitare din perioada 1290–1300; și, de asemenea, prin comparație cu alte exemple similare din lumea bizantină, în special din Grecia din vremea Imperiului Latin de Răsărit și puțin după, să afirme că existența a două abside și a două altare despărțite printr-un mic zid, dacă a fost la origine dovada consacrării locașului la doi sfinți, devenise în împrejurările conlocuirii creștinilor catolici și ortodocși un caz cert de slujbe succesive în două rituri.

În întărirea acestei opinii, anume că momentul istoric îngăduia, cel puțin dincoace de Carpați, între imigranți

[23] Apărut în *Buletinul Bibliotecii Române*, vol. XI (XV), serie nouă, Freiburg im Breisgau, 1984, pp. 15–54.

români, saşi şi unguri, o convieţuire cu oarecare toleranţă interconfesională, autoarea aminteşte de adesea citata scrisoare a Papei Grigore IX din 14 noiembrie 1234 către viitorul rege Béla IV, pe atunci doar coregent în Transilvania, în care îi atrăgea atenţia asupra faptului „scandalos" că emigranţi unguri şi saşi din Ardeal în proaspătul episcopat *Milcovensis* se duceau la slujbele „schismatice" şi primeau sfintele taine de la „pseudoepiscopi", fiindcă trăiau împreună cu românii (*quia populus unus facti cum eisdem Walathis...*).[24]

O confirmare, în opinia autoarei, a interpretării sale o reprezintă şi existenţa, la Cetatea lui Negru Vodă, a altei biserici rupestre, care, după o tradiţie locală, ar fi servit şi aceasta celor două rituri, ortodox şi catolic; dispoziţia planimetrică a acestei din urmă biserici e însă deosebită de cea de la Corbii-de-Piatră: consistă în două naosuri alăturate. Ambele formule, o navă cu două abside la Corbi, două nave alăturate la Cetate, fiind variante uzitate în zona Mării Egee în veacul al XIII-lea şi chiar mai târziu.[25]

În opinia mea, existenţa acestor biserici rupestre la picior de munte, chiar pe drumul unei eventuale „descă-

[24] DRH, D, I, pp. 20–21.

[25] Autoarea trimite, pentru tradiţia slujbelor în două rituri, la C.D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima reşedinţă a României*, de fapt, în ortografia epocii, e „Prima rezidenţă a Rumăniei", Bucureşti, 1856, I, p. 98; şi la V. Drăghiceanu, *Cetatea şi schitul Negru Vodă*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, V (1912), pp. 89–94, pentru biserica de la Cetatea lui Negru Vodă.

lecări" din Făgăraş către Câmpulung, e de o semnificaţie hotărâtoare.

11. G.D. Florescu şi Dan Pleşia, în articolele *Negru Vodă, personaj istoric real*[26] şi *Temeliile străvechi ale Ţării Româneşti*[27], mai semnalează şi câteva tradiţii locale, pomenind de Negru Vodă. Astfel, se spunea că la Dragoslavele (Muscel) ar fi fost satul întemeiat de un căpitan al lui Negru Vodă, după coborârea din Ardeal pe la Bran. În satul Fedeleşcioi (nomenclatura poştală dă Fedeleşoi), pe malul argeşean al Oltului, cam în dreptul localităţii Râmnicu-Vâlcea, se zicea că acel mal era în stăpânirea lui Olu, împăratul tătarilor, iar malul drept era ţinut de Negru Vodă, în locul întărit numit Cetăţuia din Râmnic. În Făgăraş, se cunoaşte o cetate a lui Negru Vodă, la Colţul Berzei, lângă Sâmbăta.

Cu atâtea mărturii în lumea curţii voivodale, în mănăstiri, în popor, durate peste veacuri şi răspândite pe o arie atât de largă – şi totuşi grupate în locul probabil al unui început de domnie munteană –, cum să credem că povestea „descălecării" Negrului Vodă ar fi fost izvorâtă din imaginaţia unuia sau a doi cronicari munteni din veacul al XVII-lea, după aflarea „descălecării" lui Dragoş vodă în Moldova? Nu numai închipuirea lui Dimitrie Onciul mă miră, căci teorii greşite au închipuit în decursul timpurilor mulţi mari istorici: şi un Michelet, şi Hâşdău, şi Iorga, şi Philippide, şi alţii... Ce mă uimeşte e nemaipomenitul succes al acestei greşite

[26] Publicat în *Magazin istoric* nr. 8 (40), august, 1970.
[27] *Magazin istoric* nr. 11, 1971.

teorii, persistența ei îndărătnică la atâția istorici până azi. Or, teoria îmi pare logic viciată la bază: citirea, cum am zis, de către un număr infim de mic de cărturari, a unor cronici din Moldova vecină nu putea în nici un caz stârni apariția unei legende populare și, cu atât mai puțin, mărturiile unor călugări dinainte de jumătatea veacului al XVI-lea, în mai multe sfinte locașuri, că biserica sau mănăstirea lor erau „din vremea lui Negru Vodă".

În încheierea acestei enumerări de „mărturii" despre Negru Vodă și despre Basarab, cred că putem pune fără să ezităm într-o primă abordare semnul egal între Thocomerius și Negru Vodă. Am văzut mai întâi documentul din 26 noiembrie 1332, în care regele Carol Robert ne spune că Basarab era fiul lui Thocomerius; apoi, hrisovul din 13 noiembrie 1618, prin care Gavriil Movilă, pe baza „unei cărți din 1352 a lui Nicolae Alexandru voivod" , ne revelă că acesta a fost fiul lui Basarab voivod și „nepotul răposatului Negru Radul voivod", care a fost deci tatăl lui Basarab. Putem emite, așadar, următorul silogism de gradul I:

• Dacă prin documentul din 1332 Basarab e zis fiul lui Thocomerius,

• și în cel din 1352 Negru Vodă e arătat ca tatăl acelui Basarab,

• Negru Vodă e Thocomerius.

Și aș mai spune ceva: nu cumva faptul că memoria populară n-a reținut mai întâi decât porecla, și nu numele urmat de poreclă (precum nu s-a păstrat doar un Prasnaglava, ci Radu Prasnaglava, nu Porfirogenetul,

ci Constantin Porfirogenetul, nu Kalita, ci Ivan Kalita, nu Inimă de Leu, ci Richard Inimă de Leu etc.) s-ar datora faptului că un nume ca Thoctomer era mai greu de pronunțat pe limba rumânului decât, de pildă, Basarabă, Tâncabă sau Tocsabă? Dovadă, de altfel, că după ce – veacuri mai târziu – călugării de la Tismana au creat confuzia dintre Negru Vodă, primul „adunător" al pământurilor românești, și ctitorii sau binefăcătorii locașului lor, numiți Radu, aceeași memorie populară s-a complăcut să înregistreze pentru vecie sintagma „Radu Negru voivod", nume plus poreclă, nu porecla singură.

S-ar mai putea face o obiecțiune: ce poate să însemne acea expresie pe care am găsit-o în mai multe hrisoave, „am văzut domnia mea [...] carte de la mâna lui Negru voivod"? Mai întâi, e știut că iscălitură voivodală propriu-zisă nu avem înainte de mijlocul veacului al XVI-lea. Deci hrisoavele anterioare înfățișate ca dovezi nu puteau avea, pe lângă pecete, decât monograma pe care cancelaria epocii o alcătuise pentru domnul care era în Scaun. Autentificarea oricărui act se făcea esențialmente prin pecete. (Vom vedea cum, după înfrângerea regelui Carol Robert al Ungariei în 1330, de către Basarab, mai multe documente care fuseseră pierdute de beneficiari au trebuit să fie reîntărite cu noua pecete a regatului, fiindcă marea pecete fusese pierdută în aceeași bătălie, odată cu moartea pe câmpul de luptă a marelui-dregător purtător al pecetei, al cărui trup nu fusese salvat).

Întregul nume al domnului trebuia totuși să figureze la început în intitulare: *Io, „X"* voivod... Deci numele Negrul sau Negru se găsea neapărat în „cartea" văzută,

dacă documentul era autentic. Şi, chiar dacă ar fi fost un fals, de pildă în anii 1540, cum era să se fi inventat un nume ca Negru? Oare după aflarea unei cronici din Moldova? Absurd. Cert că era vehiculat de tradiţie.

Întrucât nu ne-a parvenit nici un document de la Basarab şi nici de la tatăl său, nu ne putem închipui cum ar fi arătat sigla de pe un document emis de voivodul Thoctomer. Trebuie luat ca o certitudine faptul că toate documentele prezentate (în general, de mănăstiri) ca fiind de la „Negrul Vodă" sau „de la Radu Negru Vodă" datează, în realitate, de la Radu I (1377–1383) sau, mai probabil, de la Radu IV, zis cel Mare (1495–1508), a cărui poreclă nu se poate datora decât marii sale dărnicii faţă de Biserică! Să fi preluat chiar el ca nume porecla ce i s-a dat, Negrul, pe latineşte *nigrum* sau *negrum*? Nu este exclus, dar mărturisesc că avem aici un mare semn de întrebare. Totuşi, documentul din 3 mai 1549 al lui Mircea Ciobanul, citat mai sus (p. 121) conţine la pct. 1 o sintagmă ciudată, *Negrum Voivoda*, un substantiv slavon pentru „voivod", iar numele propriu în formă latinească, fiind atât de apropiată de românescul *Negrul*. Îmi vine greu să-mi închipui ca această neobişnuită formulă să fi fost inventată *ad-hoc* de nişte boieri de ţară în veacul al XVI-lea, pentru a prezenta o falsă dovadă. Ar trebui să admitem că Thoctomer, din dorinţa de a se face plăcut majorităţii supuşilor săi, a acceptat el însuşi să folosească porecla românească ce i se dădea; iar în înscrisuri, el, care venea, cum zice cronica, „dentru Ungurie", a ştiut să dea acelei porecle o formă latinească. E o ipoteză.

*

Rămâne să spun o vorbă şi despre cuvântul „descălecare" şi, mai des întâlnit, „descălecătoare"[28]. Familia de cuvinte cuprinde: a descăleca (sau descălica), descălecat, descălecata, descălecare, descălecătoare, descălecător. În mod ciudat, cuvântul, după câte ştiu, nu a făcut obiectul multor comentarii cu prilejul disputei despre întemeierile voivodatelor muntean şi moldovean, cu toate că-mi pare de o deosebită semnificaţie. Faptul că verbul *a descăleca*, desemnând coborârea de pe cal, a luat la valahi, care s-au menţinut o mie de ani în aria neamului lor datorită adăpostului reprezentat de codrii deşi, sensul de a cuceri, a coloniza, a întemeia nu poate avea altă origine decât amintirea confuză a şirului de barbari, nomazi călări, care au venit rând pe rând să-i cotropească şi – vremelnic – să-i stăpânească. Coborârea de pe cal a năvălitorului a fost înţeleasă ca voinţa de a se aşeza peste cel cotropit şi a-l domina. Termenul e atestat cel puţin de la sfârşitul veacului al XVI-lea, mai precis de la scrisoarea boierilor din Ţara Românească, din 5 septembrie 1599, către boieri băjenari în Polonia, fiindcă se împotriveau politicii aventuroase a lui Mihai Viteazul, care putea să ducă ţara în situaţia de a fi „descălecată" de turci.

Scrisoarea a fost descoperită în arhiva Zamoyski din Polonia de P.P. Panaitescu, care n-a publicat-o însă, bănuind

[28] Termen păstrat până în veacul al XIX-lea. Şăineanu, la familia aceasta de cuvinte, dă numai *descălecă, descălecătoare* şi *descălecător*; la penultimul, dă citatul următor din *Ciocoii vechi şi noi* al lui Nicolae Filimon, care pune în gura bătrânului boier băştinaş: „Neamul meu a slujit ţării de la descălecătoare."

pesemne o făcătură. A fost tipărită de Ştefan Ştefănescu, în 1962, printre actele domniei lui Mihai Viteazul. Scrisoarea, adresată boierilor băjenari în Polonia, ar fi fost iscălită de mari boieri din Ţara Românească, în frunte cu mitropolitul Eftimie, cu Teodosie Rudeanu şi fraţii Buzescu. Tocmai prezenţa acestora din urmă printre semnatari a stârnit îndoială asupra autenticităţii scrisorii. Ion Ionaşcu, în articolul *Mihai Vîteazul şi boierii trădători*[29], a dovedit convingător că avem de a face cu un fals ticluit de boierii băjenari, chipurile pentru a-l îndemna pe cancelarul Zamoyski la acţiune împotriva lui Mihai. Autenticitatea documentului nu ne interesează însă în chestiunea aici în discuţie, vechimea lui fiind dovedită prin prezenţa în arhiva Zamoyski, dar înţelesul pe care-l are verbul „a descăleca" e clar: „...iară mai mare şi mai mult rău ne iaste de voru trece turcii acumu acicea în ţeara noastră, ei voru descăleca ţeara noastră etc.".[30] Aşadar, a descăleca înseamnă a cuceri şi a coloniza. Sensul a întemeia e doar consecinţa, urmarea cuceririi şi a colonizării.

Ca un asemenea termen să fi fost alipit de tradiţia întemeierii ţării de către Negru Vodă nu poate avea altă explicaţie decât că se ţinea minte din neam în neam că Ţara Românească fusese întemeiată de un voivod venit cu ceata lui din afară. (Sensul originar al cuvântului voivod, *vojvod*, în slavonă, e căpetenie de oşti, sens păstrat la vecinii noştri slavi de la nord şi de la sud; numai la noi, asociat cu vremea celui de *domn*, cel ce guvernează, a sfârşit prin a fi sinonim cu acesta din urmă.) Interesante comentarii despre termenul

[29] Publicat în *Magazin istoric*, an II, 1968, nr. I, pp. 80–83.

[30] DRH, B, Ţara Românească, 1593–1600, Bucureşti, 1975, pp. 486–487.

descălecare găsim la Petre Ş. Năsturel, „*Descălecat*". *Mărturia unui cuvânt despre începuturile ţărilor române.*[31] De asemenea, şi mai detaliat, la Ştefan S. Gorovei, *Tradiţia „descălecatului": înţelesuri şi confuzii*[32], care găseşte prima atestare a cuvântului în cea mai veche cronică în limba română, zisă „a lui Grigore Ureche", care are drept titlu *Letopiseţul Ţării Moldovei, de când s-au descălecat ţara.* În cuprins, se găseşte de mai multe ori *discălicatul*. Mai apoi, cuvântul apare în *Letopiseţul cantacuzinesc*, la Radu Popescu, la Miron Costin etc.

Dar să nu uităm că, în mai toate aceste vechi cronici, se vorbeşte de „descălecatul dintâi", care e cucerirea lui Traian şi colonizarea romană, şi „descălecatul al doilea", întemeierea fiecărui voivodat. Ştefan Gorovei e de părere că a fost o primă confuzie, anume ideea că spaţiul de la sud şi est de Carpaţi fusese golit cu prilejul evacuării aureliene din secolul al III-lea, aşa că întemeierile principatelor însemnau recolonizarea unor locuri pustii.[33]

Sergiu Iosipescu, în dorinţa obstinată de a nega vreo intervenţie externă în întemeierea Ţării Româneşti, susţine că termenul *descălecare* n-ar veni de la sensul a coborî de pe cal, ci de la verbul latinesc *descendere*,

---

[31] În *Buletinul Bibliotecii Române*, vol. VIII (XII), Freiburg im Breisgau, 1980–1981.

[32] În *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol"*, XX, Iaşi, 1983, pp. 89–105.

[33] Ştefan Gorovei a aprofundat problema în teza sa de doctorat, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1997, pp. 45–68 (III.2 „Tradiţia «descălicatului»: înţelesuri şi confuzii").

care în dreptul feudal avea un înțeles deosebit, de dependere de un senior sau suzeran.

Verificând în dicționarul de latină medievală a lui Niermeyer[34], găsesc: „*descendere* (după primul înțeles, a descinde, a coborî, un al doilea sens), 2. *descendre, mouvoir* d'un seigneur, en droit féodal; *to descend, to move* from a lord, in feudal law." Mă întreb cum un cuvânt latinesc din Occident, cu un sens atât de specific al feudalității apusene, ar fi putut trece Carpații, împrumutând forma populară românească a descăleca, a coborî de pe cal! Explicația e de înlăturat cu desăvârșire: etimologia propusă e imposibilă și semantic, și morfologic.

*

Cum să umplem însă golul documentar de vreo douăzeci și cinci-treizeci de ani dintre ultimele știri privitoare la voivodul Litovoi din Oltenia și fratele său Bărbat (circa 1277–1280) și primele știri privitoare la Basarab, „mare-voivod" al întregului ținut dintre Carpați și Dunăre? Nu avem nici un document contemporan care să ne lămurească cât de cât asupra felului în care s-a ajuns la întemeierea unei *vlașkoe zemlia*, unei țări românești (forma românească e dovedită prima dată abia în veacul al XVI-lea, întâmplător, într-un document privat!), prin unirea și închegarea diverselor voivodate și cnezate apărute între Carpați și Dunăre în deceniile precedente. Această tăcere a izvoarelor a permis apariția celor mai felurite ipoteze.

Cea mai des întâlnită îi atribuie lui Litovoi, acel voivod din nordul Olteniei, cam treizeci de ani după

[34] J.F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon minus. Lexique latin médieval–Français/Anglais*, Leiden, 1954–1958.

menționarea unui Litovoi în Diploma Ioaniților din 1247 – de unde întrebarea firească dacă e vorba de același sau de vreun descendent al lui –, intenția de a cuceri și fostul voivodat al lui Seneslav, din stânga Oltului. Originea chestiunii se află în cele două documente ungurești din 1285 și 1288, evocând o luptă a lui Litovoi cu o armată a regelui Ungariei trimisă împotriva lui, probabil în 1277 (documente citate mai sus, cu prilejul discutării numelui Litovoi). Reiese din cele două documente că Litovoi e învins și cade în luptă. Unul dintre frații săi, Bărbat, luat captiv de unguri, ajunge la înțelegere cu regele Ungariei în schimbul unei sume „nu neînsemnate", sună documentul, ceea ce stă mărturie a relativei prosperități a acestui mic voivodat; Bărbat e lăsat să-și reia ținutul în stăpânire, cu condiția să recunoască din nou suzeranitatea regelui și să-i plătească acestuia veniturile cuvenite.

Dintr-o lectură – pe care o consider greșită – a documentului din 1285, unii autori, între alții Sergiu Iosipescu[35], au dedus că tentativa lui Litovoi țintea ocuparea fostului voivodat al lui Seneslav, în stânga Oltului. Cred că o lectură atentă a documentului din 1285[36] nu poate

[35] *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241–1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotropirii ungare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, lucrare colectivă, Editura Academiei RSR, București, 1980, pp. 49–50.

[36] Danie a regelui Ladislau al Ungariei, din 8 ianuarie 1285, către magistrul Georgius, ca răsplată pentru mai multe servicii și fapte de vitejie, printre care și uciderea lui Litovoi, în DRH, D, vol. I, Editura Academiei RSR, București, 1977, pp. 30–34.

indica altceva decât că Litovoi, profitând de tulburări interne în regatul ungar, a încercat să depăşească strâmtele limite ale voivodatului său, arătat în Diploma Ioaniţilor ca situat în nordul Olteniei şi peste munţi, în Haţeg, şi să pună stăpânire pe tot fostul banat al Severinului: „În sfârşit, când începusem noi a domni, fiind încă copil, după moartea preaiubitului nostru tată, iar voivodul Litovoi, împreună cu fraţii săi, în necredinţa sa, cuprinse pe seama sa o parte din regatul nostru, aflătoare dincolo de Carpaţi şi, cu toate îndemnurile noastre, nu s-a îngrijit să ne plătească veniturile ce ni se cuveneau din acea parte" (*Demum etiam cum nos in etate puerili, post obitum karissimi patris nostri, regnare cepissemus, Lythway wayauoda, unacum fratribus suis, per suam infidelitatem aliquam partem de regno nostro, ultra alpes existentem, pro se occuparet et proventus illius partis nobis provenientes nullis amonitionibus reddere curabat*). Nu reiese nicidecum că Litovoi ar fi încercat să treacă Oltul în „Cumania" şi să pună mâna pe fostul voivodat al lui Seneslav! Lucrul apare clar şi din termenii folosiţi pentru a relata împăcarea cu fratele lui Litovoi, Bărbat, adus în faţa regelui. În schimbul unei răscumpărări cu o sumă mare, i se restituie voivodatul, iar el se îndatorează că va reîncepe să verse regelui dările pe care fratele său încetase să le plătească; aşa că aceste obligaţii feudale sunt reînnoite – în cuvintele suzeranului: *tributum nostrum* [...] *restauratum*. E clar că Bărbat s-a întors doar în micul său voivodat; altfel, regele n-ar putea vorbi de „reînnoire", în orice caz nu dacă, cum au crezut autorii noştri, „extinderea" lui Litovoi ar fi privit voivodatul fost al lui Seneslav,

care era în „Cumania", unde regele Ungariei nu prelua *tributum*. Aceeaşi părere o avea, în 1782, Ludwig Albrecht Gebhardi în *Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten*[37]: prin magistrul Georgius, regele Ungariei îl bate pe „voivodul român Lythen sau Litva" pentru că ocupase banatul de Severin. Gebhardi observa în continuare că în anii 1279–1324 banii unguri de Severin lipsesc din listele oficiale.

Cred că interpretarea greşită a acelor autori se datorează în parte unor reminiscenţe mai mult sau mai puţin inconştiente din cronicile anonime din veacul al XVII-lea datorate clientelei boierilor Craioveşti care – de la coborâtori colaterali ai lui Neagoe Basarab încoace, ca Radu Şerban *Basarab*, Matei *Basarab*, Constantin Şerban *Basarab* – încercau să năzuiască la o succesiune dinastică legitimă a Basarabilor şi voiau în acest scop să acrediteze legenda trecerii acestora din Oltenia, în Muntenia, în stânga Oltului. Textele din 1285 şi 1288, corect traduse, nu sugerează o asemenea mişcare.

*

De fapt, la stânga Oltului avem un gol documentar, o lipsă de informaţii de peste o jumătate de veac, între menţionarea voivodului Seneslav în Diploma Ioaniţilor (1247) şi apariţia lui Basarab ca „mare-voivod", adică voivod peste ceilalţi voivozi şi cneji din spaţiul dintre

[37] Leipzig, 1782, *apud* A. Sacerdoţeanu, *Comentarii la Diploma din 1285 privind pe magistrul Gheorghe*, în *Analele Universităţii „C.I. Parhon"*, Seria ştiinţe sociale, nr. 9, Bucureşti, 1957, p. 27.

Carpaţi şi Dunăre. A mai intervenit un element, străin de pura cercetare, de cercetarea senină a adevărului istoric, care să îngreuneze şi mai mult descifrarea realităţii istorice: anume adevărata spaimă a istoricilor români de a descoperi eventual că Basarab Întemeietorul ar fi putut fi de neam cuman! *Horresco referens** parcă ar fi zis ei, după Vergilius. Nici măcar marele Nicolae Iorga, atât de slăvit, încât şi-ar fi putut permite orişice afirmaţie, n-a îndrăznit să tragă o concluzie clară, cu toate că după titlul pe care l-a dat unui capitol din monumentala sa *Istorie a românilor* („Simbioza româno–cumană"), precum şi din micul articol intitulat *Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă*[38], apare limpede că intuia – mintea lui era prea ascuţită, prea subtilă ca să nu fi dibuit lucrul, anume rolul jucat de cumani la începuturile Ţării Româneşti. În acel articol (dar cine mai scotoceşte prin miile de articole ale lui Iorga?) a scris această frază revelatoare: „Numele desigur e cuman. [Al lui Basarab, apoi în italice, adică subliniat:] *Dar numai numele?*" N-a mers însă mai departe, atât de înrădăcinată era – şi mai este încă – prejudecata larg răspândită, aproape generală în subconştientul compatrioţilor noştri, după care toţi actorii istoriei noastre multiseculare trebuie să fi fost, pe toată linia, curaţi coborâtori din amestecul daco-roman!

---

* Mă îngrozesc povestind (*Aeneis* 2, 205) (*lb. lat.*) (*n. ed.*).

[38] Comunicare la Academia Română, şedinţa de la 11 noiembrie 1927, publicată în *AARMSI (Analele Academiei)*, s. III, t. VIII, reluată şi de Şerban Papacostea în *Nicolae Iorga, Studii asupra Evului Mediu românesc*, 1984, pp. 67–71.

Ciudat e faptul că nici opinia că am avea o însemnată proporţie de sânge slav în etnogeneza noastră (emisă de C. Giurescu) n-a fost uşor admisă în istoriografia noastră. Un Radu Rosetti, de pildă, care, în general, are observaţii atât de pertinente, a susţinut că slavii doar trecuseră prin tot teritoriul nostru până dincolo de Dunăre, pe când, în sens invers, o parte din românimea sud-dunăreană emigra către nord!

În realitate, amestecul slavo-român, peste tot în părţile noastre, trebuie să fi fost intens de îndată ce valahii care se adăposteau spre munte sau în spatele uriaşilor codri, au îndrăznit să se apropie de aşezările nou-veniţilor slavi şi să se amestece cu ei. Asemenea mişcări trebuie să fi avut loc îndeosebi în perioada de mai bine de un veac şi jumătate, după dispariţia, prin anii 800, a imperiului avar, când primul ţarat bulgar a stăpânit peste cea mai mare parte a ariei noastre. Această stăpânire a asigurat pesemne o oarecare stabilitate, iar rudenia de limbă între cnejii slavi de la noi şi bulgarii pe cale de totală slavizare facilita legătura cu dominatorii.

Se ştie ce aprigi discuţii s-au purtat privitor la extinderea primului ţarat bulgar şi în părţile noastre, istorici iluştri ca Iorga şi bizantinistul Nicolae Bănescu tăgăduind, împotriva oricărei logici, realitatea acestei stăpâniri. P.P. Panaitescu a argumentat, în schimb, în favoarea acestei realităţi într-o lucrare iscălită însă, la începutul erei comuniste, cu pseudonimul Al. Grecu.[39] De atunci, descoperiri arheologice şi mai multe alte lucrări au stabilit, cred definitiv, faptul. Radu Popa, într-un lung articol unde izbucnea, în urma răsturnărilor din decembrie 1989, exasperarea lui împotriva mentalităţilor anterioare[40], după ce a înşirat absurdităţile

[39] În *Studii şi cercetări de istorie medie* (SCIM), 1, 1950, pp. 223 *sqq*.

[40] Radu Popa, *Observaţii şi îndreptări la istoria României din jurul anului o mie*, în *Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie* (SCIVA), tomul 42, ianuarie–iunie 1991, 1–2, Editura Academiei Române, pp. 154–188.

şi a subliniat răul pe care îl face cauzei naţionale asemenea extravaganţă, scria în legătură cu problema aceasta: „de mare actualitate credem că e acea [problemă] privind stăpânirea la nord de Dunăre a primului ţarat bulgar. [Şi, după ce face referinţă la lucrarea capitală a lui P.P. Panaitescu, adaugă:] Apoi, iarăşi «frontul istoric românesc» a primit impulsul necesar negării acestei realităţi [...] cu scopul evident de a cruţa teritoriului patriei imensa ruşine de a fi fost cândva stăpânit sau doar controlat militar şi politic de un stat născut din migraţii"...

Nu putem spune că l-am avut cu adevărat pe *român* decât atunci când în noul amalgam, într-un sat sau într-un *târg*, *gospodarul* şi *gospodina*, ieşind pe *prispă* în *ogradă*, unde ciuguleau *cocoşul*, *gâsca* şi *rata*, au mers ori la *muncă* cu *plugul* pe *ogoare*, ori cu *cireada* la *suhat* pe *islazul obştesc* sau prin *zăvoiul* de lângă *izvor*. De abia de atunci e românul român, fără osebire că-i rumân, moşnean, târgoveţ sau boier. Şi chiar originea acestor patru cuvinte e simptomatică: rumân e latin; moşnean, din fondul autohton preroman; târgoveţ, slav; boier, protobulgar sau peceneg – regăsind aici sentinţa lui Seton-Watson că etnogeneza noastră implică un temei dacic, o colonizare romană, infiltrări slave şi, în mai mică măsură, un aport turanic.

E destul să aruncăm o scurtă privire asupra listei oamenilor iluştri din istoria noastră – lăsând deocamdată deoparte cazul Basarab – ca să vedem cât de mulţi dintre ei nu erau „de obârşie daco-romană"! Mai întâi, ca în toată Europa, în primele generaţii ale voivozilor noştri, atâtînrudirile s-au făcut cu dinastii din ţările vecine, aşa că cei din Moldova, cât şi cei din Ţara Românească, urmaşii au fost „sânge amestecat" în mod fatal şi din

ce în ce mai mult. Astfel s-au încuscrit primii Basarabi cu țarii bulgari Șișmanizi, cu despoții sârbi, cu regii bosniaci, cu comiții Cilli din Ungaria și Slovenia (Mircea cel Bătrân); Muşatinii – sau Bogdăneşti – cu marii-cneji ai Lituaniei (Alexandru cel Bun), cu marii-cneji ai Kievului și principii greci de Mangop (Ștefan cel Mare); Vlad Țepeș cu Szilágyii lui Matia Corvin etc. etc.

De abia mai târziu, când, din pricina dominației otomane peste voivodate, a scoborât oarecum statutul internațional al voivozilor noștri, au început aceștia să se mulțumească cu alianțe în rândurile boierimii locale. Dar atunci a început însă, cu încetul, să impună turcul domni străini, dintre care unii s-au dovedit „buni români": Vasile Lupu, Ghiculeștii, Cantacuzinii, Mavrocordații... Să nu-i uităm nici pe eroii de origine bastardă: mama lui Ioan vodă cel Cumplit a fost armeancă, a lui Ștefan Răzvan țigancă, a lui Mihai Viteazul grecoaică. Mă opresc, căci ar fi fastidios să încerc o enumerare a tuturor familiilor de origine greacă, sau balcanică, sau alta, implicate la cel mai înalt nivel în istoria și în cultura țării, ca de pildă Catargi, Manu, Cuza, Alecsandri, Eminovici, Rosetti – bunicul lui C.A. Rosetti e trecut în catagrafia din 1829 „născut la Țarigrad"! – alții, mulți, luând nume românești, Pârșcoveanu, Brătășanu etc.

Nu însă înainte de a pomeni în treacăt și oarecum anecdotic de trei dintre istoricii români mai însemnați, Xenopol, Hâșdău și Iorga, toți vajnici patrioți și chiar puțin prea „naționaliști", dar care, tustrei, sunt cel puțin pe jumătate de origine alogenă. Pe tatăl primului îl chema Demeter Brunswigk și era cetățean britanic, cu tot acest nume de oraș sau provincie germane; ceea ce a atras suspiciunea – în ciuda afirmațiilor lui Xenopol – că nu erau de origine britanică, ci evreiască.

Demeter Brunswigk, angajat tălmaci la consulatul prusac din Iaşi prin mijlocirea boierului moldovean Scarlat Skeletti, apoi căsătorit cu o pământeancă şi botezat ortodox, a dat copiilor săi numele Xenopol, adică, pe greceşte, Xenopoulos, „fiul străinului", iar acest „fiu al străinului", Alexandru Xenopol, a fost un remarcabil reprezentant al istoriografiei româneşti în străinătate, autor de eseuri de filozofie a istoriei, publicate în Franţa, pomenite şi azi. Hâşdău, pe care Mircea Eliade îl considera cel mai strălucit dintre toţi scriitorii români, cobora dintr-un vechi neam boieresc din Moldova şi din Ştefan Petriceicu vodă, dar familia lui fusese refugiată două sute de ani în Polonia, aşa că şase generaţii de ascendenţă feminină a genialului nostru scriitor au fost poloneze sau lituaniene şi una chiar evreiască (una dintre bunici), cum e şi cazul bunicului patern al lui Vasile Alecsandri. Cât despre Iorga, străstrăbunicul său a fost grec, fost marinar. Mama istoricului era de origine greacă fanariotă, Arghiropol; din ceilalţi ascendenţi îl las deoparte pe postelnicul Manolache Drăghici, istoric de nuanţă antiliberală, ca să nu trebuiască să pomenesc de gingăşiile genealogice pe care i le aruncă pahamicul Constantin Sion în a sa *Arhondologie a Moldovei*. Aşa că s-ar putea ca Nicolae Iorga, aşa de puţin favorabil în opera lui tagmei boiereşti, să-şi fi datorat cea mai sigură ascendenţă moldo-valahă singurilor săi strămoşi mari-boieri moldoveni, prin străbunica sa maternă, născută Miclescu! Ar fi timpul să mai uităm de clişeele învechite de „neaoşi", român curat sau „bun român"... V-o spune un român neaoş şi dinspre mamă, şi dinspre tată. Prima calitate a românului a fost deosebita lui putere de asimilare a tuturor seminţiilor care, de-a lungul veacurilor, s-au aciuat în aria lui de baştină. Nu e însă un argument ca să ocultăm rolul pe care aceste grupuri alogene l-ar fi jucat în trudita istorie a neamului nostru.

*

Spre sfârşitul veacului al XIII-lea, intervin însă mari tulburări în legăturile dintre regatul ungar, cumanii din

interior şi tătarii de la graniţele regatului. Ladislau Cumanul (1272–1290), cu toată predilecţia afişată pentru neamul mamei sale cumane – la care se adaugă tendinţa de a întreţine relaţii cu mai multe ibovnice cumane, în detrimentul celor matrimoniale legitime, ceea ce-i va atrage aspre mustrări din partea Bisericii –, va ajunge la conflict cu căpeteniile cumane din pricina rezistenţei multor comunităţi ale lor de a accepta legile creştine şi de a-şi părăsi datinile păgâne. În 1282, izbucneşte o mare răscoală a cumanilor, împotriva cărora regele, silit de marea nobilime, trebuie să ducă un adevărat război. Cumanii sunt zdrobiţi într-o bătălie la Hód; unii fug către Moldova, alţii sunt siliţi să-şi reia sălaşele ce le fuseseră atribuite şi li se retrage o parte dintre privilegiile de care se bucurau.

Iată ce ne revelă un document publicat în Hurmuzaki.[41] E vorba de concesiuni pe care le acordă în 1283 Ladislau IV magiştrilor Dominic, Ladislau şi altora, ca recompensă pentru serviciile pe care le prestaseră când se revoltaseră cumanii în anii 1280; documentul e însoţit de o notă cu un lung citat din *Istoria Ungariei* a lui Fessler. Ignaz Aurelius Fessler, născut la Viena în 1756, a fost un distins specialist în limbi orientale, care a predat la Universitatea din Lemberg şi, mai apoi, la Sankt Petersburg. Crescut catolic, intrat în Ordinul capucinilor la şaptesprezece ani, la maturitate e iniţiat în francmasonerie, iar mai apoi convertit la lutheranism. Ajuns profesor de limbi orientale la Sankt Petersburg, a fost, la sfârşitul vieţii sale, superintendent general al comunităţii lutherane din capitala Rusiei. Opera lui principală, publicată la Leipzig între 1812 şi 1825, e *Geschichte der Ungarn und ihren Landsassen* (*Istoria Ungariei şi a feudelor*

[41] Hurmuzaki, I, 1, Doc. CCCLVII, 1283.

sale), în zece volume. Aceasta a fost reeditată de Ernst Klein, tot la Leipzig, între 1867 şi 1883, în cinci volume; Fessler murise în 1839. Din ediţia Klein, II, Aufr. I. Band, p. 438 au preluat autorii culegerii Hurmuzaki următorul pasaj, pe care-l dau în traducere românească:

(Cumanii, aşezaţi de regele Béla IV între Dunăre şi Tisa sau lângă Mureş şi Criş, cu condiţia să primească religia catolică şi să aibă locuinţe stabile, se revoltă.) „Voind mai bine să părăsească ţara decât să se lepede de păgânismul lor şi de felul lor de viaţă, s-au răsculat în 1282 sub conducerea şefului de trib Oldamur şi şi-au croit prin violenţă un drum spre Moldova de azi, către compatrioţii lor rămaşi acolo, de la care nădăjduiau un sprijin. Ladislau i-a urmărit, i-a prins din urmă şi i-a învins într-o luptă sângeroasă la mlaştinile de la Hodostava, lângă Cluj. Oldamur şi o parte dintre ai lui au scăpat; ceilalţi au fost siliţi să se întoarcă şi şi-au pierdut unele dintre privilegiile de care se bucuraseră."

Reiese din acest citat că *nu toţi cumanii trecuseră Carpaţii odată cu marea migraţie din 1238*; e o precizare de cea mai mare însemnătate pentru înţelegerea întâmplărilor din viitoarele voivodate româneşti.

În 1285, în mijlocul acestor tulburări, tătarii trec Carpaţii şi pustiesc Transilvania, se pare în înţelegere cu cumanii. Haosul va culmina în regat în 1290, odată cu uciderea regelui Ladislau Cumanul – în mod paradoxal, tot de un grup de cumani. Profitând atunci de slăbiciunea regatului ungar, Nogai, căpetenia tătarilor de la gurile Dunării, amestecându-se în conflictele izbucnite de câţiva ani între regele sârb Ştefan Uroş II Milutin şi doi stăpânitori din Braničevo, de origine cumană, sprijiniţi de ţarul bulgar de la Vidin, Şişman – şi acesta de origine cumană – intervine în 1291 în favoarea bulgarilor şi *pune practic stăpânire pe tot ţinutul dintre*

Carpații Meridionali și Dunăre, inclusiv pe banatul ungar de Severin.[42]

A surprins coincidența acestei neîndoielnice prezențe tătărești în ținutul care va apărea curând ca „Țara Românească" cu data sau datele pe care le-a vehiculat tradiția despre „descălecătoare", precum și cu evenimentele contemporane de la nord de Carpați, anume o perioadă de tulburări dinastice după moartea lui Ladislau IV. Baronii (marea aristocrație) l-au ales rege pe Andrei III, un nepot (care trăia la Veneția) al lui Andrei II, străbunicul lui Ladislau IV. Papa, care se considera suzeranul regilor Ungariei, a intervenit însă împotriva baronilor, desemnând succesor al tronului un descendent pe linie feminină al Árpádienilor, încă de vârstă fragedă, Carol Robert de Anjou, din dinastia franceză de Neapole. O adevărată anarhie va pune stăpânire pe regat în tot timpul domniei lui Andrei III (1290–1301) și nu va înceta nici după moartea acestuia, Carol Robert înfruntând doi alți candidați ridicați de facțiunile nobiliare.

> Adversarul cel mai de temut al lui Carol Robert a fost un alt descendent, pe linie femeiască, din Árpádieni, Otto de Wittelsbach, duce al Bavariei. El a izbutit un moment să fie încoronat rege și să fie sprijinit de voivodul Transilvaniei, Ladislau Kán – cel mai aprig oponent intern al lui Carol Robert –, care se comporta de ani de zile în voivodatul său ca un suveran, nu ca un dregător al regelui

[42] Foarte amănunțite și echilibrate relatări ale acestor evenimente majore, în cele două articole ale lui Viorel Achim, *Despre vechimea și originea banatului de Severin*, în *Revista istorică*, tom V, 1994, nr. 3–4, martie–aprilie, pp. 233–247 și *Istoria unei provincii de frontieră: banatul de Severin în secolul al XIII-lea*, într-un volum colectiv, aflat sub tipar la Arad.

Ungariei. Cu viclenie însă, Ladislau – care, la rândul său, pare să fi râvnit la tronul Ungariei – i-a confiscat lui Otto coroana regală a lui Ştefan cel Sfânt (fără de care un nou rege nu era considerat cu adevărat înscăunat) şi l-a ţinut prizonier. Cunoaştem aceste amănunte din relatarea *Cronicii rimate* (*Österreichische Reimchronik*) a lui Ottocar de Styria. Ladislau l-ar fi predat însă „dincolo de pădure" (*über Walt*) românilor din „Ţara valahă" (*Walachen Lant*). Majoritatea istoricilor noştri consideră că locaţia geografică a acestei „ţări a românilor" ar fi Moldova de nord (de pildă, în *Istoria românilor* de sub egida Academiei, vol. III), cu argumentul că, după ce un „domn" român l-a „făcut scăpat", Otto a trecut în Galiţia. Cu toate că probabilitatea aceasta nu e de exclus, îi bănuiesc pe istoricii noştri de dorinţa de a acredita prin această interpretare a evenimentului ideea că la acea epocă (1307–1308) era un „domn", un voivod român, în nordul Moldovei, lucru încă nedovedit înainte de „descălecarea" lui Dragoş, din Maramureş. De aceea, cred mai plauzibilă ipoteza că ducele Otto a fost predat – cu toate că drumul va fi mult mai lung până în Galiţia – unui voivod român din Valahia şi, de ce nu, chiar din Făgăraş, căci expresia *über Walt* înseamnă „dincolo de pădure", nu „peste munţi". Dar, ori în Ţara Făgăraşului, ori în Ţara Românească, l-am avea la acea dată pe Thoctomer–Negru Vodă![43]

[43] Această din urmă ipoteză a fost prezentată în mod convingător de Adolf Armbruster, într-un articol de mare erudiţie şi acurateţe, *Românii în cronica lui Ottokar de Stiria. O nouă interpretare*, apărut în *Studii. Revistă de istorie*, tom 25, 1972, nr. 3, pp. 463–483. Armbruster e de părere că predarea regelui Otto s-a făcut unei căpetenii a românilor din Făgăraş, voivodul Transilvaniei, Ladislau, considerând pesemne că şi românii erau ostili candidaturii lui Otto, de teamă că acesta ar ţine prea mult cu saşii.

Dacă insist asupra acestor evenimente de la nord de Carpaţi e fiindcă ele s-ar putea să fi avut un efect direct asupra sorţii românilor şi de la nord, şi de la sud de munţi. Într-adevăr, în 1291, românii (*olahii*) sunt pentru ultima oară convocaţi împreună cu celelalte comunităţi la Dieta Transilvaniei. Pe urmă, nu vor mai fi decât grofii unguri, saşii, secuii, cumanii... Ce se va fi întâmplat? Ciudăţenia aceasta n-a trecut neobservată de istoricii noştri, dar n-a părut a fi explicaţia suficientă pentru o eventuală coborâre masivă a românilor de la nord la sud de Carpaţi, mai cu seamă că 1291 e, oricum, o dată posterioară datei tradiţionale 1290.

Să recapitulăm însă cele trei „întâmplări" concomitente:

a) moment de slăbiciune al regatului ungar şi lupte aprige pentru succesiunea dinastiei árpádiene, care ţin vreo cincisprezece ani;

b) marginalizarea cnejilor români în Dieta Transilvaniei;

c) în fine, stăpânirea efectivă a tătarilor lui Nogai asupra întregului ţinut dintre Carpaţi şi Dunăre, ca şi la sud de Dunăre, o dovedită suzeranitate asupra principilor bulgari şi a unora dintre principii sârbi.[44]

Această concomitenţă, în loc să îndrume istoriografia noastră către o destul de logică încheiere, a dat

[44] Şerban Papacostea subliniază, în cartea sa *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată şi imperiul mongol*, op. cit., rolul jucat de invazia mongolă în apariţia primului stat medieval românesc. Nu face însă nici o aluzie la eventualitatea să fi rămas grupuri însemnate de cumani în părţile noastre, atât la nord, cât şi la sud şi la est de curbura Carpaţilor.

loc celor mai variate şi confuze interpretări. Ceea ce i-a tulburat cel mai mult pe istoricii noştri a fost prezenţa tătărească, neîndoielnică în ţinutul dintre Carpaţi şi Dunăre, chiar dacă modalităţile acestei prezenţe erau greu de deslușit. Cum s-ar fi putut naşte un voivodat românesc „de sine stătător" dacă „ţara" era sub dominaţie tătară? *Iată că tocmai această dominaţie tătară a favorizat închegarea unei ţări*, afirmarea unui „mare-voivod" peste toţi ceilalţi voivozi şi cneji ai valahilor.

P.P. Panaitescu a fost, cred, primul care a sugerat că succesul lui Basarab în unirea tuturor formaţiunilor din Ţara Românească nu s-ar fi datorat, cum spune legenda, unor izbânzi împotriva tătarilor, ci mai curând marii lui abilităţi în a se înţelege cu ei. N-a imaginat însă acest proces chiar din anii 1290, ci abia după moartea hanului Nogai (1299) şi chiar după apariţia documentară a unor legături între Basarab şi regele Carol Robert (1324).[45]

Sergiu Iosipescu, în lucrarea pomenită mai sus[46], merge mai departe, evocând o paralelă cu evenimentele cvasicontemporane din Rusia: „[...] nimic nu îndreptăţeşte negarea posibilităţii «întemeierii», chiar şi în condiţiile dominaţiei tătare. Exemplul contemporan al

[45] P.P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti: problemele istoriografiei române*, Editura Minerva, Bucureşti, 2000, pp. 306–310.

[46] „Românii din Carpaţii Meridionali la Dunărea de Jos, de la invazia mongolă (1241–1243) până la consolidarea domniei a toată Ţara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotropirii ungare", în *Constituirea statelor feudale româneşti*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1980, p. 59.

lui Ivan Danilovici Kalita, marele-cneaz de la Moscova (1325–1341) prin graţia şi yarliq-ul hanului Özbeq, dovedeşte compatibilitatea dezvoltării statale cu dominaţia tătară." Din păcate, ca şi Radu Popa în aceeaşi lucrare colectivă, el nu trage toate concluziile logice ale observaţiei sale, ci se aliniază şi el, în cele din urmă, alături de cei ce susţin, după Dimitrie Onciul, că Negru Vodă e un personaj inventat.

Ascensiunea lui Ivan I al Moscovei la marele-cnezat, care mai înainte ţinuse de Suzdal–Vladimir, s-a datorat într-adevăr ajutorului primit de la marele-han Özbeq împotriva verilor săi de la Tver, pe care-i învinge şi ucide. Cârdăşia lui cu marele-han a mers atât de departe, încât a primit în cele din urmă de la acesta însărcinarea de a fi cel care – în locul colectorilor, adică vameşilor mongoli – aduna birul (*yarliq*) de la toţi principii ruşi vasali. Aşa trebuie să ne închipuim şi drumul parcurs de Basarabă şi început foarte probabil de tatăl său Thocomerius–Negru Vodă, în prefacerea mozaicului de voivodate şi cnezate dintre Carpaţi şi Dunăre într-un mare-voivodat al Ţării Româneşti.

Intuiţia lui Iosipescu se adevereşte prin toate documentele care arată pătrunderea tătarilor hanului Nogai, în 1291, până la Porţile de Fier (cum am zis mai sus). Suzeranitatea tătară va continua şi sub succesorii lui Nogai, bunăoară sub Özbeq, pe care l-am întâlnit în acţiunea sa în favoarea lui Ivan Kalita de la Moscova şi Suzdal.

Îndrăznesc să sugerez şi un atu al lor, pe care nu l-am văzut încă evocat: dacă în procesul de românizare, pe care desigur îl trăia de două sau trei generaţii neamul

lui, Basarabă nu uitase idiomul cuman, această îndemânare trebuie să-i fi uşurat contactul cu căpeteniile tătare, care, la rândul lor, cel puţin în regiunile vestice ale imperiului Hoardei de Aur, adoptaseră de acum limba cumanilor albi pe care, de aproape un veac, îi supuseseră. Deodată, această construire a unui mare-voivodat între Carpaţi şi Dunăre, în intervalul 1290–1320, nu mai pare atât de enigmatică. Trebuie doar aduse argumente în favoarea următoarelor prezumţii:

a) că, în marea dezordine care a fost provocată de deplasarea în masă a cumanilor în ajunul invaziei mongole, de ciocnirile cu ungurii, de coborârea în Bulgaria, apoi de întoarcerea către teritoriile coroanei ungare, în fine iarăşi de asocierea lor cu tătarii împotriva zisei coroane, e logic să presupunem că un număr însemnat de cumani au rămas printre români, *mai cu seamă dintre cei care conlocuiseră cu aceştia o sută cincizeci de ani – iar unii se ridicaseră printre „mai-marii ţării"*;

b) că există, atât în Muntenia şi Moldova, cât şi în zonele de sud ale Transilvaniei, un mare număr de toponime de origine cumană sau pecenegă;

c) să ne reamintim documentele care întemeiază veracitatea existenţei legendei lui Negru Vodă în Evul Mediu, până la răstălmăcirile din vremea cronicarilor;

d) şi că Thocomerius, tatăl lui Basarabă, trebuie asimilat cu legendarul Negru Vodă;

e) că există motive de a crede că într-adevăr Negru Vodă a coborât de dincolo de Carpaţi;

Iată, aşadar, tot atâtea argumente în favoarea originii cumane a lui Negru Vodă şi a lui Basarabă.

VI
Basarab mare-voivod. Regele Carol Robert încearcă să reia banatul de Severin şi suferă o cumplită înfrângere (9–12 noiembrie 1330)

Oricum, nu Thocomerius–Negru Vodă apare ca „mare-voivod" al Ungrovlahiei, ci fiul său Basarabă. Ce înseamnă sintagma „mare-voivod" şi când apare ea? Aurelian Sacerdoţeanu a consacrat un lung articol acestei probleme.[1] Felul cum acest mare savant, căruia îi datorăm atâtea cercetări şi scrieri de valoare, tratează acest subiect şi concluziile la care ajunge mă surprind. În mod ciudat, în loc să înceapă, cronologic, cu primele documente, interne şi externe, în care apare formula, îşi începe articolul cu analiza „tituluşului" din *Letopiseţul cantacuzinesc* (despre care am vorbit mai sus, arătând că este construcţie premeditat eronată), pentru a constata că acolo formula mare-voivod lipseşte! Găsim acolo, într-adevăr, formula – dar era măsluită din combinarea unor titluri ale altor voivozi! – „Io Radul Negru voivod, cu mila lui Dumnezeu domn al toatei ţări Ungrovlahiceşti"... (în slavonă, *Io Radul Negru voivod, Bojiio milostio gospodariu sveia zemlia Ungrovlahiiskoi*...). Şi autorul adaugă că, cercetând toate eventualele apariţii ulterioare ale termenului, la Mihail Cantacuzino,

[1] *Titlul de „mare-voievod" al Ţării Româneşti*, extras din volumul *Omagiu profesorului Ioan Lupaş*, Bucureşti, 1941.

la Dionisie Fotino, la Gheorghe Şincai, la Constantin Căpitanul (Filipescu), la genealogia lui Mihail Cantacuzino, în nici o variantă nu apare formula „mare-voivod". Dar ce valoare au aceste texte târzii? Mă miră şi ordinea înşirării. De ce nu începe cu primele atestări?

Titlul apare într-adevăr prima oară într-o inscripţie în slavonă la Biserica Domnească de la Curtea de Argeş: „An 6860/61 [1352] la Câmpulung (Длъгопули) a murit marele Basarab voivod." Apoi, pe piatra de mormânt a fiului său Nicolae Alexandru: „În luna noemvrie 16 zile răposatu-s-a marele şi singur-stăpânitorul domn Io Nicola Alexandru voivod, fiul marelui Basarab voivodului (*velikii i samodrĭjavnîi gospodarĭ io Nikola Alexandrĭ voevoda sinĭ velikago Basarabâ voevodâ*), în anul 6873 [1364] indiction 3." La generaţia următoare, avem la Biserica Domnească de la Curtea de Argeş, pe piatra de mormânt a unui fiu al lui Nicolae Alexandru, mort înaintea tatălui său: „Voislav, fiul marelui Alexandru voivod". Iar la a patra generaţie, pe două clopote date de Mircea cel Bătrân Mănăstirii Cozia avem, în 4 aprilie 1395, „în zilele marelui Ioan Mircea voivod" şi, respectiv, la 8 mai 1413: „în zilele marelui Io Mircea voivod şi Mihail voivod" – deosebirea, la optsprezece ani interval, datorându-se faptului că îl asociase pe fiul său Mihail la domnie, spre a asigura succesiunea; şi e de remarcat că epitetul „mare" e legat numai de primul, nu şi de tânărul domn asociat, căruia i se dă totuşi titlul de voivod.

În chip vădit însă, Sacerdoţeanu, cu toată marea lui erudiţie, n-a văzut înţelesul titlului „mare-voivod". E

drept că de la primele apariții, *chiar purtătorii titlului au introdus un motiv de ambiguitate*: Nicolae Alexandru, care e pesemne inițiatorul inscripției de la Biserica Domnească de la Curtea de Argeș, în cinstea tatălui său, a mutat epitetul de „mare" de la titlu (voivod) la nume (Basarab); marele-voivod Basarab a devenit voivodul Basarab cel Mare! Pietate filială pe deplin justificată, dar înșelătoare. Al doilea exemplu, piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru, e mai puțin ambiguu: în prima parte a frazei, epitetul *velikii* (mare) se leagă de *gospodari* (marele și singur-stăpânitorul domn Io Nicolae Alexandru), nu de numele lui Nicolae Alexandru. La generația lui Mircea cel Bătrân pentru fratele său Dan și la generația următoare pentru fiul său Radu, formula e clară, mare-voivod: „Io Dan, mare-voivod și domn de sine stăpânitor" (*Io Dan velikîi voevoda i gospodinŭ samodrăjavnîi*) respectiv „Ioan Radul, mare-voivod și domn a toată Țara Ungrovlahiei" (*Ioanŭ Radulŭ velikîi voevoda i gospodinŭ văsei zemi Uggrovlahiskoi*).[2] Dar avem un exemplu chiar din timpul lui Vladislav I (Vlaicu vodă) semnalat de Petre Ș. Năsturel în 1951 la Congresul Internațional de Studii Bizantine de la Paris[3]: *titlul de mare-voivod apare pe ferecătura icoanei dăruite de Vladislav* Mănăstirii Lavra de la Athos, în anii 1370.

[2] Transcrieri și traduceri în Henri Stahl și Damian P. Bogdan, *Manual de paleografie slavo-română*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", București, 1936, p. 81.

[3] P.Ș. Năsturel, *Aux origines des relations roumano-athonites: l'icône de Saint-Athanase de Lavra du voïvode Vladislav*, în *Actes du VIe Congrès International des Études Byzantines* II, Paris, 1951, pp. 307–314.

Mai mult, Năsturel a semnalat că învățatul sârb Radojicić a afirmat că în Serbia și în Bosnia unii voivozi care adunaseră sub stăpânirea lor mai multe foste voivodate au luat titlul de mari-voivozi.

Cu mult mai important e să vedem ce titlu îi dau străinii domnului Țării Românești. Iată exemplul cel mai semnificativ în scrisoarea patriarhului Constantinopolului și în actul sinodal prin care se răspundea cererii lui Nicolae Alexandru de mutare a mitropolitului Vicinei la Argeș: în actul sinodal, „Cel de foarte bun neam marele-voivod și Domn a toată Țara Românească [...] Alexandru vodă (Ὁ εὐγενέστατος Μέγας Βοϊβόδας καὶ αὐθέντης πάσης Οὐγγροβλαχίας [...] κὺρ Ἀλέξανδρος)"; iar în scrisoarea din mai 1359 a Patriarhului către voivod: „Preanobile, preaînțelepte și preavrednice Mare-voivod și Domn a toată Țara Românească [...] doamne Alexandre (Εὐγενέστατε, συνεστώτατε, ἀνδρικώτατε Μέγα-Βοϊβόδα καὶ αὐθέντα πάσης Οὐγγροβλαχίας [...] κὺρ Ἀλέξανδρεί).[4]

De notat că, în „mare-voivod", cuvintele sunt legate, reprezintă o unitate, nu – separat – un substantiv și un adjectiv, iar pe de altă parte că, la data emiterii scrisorii, Alexandru nu și-a adăugat încă numele de Nicolae. Vom vedea mai jos marea însemnătate a acestui amănunt.

„Mare-voivod" e deci titlul oficial al primilor domni ai Țării Românești, titlu pe care fiecare și-l dă singur și pe care i-l dau străinii... afară de regele Ungariei, suzeranul său, care zice numai „voivodul nostru transalpin".

[4] FHDR, vol. IV, pp. 196–203.

Ce înseamnă acel termen compus? Mă miră, aş zice chiar că sunt stupefiat, să constat neînţelegerea unui mare cărturar ca Sacerdoţeanu, care n-a avut instinctul – şi lucrul e din nefericire caracteristic în istoriografia română – de a privi puţin şi la vecinii ţării noastre şi chiar la istoria universală, pentru a lămuri şi înţelege unele fapte din istoria naţională. Ar fi observat că suveranului tătarilor care domina zona noastră în acea vreme i se zicea „marele-han", fiindcă era superiorul unui număr de hani de mai măruntă anvergură; că celor ce au domnit în Galiţia şi, de asemenea, în Rusia Kieveană, apoi la Novgorod, la Vladimir, la Moscova, li s-a zis „mare-cneaz", fiindcă stăpâneau peste un număr de cneji mai mărunţi; şi-ar fi reamintit că, în Antichitate, împăraţilor perşi din dinastia Achemenizilor li se zicea „marele-rege", fiindcă aveau regi mai mărunţi sub ei; că, în India, până în epoca contemporană, avem câte un *maharaja* deasupra unui număr de *raja*; că, în Etiopia, împăratului, Negusului, i se zicea „regele-regilor". Chiar pe vremea când scria Sacerdoţeanu, se remarcase negusul Haïle Selassie, care, înainte de alegerea sa ca „rege al regilor", se numea Ras Tafari „căpetenia Tafari". Atunci ar fi găsit explicaţia cea mai simplă, cea mai firească pentru titlul de mare-voivod al Ţării Româneşti: i s-a zis aşa primului cârmuitor care a izbutit să se impună celorlaţi voivozi iviţi în ţinutul între Carpaţi şi Dunăre, după un Seneslav, un Litovoi sau doi Litovoi sau încă alţii, care n-au lăsat însă urme în documente, precum şi, desigur, la un rang mai mic, mai mulţi cneji. La un anumit moment, după strădanii de zeci de ani ai tatălui

său Thoctomer, făcute pesemne din lupte, dar şi din dibăcie diplomatică, Basarab a ajuns să fie recunoscut de ceilalţi voivozi ai regiunii ca *primus inter pares*, ca „marele-voivod". Şi titlul s-a păstrat mai bine de o sută de ani, timp de trei-patru generaţii, până s-a consolidat dinastia de a pierit până şi amintirea multiplicităţii titlului de voivod, astfel încât voivodul Ţării Româneşti n-a mai avut nevoie să-şi zică „mare", şi expresia a căzut în desuetudine.

*

Înainte de a încerca să schiţez domnia lui Basarab Întemeietorul, aş dori să rezum aici cele şapte prezumţii care îmi permit să afirm că acest prim domn al întregii Ţări Româneşti dintre Carpaţi şi Dunăre a fost de neam cuman.

1. Numele *Basaraba*, format din aoristul verbului cuman *basar* „a domina, a stăpâni" + *aba* „tată". Cum am mai spus, lucrul era ştiut de mai bine de un veac, dar istoricii noştri, aproape unanim, se străduiesc să acrediteze ipoteza absurdă că nişte cneji sau voivozi slavo-români, creştini de sute de ani, şi-ar fi botezat copiii cu numele păgâne ale conlocuitorilor lor cumani.

Mi se obiectează, de pildă de către Constantin Rezachevici, că însuşi regele Carol Robert îl numeşte în două documente pe voivodul din *dictam terram nostram Transalpinam Bazarab Olacum* (de pildă, în scrisoarea prin care, la 19 mai 1335, îi întăreşte magistrului Toma, castelan de Chokakw (Csókakő), unele drepturi şi bunuri, ca răsplată pentru sacrificiile făcute cu prilejul campaniei din toamna 1330).[5] Faptul că îl numeşte valah pe voivodul ţării valahilor

[5] DRH, D, I, p. 57.

(*vlaşkoe zemlia*) e un lucru firesc, care nu implică neapărat că domnul e de origine curat valahă. În societatea feudală, regii şi principii nu sunt numiţi după obârşia familiei lor, ci după ţara ai căror suverani sunt. Richard Inimă de Leu (căruia englezii au avut eleganţa de a-i fi păstrat până azi porecla franceză de mare vitejie *Cœur de Lion*) era născut şi din tată şi din mamă francezi (Henri Plantagenet şi Alienor d'Aquitaine). I s-a zis vreodată „franţuzul"? Nu – era regele Angliei. Chiar lui Carol Robert, „împricinatul" nostru în această împrejurare, care era francez de la Neapole, i s-a spus vreodată „franţuzul" sau „napolitanul"? Nu. Era regele Ungariei. Cred, aşadar, că epitetul „valah" dat de regele ungar nu are relevanţă în contextul de faţă.

2. Descoperirea că şi numele tatălui lui Basarabă, Thocomerius, *recte* Thoctomerŭ, e cuman (în cumană, „fier călit") confirmă imposibilitatea ca în acelaşi neam, dacă nu era de obârşie cumană, să fie două generaţii cu nume tipic cumane.

3. Şi mai semnificative sunt cele câteva dovezi că Basarab şi fiul – succesorul său – au fost catolici. Afirmaţia e controversată şi negată de chiar foarte distinşi istorici ca Şerban Papacostea, printre alţii. Ni se opune declaraţia, în vreo două documente, a regelui Carol Robert, care, *după conflictul din 1330*, îl califică drept *scismaticus*; Basarab, necredincios Coroanei ungare, e făcut şi schismatic, fiindcă domneşte peste un neam aparţinând în majoritate Bisericii de Răsărit şi pare să nu vrea să-şi închine toată ţara Papei de la Roma şi „dreptei credinţe", al cărei vajnic apărător e regele angevin de la Buda. Calificativul mai poate avea şi scopul ascuns de a-l discredita pe Basarab în ochii întregii creştinătăţi de rit apusean, cu care voivodul român are bune legături,

iar propria lui soție e necontestat catolică. Să-mi fie permis, în această conjunctură, să am mai multă încredere în cuvântul Papei decât în cel al regelui Ungariei, cu atât mai mult cu cât, în tot cursul Evului Mediu, Curia romană a fost neîndoielnic forul cel mai bine informat din toată creștinătatea și n-ar fi putut să califice drept catolic un suveran care n-ar fi fost catolic. Avem astfel cel puțin două documente papale de cea mai clară însemnătate:

a) la 1 februarie 1327, Papa Ioan XXII se adresează direct lui Basarab[6], „iubitului fiu, nobilului bărbat Basarab, voivodul transalpin, salut etc." (*Dilecto filio, nobili viro Bazarab, voivoda Transalpino, salutem etc.*), fiindcă, „stând cu iubire în slujba lui Dumnezeu și a Scaunului apostolic, ca un cucernic principe catolic (*tanquam princeps devotus catholicus*), a înlesnit acțiunea predicatorilor din Ordinul minoriților trimiși în tot regatul ungar pentru a combate progresul *unor erezii venite din Germania și Polonia* (s.n.) [iar nu cum sugerează *Istoria românilor* de sub egida Academiei Române, că Basarab ar fi fost aici felicitat fiindcă, pasămite, ar fi luptat împotriva tătarilor – iată cum până în ziua de azi istoriografia noastră „oficială" răstălmăcește cele mai clare documente!];

b) la 17 octombrie 1345, Papa Clement VI îi scrie regelui Ludovic (cel Mare) despre progresul printre români (*Olachi Romani*) al credinței catolice (*dilatatio fidei orthodoxe*).[7] Papa îl înștiințează pe rege că el a

[6] *Ibid.*, p. 39.
[7] *Ibid.*, pp. 60–61.

trimis doi fraţi din Ordinul minoriţilor ca să întărească credinţa catolică; şi, deoarece a aflat că atâţia români din Transilvania şi din Ţara Românească (*Olachi Romani commorantes in partibus Ungarie Transsilvanis, Ultralpinis*) „au ajuns să cunoască drumul adevărului prin îmbrăţişarea credinţei catolice", trimite scrisori regelui, reginei-mamă Elisabeta, episcopului Oradei, „precum şi către nobilii bărbaţi Alexandru al lui Basarab şi către alţi români, atât nobili, cât şi oameni de rând (*necnon nobilibus viri, Alexandro Bassarati et aliis, tam nobilibus quam popularibus Olachis Romanis*)..." şi enumeră o căpetenie, Nicolae, mai-marele de Remetea şi patru alţi voivozi cu nume româneşti.

Carevasăzică, în 1345, cincisprezece ani după gravul conflict din 1330, fiul lui Basarab – *probabil de pe atunci asociat la domnie* – e în continuare credincios Coroanei ungare şi propagator al credinţei catolice! Îmi pare limpede că Basarab şi fiul său sunt catolici de la botez, din familie, Thoctomer, de asemenea foarte probabil, şi e o nouă dovadă că erau de obârşie cumană; numai aceştia, în Ţara Românească, fuseseră creştinaţi în rit occidental, în ceremonia din 1228 „la Milcov", pe care am relatat-o la începutul capitolului II.

c) Aş mai adăuga (cu semn de întrebare) sugestia lui Răzvan Theodorescu că vor fi fost poate ruine de curte domnească lângă biserica Sân Nicoară de la Curtea de Argeş. S-au făcut însă în mai multe rânduri (în ultima vreme, de către Sergiu Iosipescu) săpături în jurul bisericii, fără a se da de urma vreunei reşedinţe domneşti. Dar nici clădirile, destul de mici, de lângă Biserica

Domnească, considerate de un veac încoace ca ruine ale reşedinţei domneşti, nu mai sunt privite acum de unii istorici sau arheologi ca posibile curţi voivodale şi se expune acum părerea că aceasta s-ar putea să fi fost pe locul unde era până de curând Spitalul Municipal.

Oricum o fi, biserica Sân Nicoară a fost, după părerea mea, neîndoielnic biserică de rit catolic. Afirmaţia e combătută de Iosipescu, care susţine că a fost dintotdeauna biserică ortodoxă, ceea ce recuz cu desăvârşire. N-am găsit în nici o ţară ortodoxă o biserică de rit ortodox construită într-un stil gotic atât de incontestabil. Adaug că fiinţarea în cetatea de scaun, la câteva sute de metri una de alta, a două aşezăminte de cult cu hramul aceluiaşi sfânt – cel de pe vârful dealului, în vechea rostire populară Sân Nicoară, cel din vale cu numele de Nicolae, adus ulterior de la Constantinopol de Alexandru vodă, devenit Nicolae Alexandru – aşază vădit cele două clădiri la un interval de timp de una sau două generaţii; prima pesemne din chiar vremea lui Basarab sau puţin după moartea lui, a doua la o generaţie sau două după prefacerea, târziu, a lui Alexandru vodă în Nicolae Alexandru.

4. Nu poate fi lipsit de semnificaţie nici faptul că trei regiuni sau localităţi îndeaproape legate de destinul Basarabilor poartă nume de origine cumană: Cozia înseamnă în cumană nucet; avem un document în care localitatea unde-şi va înălţa Mircea vodă vestita ctitorie e numită Cozia sau Nucetul; Hurezul provine de la numele în cumană a unei păsări de noapte – şi poate nu e un hazard dacă ceramica locală cea mai des întâlnită poartă

o asemenea pasăre. Haţegul – unde vom întâlni în secolele al XIV-lea–al XV-lea cel mai des antroponimul Basarab – e, cum am văzut, tot de origine cumană.

5. Am văzut în mai multe rânduri că sunt dovezi că Basarab a fost aliat cu tătarii, cel puţin în prima parte a domniei sale. Care au mai fost punctele de sprijin ale tătarilor în Ţara Românească şi în Bulgaria, mai cu seamă după dispariţia lui Nogai (1299), e greu de precizat. Dată fiind libertatea de acţiune a lui Thoctomer, apoi mai cu seamă a lui Basarab, e de presupus că nu se mai ţineau în forţă decât în extremul răsărit al Munteniei, de unde Basarab sau fiul său Alexandru îi vor izgoni când se vor fi împăcat cu regele Ungariei.

Aş sugera – cum am mai spus – că ar fi existat un motiv adiţional de înţelegere între Basarab şi căpeteniile tătare, dacă primul mai stăpânea limba cumană şi tătarii din Crimeea o adoptaseră.

6. Avem un document din 1325, care relatează un incident pe care-l cred de interes: la 18 iunie 1325, la Visegrád, magistrul Ladislau, prepozitul bisericii din Tytel (probabil localitatea Titel, pe Tisa, aproape de vărsarea în Dunăre, astăzi în Serbia), atesta că tânărul Paulus, fiul lui Iwanka de Ugal, i-a cerut să consemneze că, zece zile înainte, în timpul unei dispute cu Ştefan, fiul comitelui cuman Parabuh, acesta ar fi îndrăznit să afirme că puterea regelui Ungariei „nu putea întru nimic să stea împotriva şi să se compare cu puterea lui Basarab [...] transalpinul, necredincios al Sfintei Coroane". Ştefan a vrut, în mânia lui, să-l ucidă pe tânărul impertinent; acesta însă, nouă zile după aceea, a venit în toiul

nopții cu „niște părtași de rele [...] cu mâinile înarmate" și s-a iscat o încăierare din care Paulus cu greu a scăpat, rănindu-l pe Ștefan.

Dacă m-am oprit asupra acestui „fapt divers" (trebuie să fi fost cu miile de acest fel) e fiindcă mi se pare foarte semnificativ: așadar, cumanii colonizați în Ungaria cu aproape o sută de ani înainte și dintre care unii căpătaseră înalte funcții sau titluri nobiliare, exemplu comitele Parabuh, tatăl tânărului Ștefan (acesta din urmă fiind pesemne prima generație din neamul său a purta un nume creștin, ca și Alexandru în spița Thoctomer-Basarab), nu uitaseră că Basarab, ajuns mare-voivod al Valahiei, era de neamul lor; altfel, îndrăznețul tânăr cuman, când a vrut să-l insulte pe regele țării sale, de ce nu l-a comparat de pildă cu regele Poloniei sau ducele de Austria sau regele Serbiei, de ce l-a comparat cu Basarab care, în 1325, după câte știm, nu dovedise încă o putere militară comparabilă cu a regelui Ungariei? Nu e oare o dovadă clară că se mândrea cu „compatriotul" său?

7. Despre porecla Negru Vodă dată lui Thocomer, am vorbit îndelung la capitolul precedent; pentru mine, înseamnă că valahii și slavo-românii din vremea lui l-au poreclit după aspectul său fizic; va fi avut părul negru, ochii negri și poate și culoarea obrazului deosebit de închisă chiar pentru un cuman; am văzut cealaltă căpetenie cumană din 1212, numită Karaz, adică Negrul. Am menționat, de asemenea, cazul care aduce cel mai mult cu al Negrului Vodă, al cronicarului bizantin Kekavménos.

Desigur, nici unul dintre aceste şapte argumente, singur, nu poate fi considerat ca dovadă indiscutabilă, de netăgăduit. Dar toate adunate alcătuiesc ceea ce se numeşte în jargon juridic „un mănunchi de prezumţii" atât de convingător, încât în ochii mei n-ar mai trebui să existe nici o îndoială asupra originii cumane a spiţei Thoctomerŭ-Basaraba.

*

Pentru a încerca să schiţăm cât de cât desfăşurarea lungii domnii a lui Basarab (cunoaştem *terminus ad quem*, 6860 de la facerea lumii, conform înscrisului slavon din Biserica Domnească de la Argeş, adică 1351 sau 1352, după luna când s-a săvârşit, dar nu putem decât presupune *terminus a quo*, data când şi-ar fi început domnia: 1310? 1316? În orice caz, înainte de 1321?), nu avem nici un document intern – chiar nici unul – dovedit autentic. Atât de primară era încă la acea vreme organizarea cancelariei domneşti, că nu ne-a rămas nici o scriere certă, nici de interes public şi nici de interes privat. Tot ce ştim despre domnia lui Basarab ne provine din documente străine. Dar ce să ne mirăm, când ştim că nici la o sută de ani mai târziu, sub domnia marelui Mircea voivod, zis mai târziu cel Bătrân, atât de însemnată şi pe plan de organizare internă, şi pe plan politic extern, când domnul Ţării Româneşti joacă rolul probabil cel mai însemnat din toată istoria voivodatelor româneşti, luând parte la o cruciadă alături de regele Ungariei Sigismund de Luxemburg, viitor împărat, şi „făcând" un sultan după moartea lui Baiazid – nici din vremea lui Mircea nu avem nici un document de politică

şi, mai cu seamă, de politică externă; de unde controverse care mai dăinuie şi azi în jurul bătăliei de la Rovine, despre care hrisoavele noastre contemporane nu fac nici o pomenire. Să nu ne mire, aşadar, extravaganţele din cronicile târzii, din *Letopiseţul cantacuzinesc* sau din Radu Popescu, privitoare la Basarab, confundat la acesta din urmă cu acel Mihail inventat în veacul al XVI-lea de ramura Mihneştilor. Tot ce putem spicui şi aduna privitor la domnia lui Basarab sunt, aşadar, câteva scrisori ale Papei, câteva documente ale regelui Ungariei, câteva menţiuni în cronici sau documente sârbeşti, bulgăreşti, greceşti, de unde nesfârşita varietate a interpretărilor în istoriografia românească.

Primul document clar, uşor de interpretat, ar fi o scrisoare a regelui Carol Robert din 26 iulie 1324[8], prin care face cunoscute meritele excepţionale ale magistrului Martinus, fiul lui Bugar, comite de Sălaj (*Scylag*), printre care soliile purtate „în mai multe rânduri la Basarab, voivodul nostru transalpin" (*in deferendo pluribus vicibus nostras legaciones ad Bazarab, woyuodam nostrum Transalpinum*)...

Prin urmare, în 1324, Basarab e numit „voivodul nostru", deci vasal al regelui Ungariei. Dar de când? În 1329 martie 27, avem un document prin care regele Carol Robert transcrie scrisori ale lui din 23 octombrie 1317 şi din 16 martie 1322;[9] din a doua, reieşea că în 1321 îl aşezase pe Dionisie Szécsi în calitate de castelan

[8] *Ibid.*, pp. 36–37.
[9] *Ibid.*, I, p. 41.

de Mehadia (*Nogmyhald / Nagymihálđ*) „pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voivodul transalpin, a regelui schismatic al Serbiei şi a tătarilor ce năvăleau neîncetat cu duşmănie, atacând hotarele regatului nostru, precum şi unitatea credinţei celei adevărate" (*contra Bulgaros, Bazarab, woyuodam Transalpinum, regem Rasciem scismaticum, ymo et Tartaros, fines regni nostri ubi et unitatem orthodoxe fidei continue hostiliter invadentes*). Deci, în 1321: 1) Basarab nu era încă împăcat cu regele, dar stăpânea partea extracarpatică a banatului Severinului (Oltenia); 2) Basarab e numit doar voivod transalpin, fără calificative, nici *nostrum*, dar nici *scismaticum*, ca regele Serbiei; 3) tătarii atacă mereu ţinuturile de margine ale regatului – venind oare de unde?; după context, nu putea fi decât din Valahia, deci cu învoirea lui Basarab. Atunci asupra căror chestiuni au putut să poarte negocierile duse de rege cu Basarab, prin mijlocirea magistrului Martin, pentru ca în iulie 1324 să se fi ajuns deja la o înţelegere şi Basarab să fie pentru rege „voivodul nostru transalpin"?

În orice caz, nu de mult, căci găsim în scrierile împăratului Ioan VI Cantacuzino[10] că în 1323 Basarab a trimis oastea lui în ajutorul ţarului bulgar Mihail Şişman, în luptă cu bizantinii. Prin urmare, luase atitudine politică potrivnică politicii regelui ungar. Nu putem face decât conjecturi în ce priveşte târgul pe care l-or fi făcut

[10] „Iar acesta [Mihail Şişman], strângându-şi oastea proprie şi primind într-ajutor nu puţin şi de la Ungrovlahi şi încă şi de la Sciţi [tătari]..." FHDR, vol. III, pp. 482–483 (Cantacuzenus, p. 175).

regele şi voivodul nostru. Să fi dorit acesta să-şi slăbească dependenţa de hanatul tătar şi să fi luat în considerare interesul de a participa mai intens, alături de saşii din regatul Ungariei, la comerţul de la Marea Neagră? Şi atunci să fi prestat jurământ de vasalitate în schimbul asigurării că regele îi lăsa banatul de Severin? Acel jurământ de vasalitate să fi avut drept obiect numai banatul de Severin, nu întregul voivodat? Să nu uităm că regii Ungariei îşi ziceau *rex Cumaniae* chiar de la creştinarea cumanilor, un veac înainte. Apoi, expresia „voivodul nostru transalpin" pare să indice pretenţia de suzeranitate asupra întregii Ţări Româneşti.

Buna înţelegere n-a ţinut însă multă vreme. Basarab şi-a continuat politica de alianţă cu ţarul bulgar, care îl va duce în vara 1330 la o participare militară în războiul pe care ţarul Mihail Şişman a trebuit să-l poarte împotriva regelui Serbiei, Ştefan Dečanski, care la acea vreme era în termeni buni cu regele Ungariei. Ciocnirea care a avut loc la Velbužd la 28 iulie 1330 – din pricină că armata bulgară a fost surprinsă nepregătită şi că împăratul Andronic III al Bizanţului, de curând aliat cu ţarul bulgar, nu sosise la vreme – s-a soldat printr-o cumplită înfrângere a bulgarilor şi prin moartea ţarului Mihail Şişman.

E probabil că această asociere a lui Basarab la înfrângerea bulgarilor, adversari ai regelui ungar, să-l fi hotărât atunci pe Carol Robert să-i dea şi el o lovitură lui Basarab, pentru a-l aduce la o mai strânsă obedienţă faţă de politica ungară şi a-l sili să renunţe la banatul de Severin, proiect pe care vădit îl nutrea dinainte, cum

o dovedeşte numirea din 1321, cum am văzut, a lui Dionisie Szécsi, castelan de Mehadia, când se ştie că acesta râvnea bănia Severinului.

Carol Robert ordonă, spre sfârşitul verii 1330, adunarea oastei mari, pentru a-l aduce, în sfârşit, la ascultare pe preaindependentul „voivod al său transalpin". Din documentele ulterioare, se poate vedea importanţa armatei pornite către Valahia, precum şi a înalţilor demnitari ai regatului care o însoţeau, în frunte cu voivodul Transilvaniei Tamás Szécsényi şi un număr impresionant de înalţi clerici catolici. Din alte surse, ştim însă că, puţine săptămâni mai înainte, Carol Robert trimisese un contingent de 8 000 de oameni în ajutorul regelui Poloniei, ruda lui, care se războia la marginile regatului său cu Ordinul cavalerilor teutoni. N-a putut aduce, aşadar, cu el în campanie chiar toată oastea mare.

Războiul dus de Basarab împotriva regelui Carol Robert, cu bătălia din 9–13 noiembrie 1330 zisă greşit „de la Posada", e, probabil, episodul care a suscitat numărul cel mai mare de cărţi, articole, interpretări şi nici unul dintre marii noştri istorici n-a ocolit problema, astfel încât a îndrăzni să mai pui o cărămidă la această construcţie neisprăvită poate apărea de o mare şi impertinentă cutezanţă. Subiectul prezentului eseu nu-mi permite totuşi să las deoparte acest moment esenţial. Punctele cele mai controversate ar fi următoarele:

• Care să fi fost motivele şi scopurile regelui Ungariei de a întreprinde această vastă campanie împotriva vasalului său de la sud de Carpaţi, când avea atâtea alte

grave preocupări, în direcția Austriei, a Poloniei și, mai cu seamă, a posesiunilor familiei sale în Italia?

• Unde s-a desfășurat prima parte a campaniei? A luat el cetatea de scaun a lui Basarab de la Argeș? Sau *Castrum Argys*, desemnat în unele relatări, să fi fost o altă cetate?

• A ajuns regele la o înțelegere, la un compromis cu Basarab, pe care acesta, cu un șiretlic de război, l-a încălcat, întinzând o cursă armatei ungare la trecerea ei printr-o strâmtoare a Carpaților?

• Care a fost această strâmtoare? (Chestiunea cel mai des dezbătută.)

• Cum a decurs bătălia aceasta, de o durată excepțional de lungă pentru epocă?

• Care au fost pentru Țara Românească consecințele politice ale acestei biruințe?

1. Care vor fi fost intențiile regelui ungar pe care le putem desluși în contextul momentului am spus-o în două cuvinte: va fi vrut să reia politica de lentă extindere a regatului către răsărit, începută de Árpádieni și întreruptă brutal de năvălirea mongolă. După moartea lui Nogai și slăbirea aparentă a puterii tătărești în partea apuseană a imensei lor stăpâniri, momentul va fi părut prielnic pentru reluarea banatului de Severin și stabilirea temeinică la sud și la est de Carpați a unor ducate vasale, convertite la catolicism și cât mai obediente Coroanei ungare. Era o misiune pe care suveranul de origine franco-napolitană devotat Papei o va fi privit cu un spirit de cruciadă.

2. În ceea ce privește itinerarul armatei care se urnește în septembrie 1330 și desfășurarea campaniei până la dezastrul din 9–12 noiembrie, sursa cea mai importantă e o cronică ungară redactată la vreo treizeci și cinci-patruzeci de ani după eveniment și care a căpătat în istoriografie titlul *Chronicon pictum Vindobonense* „Cronica pictată de la Viena".[11] Relatarea cronicii, succintă, trebuie completată sau amendată cu un șir de referințe sau aluzii la eveniment în documente ulterioare, aproape toate ungare. Interesul cronicii constă însă întâi în faptul că numai în acel text avem o descriere care, cu toată scurtimea ei, reprezintă un întreg, apoi în faptul că e însoțită de trei ilustrații care au influențat interpretările. E vorba, mai cu seamă, de cele două imagini în culori (reproduse în atâtea cărți, încât ne-au devenit familiare), în care vedem o oaste de cavaleri prinsă într-un culoar îngust, între stânci înalte, de pe care țărani în cojoace mițoase și cu căciuli pe cap trag cu arcul și aruncă bolovani, iar într-un colț regele, cu o coroană peste coif, scapă din învălmășeală cu doi-trei însoțitori, întorcând capul îngrozit. Vom comenta imaginea mai jos.

Regele cu toată oastea s-ar fi îndreptat mai întâi către cetatea Severin, pe care o cuprinde și unde-l și așază pe Dionisie Szécsi ca ban. După *Chronicon*, ar fi primit apoi o solie a lui Basarab, cu propunerea de a-i vărsa o despăgubire de 7 000 de mărci de argint, numai să fie pace, acceptând cedarea banatului de Severin; în plus,

[11] Publicată la noi în FHDR, vol. XI, text, traducere și comentarii G. Popa-Lisseanu, București, 1937, episodul figurând la capitolul CIII, pp. 233–236.

ar fi făgăduit să „plătească cu credință tot anul [...] tributul ce-l datorează Coroanei" și chiar să-și trimită unul dintre fii ostatic la curtea regelui. Adăuga însă amenințarea că dacă regele nu se întorcea cu pace și venea „și mai mult înlăuntrul țării" nu va putea „să înconjoare primejdia persoanelor" sale. Regele, cu toate că primise de la un „baron credincios, cu numele Danciu, comite de Zolyom și de Liptou" sfatul înțelept de a primi oferta, ar fi răspuns cu semeție: „Să spuneți așa lui Bazarad, că el e păstorul oilor mele și eu, din ascunzișurile sale, de barbă îl voi scoate". De acolo s-a îndreptat către cetatea de scaun a voivodului.

Unii dintre istoricii noștri pun la îndoială veracitatea acestei scene cu propunerile lui Basarab. Nu înțeleg temeiul acestui scepticism, deoarece tonul cronicarului e, în acest pasaj, destul de binevoitor față de Basarab: din primele fraze zice că regele s-a dus „în țara voivodului vlahilor Bazarad [...] ca să alunge din această țară pe Bazarad, sau cel puțin să dea în posesiune țara aceluia unuia din curtenii săi, *cu toate că voivodul plătise întotdeauna cu credință darea cuvenită Maiestății sale Regele*" (s.n.). Iar apoi, după ce a transcris prozopopeea dialogului dintre rege și „baronul credincios", cu vădită simpatie pentru înțelepciunea comitelui Danciu, scrie: „regele atunci a repetat vorba de sumeție și amenințare pomenită mai sus și părăsind sfaturile mai sănătoase, a pornit îndată mai departe"... Pasajul întreg e critic față de atitudinea regelui până la acest punct.

Itinerarul căii luate de oastea regală spre Argeș nu e indicat decât prin generalități de felul „și neputând

regele şi ai săi să găsească de mâncare în ţară necunoscută, între munţi şi dealuri cu păduri" (*inter alpes et montes silvarum*)... Ceea ce sugerează un drum la poalele dealurilor împădurite, de unde se vede lanţul munţilor, pesemne prin Tismana, Horezu, Râmnicu-Vâlcea, Curtea de Argeş. Două documente ulterioare indică într-adevăr că regele şi-a aşezat tabăra în faţa „cetăţii Argeş": în primul, datat din noiembrie 1336[12], regele îl răsplăteşte pe Bakó, fratele prepozitului de Alba şi vicecancelar regal, pentru o faptă de vitejie din timpul conflictului cu Basarab. Îndeplinise o misiune „în nişte solii şi treburi tainice" (*in occultibus legationibus et factis*), din ordinul voivodului Transilvaniei, Tamás Szécsényi, şi al regelui şi izbutise prin minune şi mari primejdii să ajungă la rege „chiar sub cetatea Argeş" (*recte sub castro Argys*). Al doilea, dat la 30 iunie 1347[13] de fiul lui Carol Robert, Ludovic I, pomeneşte de meritele voivodului Transilvaniei, Ştefan Lackfi, în expediţia din Ţara Românească în 1330. Găsim acolo fraza: „pe când pomenitul tată al nostru, venind cu puternica sa oaste pentru a redobândi regatului său părţile (sau părţi) transalpine, şi-a aşezat tabăra în faţa cetăţii Argeş" (*cum prelibatus genitor noster ad recuperandas regni sui partes Transalpinas cum valido suo exercitu accedendo, ante castrum Argyas castra metatus fuisset*)...

Disputa s-a purtat asupra înţelesului acestui *castrum Argyas*. Unii autori au susţinut că, deoarece săpăturile

[12] DRH, D, I, pp. 58–59.
[13] *Ibid.*, p. 65–66.

arheologice nu dovedesc existența unor ziduri de cetate din acea vreme la Curtea de Argeș, acel *castrum* trebuie să fi desemnat o altă cetate de pe Valea Argeșului, de pildă cea care va fi cunoscută mai târziu sub numele de Poenari. Iosipescu ar înclina și el spre această opinie. Cine a urcat însă mia de trepte până la acest „cuib de vulturi", clădit chiar pe vârful unui pisc ascuțit, și a măsurat cuprinderea cetățuii care a dăinuit peste veacuri și care a fost probabil și mai restrânsă înainte de restaurarea din vremea lui Vlad Țepeș, nu-și poate închipui să fi încăput vreodată acolo mai mult de câteva zeci de oșteni și în nici un caz să se fi retras în el voivodul și Curtea lui. Este o ipoteză de exclus cu desăvârșire. Apoi, de ce să fi asediat regele această fortăreață, menită să stăvilească, la un cot al Argeșului, orice pătrundere prin acea vale strâmtă? Ceea ce căuta el era o confruntare cu Basarab sau tratative directe cu el. De altfel, cred că e o eroare a pretinde că în vocabularul latinei medievale *castrum* n-ar fi desemnat decât o cetate înconjurată de piatră sau de cărămidă.[14]

În Valahia, unde piatra era rară, unde cetăți ca, de pildă, Bucureștii n-aveau decât întărituri de lemn și șanțuri, apărarea era asigurată mai mult de așezarea geografică, de salba de lacuri și de codrii deși. Logica și bunul-simț pledează, așadar, în favoarea Curții de Argeș,

[14] *Cf.* Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, și Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*, Teubner, Leipzig, 1901, unde se afirmă că, în Evul Mediu târziu, termenul *castrum* ajunsese să aibă, pe lângă înțelesul inițial de „cetate", și pe cel de „oraș".

„cetatea de scaun" a marelui-voivod Basarab. Acolo trebuie să-l fi ajuns Carol Robert cu toată oastea lui.

Chronicon pictum – care, şi aşa, relatează această expediţie a lui Carol Robert într-un capitol, ultimul din cronică, mai succint decât toate celelalte capitole – nu spune o vorbă despre episodul de la Argeş. După ce a evocat acel drum „între munţi şi dealuri cu păduri" şi penuria în ce priveşte aprovizionarea pentru oameni şi cai, trece îndată la propoziţia: „De aceea s-a ordonat o împăcare cu Bazarad" (*Quo facto treuga ordinata cum Bazarad*)... Nu pomeneşte nimic de lupte sau negocieri pentru a ajunge la acea împăcare. Pe româneşte, spunem, în general, că s-ar fi ajuns la o pace, dar termenul *treuga* (*cf.* it. *tregua*, sp. *trego*, fr. *trève*) înseamnă doar „suspendare a ostilităţilor", „armistiţiu" (*cf.* şi lat. *induciae*).

Constantin Rezachevici, ultimul dintre istoricii care au consacrat amănunţite comentarii conflictului Basarab–Carol Robert[15], e de părere că ungurii au ars atunci

[15] Istoriografia privitoare la această chestiune la Constantin Rezachevici: *Localizarea bătăliei dintre Basarab I şi Carol Robert (1330): în banatul de Severin (I–II)*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol"*, Iaşi, XXI, 1984, pp. 73–87; XXII, 1985, pp. 391–407; *Războiul din 1330 în lumina izvoarelor vremii*, în *Studii şi comunicări*, Muzeul Curtea de Argeş, II, 1987, pp. 13–39; idem, *Două precizări pe marginea unor recente publicaţii. I. În legătură cu localizarea bătăliei din 1330 dintre Basarab I şi Carol Robert...*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol"*, XXV, 1988, pp. 523–525; idem, *Patru zile de aprigă înfruntare*, în *Magazin istoric*, XIV, 1980, nr. 12, pp. 7–10; idem, *Lupta lui Basarab I cu Carol Robert în banatul de Severin*,

Curtea voivodală, lucru ce s-ar dovedi o dată prin mărturia arheologică a unor distrugeri prin incendiu databile din acea perioadă, apoi prin constatarea că, vreme de câteva zeci de ani după aceea, reşedinţa lui Basarab şi a fiului şi succesorului său Alexandru a fost Câmpulung... prima reşedinţă tradiţională a Negrului Vodă. Cred argumentul întemeiat. Dar atunci cum s-ar explica lipsa de reacţie armată a lui Basarab, la Argeş, ca şi la Severin? Trebuie să presupunem că, fiind conştient de disproporţia numerică dintre marea oaste de cavaleri pe care o adusese Carol Robert şi oastea de cavaleri pe care i-o putea opune, a ales mai întâi calea propunerilor de pace pe care le raportează *Chronicon pictum*; apoi, faţă de intransigenţa şi atitudinea insultătoare a regelui, ia hotărârea de a riposta la nevoie printr-un şiretlic de război, la momentul şi la locul alese de el, când oastea regală va fi flămânzită şi obosită de marşuri şi zadarnice aşteptări.

Am văzut mai sus, în documentul din 1336, sosirea considerată miraculoasă a lui Bakó în tabăra regelui de la Argeş, după o misiune tainică (oare ce misiune în ţara invadată? Ipoteza cea mai verosimilă ar fi o încercare de contact cu presupuşi adversari interni ai lui Basarab). Dacă trecuse prin mari primejdii până a ajunge la rege, înseamnă că tabăra asediatorilor era, la rândul

---

în *Magazin istoric*, serie nouă, XXV, 1991, nr. 4, pp. 51–54. Comunicări la Curtea de Argeş despre războiul din 1330, la 7 octombrie 1980, 9 noiembrie 1990, 6 octombrie 1995, 13 octombrie 2000. *Cf.* şi *idem, Cronologia cronică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova. 1324–1881*, I, Bucureşti, 2001, pp. 68–69.

ei, înconjurată de forţe ostile. Când vom descoperi ulterior că, la ieşirea printr-o trecătoare prin Carpaţi, oastea cavalerilor unguri e înfruntată, fără îndoială, de o oaste de cavaleri valahi, apare că Basarab n-a riscat acest nucleu de cavaleri („viteji") ai lui într-o bătălie în câmp deschis şi a păstrat-o ascunsă inamicului într-o regiune de pădure, acceptând să-i fie deocamdată cucerită şi distrusă, fără împotrivire, cetatea de scaun.

Nu văd de ce trebuie să respingem, ca mulţi autori, versiunea că Basarab s-ar fi prefăcut atunci că acceptă condiţiile regelui şi l-a lăsat să plece nestingherit. De la acest punct, tonul cronicii devine potrivnic lui Basarab şi, de asemenea, în toate documentele regale ulterioare, găsim învinuirea că a fost perfid şi şi-a călcat cuvântul, pregătind o cursă la ieşirea armatei regale din ţara lui – de pildă, într-un act general din 2 noiembrie 1332[16], destinat să aducă lucrul la cunoştinţa tuturor („prin cuprinsul celor de faţă, voim să ajungă la cunoştinţa tuturor"), spune: „Când am ajuns cu o parte a oastei noastre în ţara noastră transalpină spre a o cerceta, după ce am străbătut-o în linişte, la ieşirea noastră de acolo, Basaras (*sic*), necredinciosul nostru român, cu răutatea unei necredinţe de mai înainte urzită, *la adăpostul viclean al unei păci făţarnice* (s.n.) (*sub ficte pacis astucia*) a năvălit plin de duşmănie asupra unei părţi din oastrea noastră"... De fapt, acea *astucia* era justificată: prin ambasada trimisă înaintea regelui la Severin, Basarab făcuse propuneri de supunere măsurate, cu totul conforme uzanţei feudale. Regele le respinsese cu dispreţ

[16] DRH, D, I, pp. 47–48.

şi nu luase în seamă nici prevenirea, care reprezenta reversul mesajului lui Basarab, anume ameninţarea că regele va intra în primejdie dacă înainta în ţara lui, adică dincolo de graniţele banatului de Severin. Fiindcă regele nu ţinuse seama de acel avertisment şi, pe deasupra, depăşise drepturile unui suzeran şi asediase şi arsese curţile vasalului său, Basarab se considera de-acum îndrituit să folosească orice mijloc de război pentru a se apăra şi a se răzbuna, inclusiv orice vicleşug de război.

Carol Robert ia deci calea întoarsă cu oastea lui. Atingem aici punctul cel mai disputat din această chestiune în istoriografia noastră: *pe ce cale s-a întors* oastea lui Carol Robert către Buda sau Visegrád şi *care e trecătoarea din Carpaţi* în care Basarab i-a întins acea cumplită cursă?

Iorga, acum vreo sută de ani, a indus istoriografia noastră într-o eroare de lungă durată, închipuind că trecerea armatei lui Carol Robert se făcuse în acelaşi loc unde, şaizeci şi cinci de ani mai târziu, regele Sigismund de Luxemburg – care nu putuse să fie alături de Mircea la Rovine din cauza nefericitei întâmplări că tocmai atunci i-a murit soţia – se urnise după câteva luni cu oaste puternică şi izbutise să ia turcilor cetatea Turnu, zisă Nicopolul Mic, aflată chiar în dreptul marii cetăţi Nicopole de pe malul bulgăresc; dar, pe drumul de întoarcere, trecând Carpaţii prin Valea Cernei la o strâmtoare numită Posada (pe care Iorga o credea pe drumul Câmpulung–Bran), a fost surprins şi greu încercat de oamenii lui Vlad vodă, zis uneori „Uzurpatorul",

care apucase să urce în scaun în locul lui Mircea, tocmai după Rovine!

Indicaţia e tardivă, emanând din Buda, de la regele Albert de Habsburg, la 23 iunie 1438, anume acordarea unei răsplăţi banului de Mačva, Ladislau, fiul fostului palatin Miklós Garai, rudă cu regele – palatinul şi defunctul rege Sigismund ţinând două surori, fiice ale comitelui de Cilli, rudă, mai adaug, şi cu Mara, soţia lui Mircea cel Bătrân. În acel text pomeneşte de regele Sigismund care „se întorcea cu fericită biruinţă spre ţara Ungariei, în munţii zişi Pazata" (*in alpibus Pazata dictis*).[17] Dar „posada" era un substantiv comun, desemnând o trecătoare în munţi, nu un toponim.

După Iorga, s-a stabilit un fel de tradiţie de a vorbi despre lupta lui Basarab cu Carol Robert „la Posada". Or, ideea că, în noiembrie 1330, regele Ungariei, cu armata lui ostenită şi probabil flămânzită, pentru a se retrage către Buda sau Visegrád pe la Timişoara, pe unde venise – şi unde e dovedit documentar că a trecut şi la dus, şi la întors – deci în direcţia vest–nord-vest, ar fi făcut ocolul pe la est–nord-est, prin Braşov, e cu totul ilogică. Aşadar, aproape toţi autorii au opinat pentru calea dinspre nord, prin Ţara Loviştei, către Sibiu, pornind de la presupunerea că se alesese calea cea mai scurtă, până în teritorii temeinic stăpânite de rege.

Mi-am exprimat părerea despre itinerarul Sălătruc–Câineni mai sus, cu prilejul discuţiei despre calea aleasă cel mai probabil de coloana mongolă a lui Böček în 1241; acea cale îngustă, pe coamă de munte era cu totul nepotrivită unei armate de cavaleri în armuri. Apoi,

[17] *Ibid.*, pp. 352–356.

Rezachevici aduce împotriva acestui itinerar un argument major: sibienii erau atunci, de mai mulți ani, în răscoală împotriva regelui. Cum era să caute tocmai la Sibiu o reconfortare pentru o armată înfometată? E drept că sunt semnalați și sași în armata adunată de Carol Robert, după cum au fost și câteva mii de cumani. Sașii trăiau însă în Ardeal în comunități izolate, la distanță unele de altele. Grupări săsești puteau fi foarte bine credincioase regelui, pe când burghezia Sibiului să-i fie ostilă. S-a descoperit de altfel de curând un pasaj într-o cronică sibiană (zisă *Chronica antiqua*), unde e scris clar că sibienii l-au ajutat pe Basarab în 1330. *Rezachevici a găsit în plus un ultim argument irecuzabil*, pentru a dovedi, ce era de altfel logic, că *regele s-a întors pe unde intrase, venind de la Timișoara*: în documentul din 26 noiembrie 1332 – pe care l-am evocat deja, fiind singurul unde e numit Thocomerius, tatăl lui Basarab[18] – se află fragmentul de propoziție următor: „atunci când [...] am ajuns în niște ținuturi de margine ale regatului nostru *ce erau ținute pe nedrept* în Țara Transalpină de Basarab, fiul lui Thocomerius, schismaticul" (*quedam confinia regni nostri, que in terra Transalpina, per Bazarab, filium Thocomerij, scismaticum, in nostrum et sacre corone non modicum derogamen detinebantur, adissemus*...). Așadar, atacul lui Basarab împotriva armatei ungare are loc când aceasta a ajuns la acele margini ale regatului pe care Basarab, în concepția suzeranului Carol Robert, le deținea pe nedrept – acelea nu puteau fi decât la granița Olteniei, înăuntrul banatului de Severin,

[18] *Ibid.*, p. 49.

iar nicidecum la vreo trecătoare la răsărit de Olt, unde, tot în concepția suzeranului, Basarab nu domnea pe nedrept. Astfel se conjugă și textele, și logica: oastea ungară s-a întors de la Argeș spre Timișoara tot pe unde venise, pe drumul drept (*iter rectum*), cum zice *Chronicon*, nu făcând ocolul în direcția nordului, chiar dacă spre nord era granița cea mai apropiată. Rezachevici mai are meritul de a-l fi redescoperit pe singurul autor care să fi opinat în același sens, geograful bănățean Patriciu Drăgălina, fost ofițer în armata austro-ungară, apoi, după studii în Austria și în Germania, profesor la Caransebeș: a lăsat o voluminoasă carte *Din istoria banatului Severin* (3 vol., 1899–1902), unde susține, primul, dar fără prea multă argumentare, că pe acolo trebuie să se fi întors Carol Robert. Nici un istoric de la noi, până acum, nu l-a luat în seamă. Și intuiția lui era corectă.

Aș mai adăuga un argument pe care îl cred hotărâtor în favoarea căii prin Oltenia și care privește un aspect care constat că n-a fost luat în seamă de nici un autor: dacă oastea regelui ar fi luat, de la Argeș, calea către nord, s-ar fi aflat *din primele ceasuri pe drum de munte, fără căi lăturalnice, pe unde oastea lui Basarab să depășească lunga coloană a oștii regale*, pentru a pregăti, la șaua muntelui, prin trecătoare, cursa în care voia s-o prindă și care, neîndoielnic, a cerut mai multe zile de pregătire: tăierea copacilor, aducerea arcașilor pe povârnișurile înconjurătoare etc. Or, în direcția Loviștei, oastea regală n-ar fi avut mai mult de trei zile de marș. Cum era să fie depășită de oastea lui Basarab și pe unde, ca

să se pregătească din vreme capcana? De fapt, regele cu oastea lui intactă n-avea motive să aleagă graniţa cea mai apropiată, către nord, *el nu fugea*. Era convins că-l supusese pe Basarab prin simpla prezenţă ameninţătoare a oastei sale mari.

Aici, mă despart de interpretarea lui Rezachevici. Vine, într-adevăr, cu o afirmaţie pe care o găsesc cu totul nejustificată, anume că regele „era cel care urmărea să dea cât mai curând lupta cu oastea lui Basarab I în câmp deschis"! Cum putea oare regele să-şi închipuie că pe voivodul valah, care nu cutezase să i se opună nicăieri, de la Severin şi până la Argeş, avea să-l găsească pe drumul de întoarcere, în creierul munţilor? Şi că asta-şi şi dorea? Toate fărâmele de informaţii pe care le avem despre bătălie arată desăvârşita surprindere a armatei regale când e înfruntată la ieşirea din ţară, într-o trecătoare.

Dacă admitem, aşadar, că oastea lui Carol Robert s-a angajat în coloană lungă în culoarul Cerna–Timiş, care duce la Mehadia, e mai greu, în schimb, de făcut localizarea exactă a părţii din trecătoare unde Basarab şi-ar fi întins cursa. Despăduririle contemporane şi drumurile recent croite au modificat, fără îndoială, considerabil aspectul fizic al locurilor. Un lucru e însă sigur: pe acolo, nu avem nicăieri o trecere îngustă împrejmuită de stânci înalte, cum ne arată miniaturile din *Chronicon pictum*. Să credem dar în veridicitatea acelor imagini? O cercetătoare maghiară ale cărei lucrări le citează Rezachevici a dovedit că ilustraţiile din cronică au fost realizate de editor cu simple clişee ale şcolii de pictură şi miniatură de la Bologna. Pe clişee, personajele au

fost adăugate de editură cu caracteristicile prin care erau cunoscuți valahii, cu cojoace și căciuli, reprezentate trăgând cu arcul și aruncând bolovani asupra cavalerilor înghesuiți în defileu. Din această descoperire, Rezachevici trage însă concluzia abuzivă că nu se poate pune nici un temei pe descrierea din *Chronicon*. Or, vedem că multe dintre detaliile povestirii sunt confirmate de alte izvoare; apoi, celelalte capitole din cronică, toate mult mai amănunțite, găsesc ecou în toate cronicile.

Imaginea defileului îngust între stânci înalte pe care o vedem în *Chronicon* n-are, așadar, nici o legătură cu descrierea din carte. Acolo, scrie doar că regele cu toată oastea a ajuns pe o cale, „dar calea aceasta era cotită și închisă de amândouă părțile de râpe foarte înalte de jur-împrejur și, *pe unde această cale era mai largă, acolo vlahii în mai multe locuri o întăriseră împrejur cu prisăci*[19]" (s.n.). Așadar, nici o aluzie la stânci înalte, ba chiar evocare a unor părți mai largi ale drumului; iar despre prăvălirea unor bolovani, nici vorbă. În toate celelalte texte în care am văzut că se pomenește ocazional de eveniment, nu se vorbește decât de pădure deasă și de prisăci, adică de colțuri despădurite, pentru a tăia drumul cu copaci. În documentul din 2 noiembrie 1332 deja pomenit[20], Carol Robert vorbește de „loc crângos

[19] Fâșii de teren la marginea domeniilor feudale (sau la hotare), întărite cu valuri de pământ, șanțuri, garduri de nuiele sau pomi tăiați, pentru a împiedica accesul dușmanilor sau al animalelor sălbatice. *Cf.* lat. *indagines*, magh. *gyepű* (Antonius Bartal, *op. cit.*, *s.v.*).

[20] DRH, D, I, pp. 47–48.

şi păduros, încins cu dese întărituri (*in quodam loco nemoroso et silvoso indaginumque densitate firmato*). De asemenea, într-o cronică, semnalată de mult atenţiei noastre de Emil Lăzărescu[21], a lui Petru de Duisburg, care, contemporan cu evenimentul, îl priveşte critic, din partea germană, zicând că înfrângerea lui Carol Robert în Valahia era pedeapsa lui Dumnezeu pentru cruzimile şi prădăciunile făcute de acea parte a armatei sale pe care am văzut că o trimisese în ajutorul regelui Poloniei, împotriva cavalerilor teutoni; acolo, scrie că ţăranii valahi înţinaseră copacii, adică îi tăiaseră astfel încât să-i poată răsturna în curmezişul drumului, de amândouă părţile când trecea coloana de cavaleri.

Ne putem închipui manevra lui Basarab: văzând calea pe care a apucat armata ungară, a depăşit-o în marş forţat cu oastea sa de cavaleri, probabil şi cu pedestrime de arcaşi din „oastea mare". A strâns din ţăranii şi pădurarii locului – am zice azi că i-a rechiziţionat – de au pregătit acele prisăci, tăieri de copaci şi întărituri. Cei care, de pe dealurile înconjurătoare, îi copleşesc sub ploaie de săgeţi pe cavaleri sunt mai probabil unităţi de arcaşi pedeştri. Rezachevici e de părere că n-a fost vorba de săgeţi, fiindcă termenul *iacula*, în latina clasică, înseamnă sulițe. Opinia nu se poate susţine, sulița mare, lancea, se foloseşte doar în lupta apropiată, iar sulița mică (fr. *javelot*) se azvârle o singură dată. De pe dealurile „posadei", pedestraşii valahi nu puteau trage decât cu arcul. De altfel, Niermeyer, în dicţionarul său

[21] *Despre lupta lui Basarab voievod cu Carol Robert*, în *Revista istorică*, XXI, 1935, nr. 7–9.

de latină medievală, ne confirmă că în Evul Mediu *iaculum* desemna şi săgeată[22].

În toată tactica folosită aici de Basarab, regăsim modele mai bine cunoscute, atât din istoria noastră, cât şi din istoria universală: armata inamică de cavaleri e atrasă într-un loc mai strâmt, unde nu se poate desfăşura; acolo, e întâmpinată, în spatele unor întăriturii naturale şi artificiale, de pedestrime cu arcuri, care stăvileşte şi dezorganizează frontul cavalerilor, care apoi e atacat de călărime „şi în faţă, şi în coaste", cum sună superba evocare a bătăliei de la Rovine în *Scrisoarea III.* Apropierea cea mai sigură pe care o putem face e, desigur, cu Codrii Cosminului, unde cu aceleaşi metode Ştefan cel Mare surprinde în 1497 oastea regelui Ioan Albert al Poloniei. Dar, afară de pregătirea unei curse, şi tactica lui Mircea împotriva lui Baiazid va aduce cu bătălia „de la Posada": oastea duşmană e pândită la o trecere strâmtă între două păduri, probabil la un vad al Argeşului, după care, în spatele unor şanţuri mari (*rovine*), se adăpostesc mii de arcaşi care-i năpădesc pe atacanţi, cum spune cronica sârbească, sub o ploaie de săgeţi atât de deasă, încât curgea râul roşu de sânge. Doar apoi vine atacul călărimii, care aduce izbânda. Mult mai bine cunoscută, cu o desfăşurare asemănătoare, e, în 1415, lupta de la Azincourt, unde Henric V al Angliei îi învinge pe cavalerii francezi, de trei ori mai numeroşi, prin aceeaşi tactică: întâi, aducerea călărimii inamice într-un loc prea strâmt ca să se desfăşoare; acolo, stavile artificiale, în spatele cărora 10 000 de arcaşi îi zăpăcesc pe cavaleri înainte ca aceştia să fie „isprăviţi" de călărime.

Rezachevici a avut dreptate să insiste în mai multe articole asupra aspectului de ciocnire între cavaleri, care trebuie să fi caracterizat ultima fază a întâlnirii. Prea multă vreme istoricii noştri, înşelaţi de picturile din *Chronicon*

[22] *Cf.* Antonius Bartal, *op. cit., s.v.*

şi ademeniţi subconştient de un fel de „idealism ţărănist", au privit bătălia „de la Posada" ca pe o victorie a unei oşti de ţărani în opinci asupra unei mari armate de cavaleri. (În asemenea capcană a căzut şi Iorga, care a făcut o paralelă între lupta „de independenţă" a românilor şi începutul cvasicontemporan al Confederaţiei Helvetice. În realitate, cele două momente n-au nici o înrudire.) Nu s-a ţinut seama de un lucru evident: anume că voivodul Valahiei nu s-a putut implica, poate chiar de pe vremea Negrului Vodă, în înfruntările din ţările vecine, adică alături de bulgari împotriva bizantinilor sau a sârbilor ori împotriva regatului ungar, fără să fi avut oşti echipate şi înarmate ca toate oştile din zonă în acea vreme. Lucrul e de altfel confirmat de mai multe indicii: cavalerul de tip occidental care apare zugrăvit pe un stâlp din Biserica Domnească de la Argeş; moneda bătută de Radu I, nepotul lui Basarab, unde domnul e reprezentat în armură apuseană; faptul că acelaşi Radu comandă la Veneţia 11 000 de cămăşi de zale – oare pentru o armată de ţărani în opinci? Oastea voivodului muntean, cel puţin „oastea mică", trebuia neapărat să fie asemenea oştilor din toată regiunea. Rezachevici ne-a mai atras atenţia şi asupra celei de a treia miniaturi din *Chronicon*, care împodobeşte litera de început a capitolului şi unde solul lui Basarab e reprezentat în costum apusean.

În ce priveşte desfăşurarea acelei încleştări de patru zile (9–12 noiembrie), cercetarea atentă a acelor rare indicii documentare pe care le avem ar trebui să fie lămuritoare. E drept că durata cu totul neobişnuită ridică

probleme. Iosipescu crede că n-a fost o singură bătălie, într-un singur loc, ci mai multe ciocniri de-a lungul parcursului de la Argeş până la trecerea Carpaţilor. Ipoteza s-ar putea, la nevoie, susţine dacă adoptăm teza drumului scurt către nord, către clisura Oltului, drum sinuos de munte de la început, care putea fi parcurs, cum am spus, în numai trei-patru zile. E inimaginabil, în schimb, dacă admitem că oastea regelui a urmat calea mai lungă, spre vest, printr-o regiune cu relief mai puţin accidentat. Mai cu seamă, sursele toate evocă un singur loc.

Cel mai probabil e că în primele două zile oastea de cavaleri ai lui Basarab s-a mulţumit să închidă drumul după ariergarda maghiară, pe când grosul oastei lui Carol Robert, sub ploaia de săgeţi, se căznea să-şi croiască totuşi, printre obstacolele de copaci, un mic drum de ieşire către cealaltă parte a coamei muntelui. Iar în ultimele două zile, duminică şi luni – în *Chronicon pictum* e zis „din ziua a şasea, în preziua Sfântului Martin [care cădea în 11 noiembrie] şi după aceea în cea următoare (*feria sexta beati Martini et post in sequenti <feria secunda>*) – s-ar fi desfăşurat atacurile călărimii lui Basarab. Zic atacurile, căci documentul din 19 mai 1335[23] prin care Carol Robert îl răsplătea pe magistrul Thoma pentru serviciile sale deosebite în favoarea Coroanei, spune următoarele: „... spre cinstea slujbei deosebite şi vrednice de o veşnică amintire [...] pe care ne-a făcut-o în Ţara Transalpină, unde atacul duşmănos pornit cu cruzime, în nişte locuri strâmte şi păduroase, împrejmuite de întărituri puternice, o dată

[23] DRH, D, I, p. 57.

şi a doua oară <împotriva> noastră şi a puternicei noastre oştiri pe care o aveam acolo cu noi, de către Basarab valahul şi fiii săi, care ţineau cu necredinţă numita noastră Ţară Transalpină, în dauna sfintei coroane regeşti şi a noastră, <Thoma> stând mereu alături de noi şi fiind înaintea tuturor prin râvna sincerei credinţe, ne-a făcut şi ne-a adus <slujbe> în chip vrednic de laudă şi, printre celelalte dovezi ale sârguinţei sale, ori de câte ori vedea că se poticneşte sau oboseşte calul pe care îl călăream, tot de atâtea ori voia să ne dea calul său spre a-l călări, dacă ar fi fost nevoie, nedându-se înapoi de a rămâne pe jos pentru noi, în primejdia unei morţi neîndoioase..."

Avem aici descrierea unei aprigi şi tipice bătălii între cavaleri în armură, din care cunoaştem zeci de exemple. Iar „atacul duşmănos pornit cu cruzime [...] o dată şi a doua oară" (*hostilis insultus semel et secundo*) sugerează că au fost două puternice atacuri ale călărimii lui Basarab împotriva cavalerilor unguri care se înghesuiau spre singura ieşire; cele două asalturi au putut avea loc ori unul în penultima şi altul în ultima zi, ori amândouă în aceeaşi zi şi *ambele au ajuns până la lupta corp la corp* (*sau, mai exact, pentru cavaleri, „scară la scară") cu însuşi regele.* Din alte surse ştim, de asemenea, că, în cele din urmă, regele n-a scăpat decât fiindcă, desigur între cele două atacuri ale călărimii, a acceptat să-şi schimbe hainele şi însemnele cu ale altui cavaler, practică din care mai avem exemple, dar care trebuie să fi fost resimţită ca umilitoare. Zice cronica: „Iar regele îşi schimbase însemnele armelor sale cu care s-a îmbrăcat Desev, fiul lui Dionisie, pe care crezându-l vlahii a fi însuşi regele l-au omorât cu cruzime."

Existența unui al doilea atac mă duce iar cu gândul la o comparație cu bătălia de la Azincourt din 1415. Spre sfârșitul zilei, englezii s-au văzut învingători, cavalerii francezi erau în fugă și lăsaseră în mâinile inamicului 6 000 de prizonieri. Deodată, s-a auzit zvonul că fugarii se regrupau și pregăteau un contraatac – ca în propoziția de mai sus *semel et secundo*; atunci, Henric V, lipsindu-i pe oamenii săi de perspectiva unor bogate sume de răscumpărare pentru prizonieri, a ordonat *uciderea pe loc a celor șase mii*. Această grozăvie, întâmplată în colțul reputat drept cel mai civilizat din Europa la acea vreme, relativizează oarecum oroarea, în același veac, a miilor de trași în țeapă ai lui Drăculea, strănepot al lui Basarab la a cincea generație.

Când ultimii scăpați teferi din marea oaste a lui Carol Robert s-au pierdut în noapte după coama muntelui, au rămas în mâinile românilor mulțime de prizonieri și o uriașă pradă, cum o spune chiar *Chronicon pictum*: „Vlahii au dus mulți prizonieri, atât răniți, cât și neatinși și au pus mâna pe foarte multe arme și haine de preț ale tuturor celor căzuți și bani în aur și argint și vase prețioase și brâuri de sabie și multe pungi cu grosițe late și mulți cai cu șei și cu frâie ce toate le-au luat și le-au dus lui Bazarad voivod (*tradiderunt ipsi Bazarad voyvoda*)". Această ultimă propoziție îmi sugerează părerea că Basarab rămăsese la curtea sa, nu însoțise el însuși detașamentul „punitiv".

*

Găsesc supărătoare obstinația cu care, și astăzi, aproape toți istoricii români afirmă, îndată după evocarea izbânzii lui Basarab din noiembrie 1330, că atunci și-a dobândit Țara Românească *independența*. Se face un grav anacronism. Acest concept de *in*-dependență a unui

popor sau a unui stat e specific secolelor al XIX-lea şi al XX-lea; europeanul din epoca feudală nu putea avea asemenea noţiune.

Termenul *indépendant* apare în limba franceză abia în ultimii ani ai veacului al XVI-lea, deci după vreo două sute cincizeci de ani de afirmare a Renaşterii! Şi încă, aplicat doar indivizilor (un general e zis independent fiindcă nu ascultă ordinele comandantului suprem, o femeie, fiindcă nu ascultă de părinţi sau de bărbat). Nu se va vorbi de independenţă a unor naţiuni sau state decât după Revoluţia Franceză şi conceptul va fi apoi teoretizat de filozofii germani. Paşoptiştii noştri aduc din Franţa şi noţiunea, şi cuvântul, care e îndată introdus, aproape fără modificare ortografică, în limba română. Puriştii mai pedanţi creează şi calcuri după cuvintele franceze: neatârnat, neatârnare. Încă o dată, asemenea concept e străin de mentalitatea omului din Evul Mediu. În mentalul lui mai stăruie, confuză, dar omniprezentă, amintirea Imperiului Roman (şi aceasta nu numai în Occident, ci şi în părţile noastre, dovadă păstrarea în vocabularul nostru popular a termenului *împărat*, când suveranul de la Constantinopol (Ţarigrad) e numit de greci *vasilevs* şi de slavi *ţar*). Astfel, în mintea europeanului din secolele al XIII-lea–al XIV-lea, *in*-dependent ar fi numai împăratul, suveranul Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană. Dovadă indirectă că aşa trebuie să fi stat lucrurile e grija juriştilor regelui Franţei, suveranul celei mai populate şi mai puternice ţări din Europa acelei vremi, de a inventa interesanta formulă *Le Roy de France est empereire en son royaume*, afirmând prin aceasta că întâietatea protocolară a împăratului asupra tuturor suveranilor din Europa nu implica dependenţa regelui Franţei de el.

Aproape toate ţările Europei se aflau legate între ele într-o mreajă de relaţii de tip feudal. Regele Angliei, care, într-o anumită perioadă, va izbuti să-l învingă de mai multe ori pe regele Franţei, rămâne totuşi vasalul

lui pentru ducatele pe care le deţine în cuprinsul regatului francez. Nu va scăpa, o scurtă perioadă, de obligaţia de a presta jurământul de vasalitate decât atunci când va reuşi să se încoroneze el însuşi la Paris ca rege al Franţei (Henric VI). Împăratul îi are ca vasali direcţi pe toţi ducii din Germania şi pe regele Boemiei. La mijlocul veacului al XI-lea, îl silise să-i fie vasal şi pe regele Ungariei. Acesta era, în vremurile care ne interesează, vasal al Papei – şi nu era numai de faţadă, Papa intervenind adesea în treburile interne ale regatului, mergând uneori până la excomunicarea regelui, pentru a-l sili să cedeze injoncţiunilor sale. Cavalerii teutoni, atât de temuţi, vor trebui, după înfrângerea de la Grunwald-Tannenberg, în 1410, să devină vasali ai regelui Poloniei. Şi să nu mai pomenim de marii-cneji din imensa Rusie, care vor fi, mai bine de trei veacuri, vasalii marilor-hani din Hoarda de Aur. Într-un asemenea context, mici state ca Ţara Românească sau Moldova nici că se putea concepe la momentul apariţiei lor să fie independente în înţelesul modern. De fapt, în ambele, voivozii lor au fost, de la înfiinţare, vasalii regelui ungar. Pentru Moldova, nu avem controversă: ţara lui Dragoş e, la origine, o creaţie a regatului Ungariei, ca un stat-tampon, o „marcă" (în terminologia epocii) dincolo de Carpaţi, ca apărare împotriva tătarilor. Şi, când alt neam de voivozi români din Maramureş, al Bogdăneştilor, duşmani locali ai Drăgoşeştilor, vor trece Carpaţii, răsturnându-i pe succesorii lui Dragoş, ei se vor grăbi să se pună sub suzeranitatea celuilalt rege puternic din răsăritul Europei, regele Poloniei. Iar mai târziu, un Ştefan

cel Mare va jongla cu dibăcie între vasalitatea ungară şi cea polonă.

În Ţara Românească, apărută, cum am văzut, sub scutul puterii tătare, într-un moment de vremelnică slăbiciune a regatului ungar, vedem că voivodul, marele-voivod, acceptă suzeranitatea regelui Ungariei îndată ce i se pare că se poate dezbăra de tutela hanului tătar. Cât despre jurământul feudal de credinţă pe care l-a prestat, nu văd să fi încercat vreodată să fie dezlegat de el de către Papă sau de către altă înaltă faţă bisericească. De fapt, de câte ori se răzvrăteşte împotriva regelui ungar e doar pentru a slăbi din chingă, nu pentru a o lepăda. Dovadă că, la câţiva ani după războiul pe care Basarab l-a dus împotriva lui Carol Robert şi după straşnica lecţie pe care i-a dat-o, îl va trimite pe fiul şi moştenitorul său Alexandru, poate deja asociat la domnie, ca să reia legăturile cu regele, care, în teorie, n-a încetat de a fi suzeranul său. Şi acelaşi joc de legătură / ruptură / împăcare îl vom vedea şi în cele două generaţii următoare cu Alexandru, Vlaicu vodă, Radu I. Ba chiar şi la a patra, relaţiile lui Mircea cel Bătrân cu Sigismund de Luxemburg, la un moment dat atât de strânse, după Rovine şi în timpul cruciadei de la Nicopole, se vor răci într-atât, că va încerca o legătură cu regele polon.

Dar, după căderea în luptă (1420) a lui Mihail I, fiul lui Mircea, şi înlocuirea lui cu fratele său Radu Prasnaglava, intervine o situaţie nouă şi stranie în societatea feudală: voivodul Ţării Româneşti va fi totodată vasal al regelui Ungariei şi tributar al Porţii otomane. Situaţie care durează într-un echilibru precar, foarte greu de

menținut timp de mai multe generații. Vlad Dracul îl va pierde și va plăti cu capul, ucis din porunca lui Iancu de Hunedoara, reprezentantul regelui ungar. Ciudata dublă legătură de vasalitate va dispărea, bineînțeles, după Mohács (1526). Să fie clar odată: un stat românesc independent în înțelesul modern al cuvântului n-am avut decât de la 1877. Să încetăm de a mai califica „independență" relativa libertate de mișcare a Țării Românești sub Basarab după 1330; e un anacronism și o falsă problemă.

VII
Momentul 1359. Alexandru vodă îl cheamă pe mitropolitul de la Vicina la Argeş, abjură catolicismul şi devine Nicolae Alexandru

Până la moartea regelui Carol Robert, în 1342, s-ar părea că relaţiile între cele două ţări au rămas înghe-ţate. Cronicarul ungar arhidiaconul Ioan de Târnave (de Küküllő), care s-a aflat un timp în fruntea cancelariei voivodului Transilvaniei, iar mai apoi prepozit de Alba şi vicecancelar, conducând cancelaria regală a Ungariei, deci în măsură să aibă multe informaţii de mâna întâi, afirmă că, la puţin timp după urcarea pe tron a lui Ludovic I, fiul lui Carol Robert, Basarab l-ar fi trimis, prin 1343 sau 1344, în Transilvania pe fiul său Alexandru, asociat la domnie, viitorul domn Nicolae Alexandru, pentru a restabili legăturile cu regele Ungariei, în vederea unei lupte comune împotriva tătarilor. Cu acest prilej, tânărul voivod s-ar fi închinat regelui. Majoritatea istoricilor noştri, în frunte cu Maria Holban, pun la îndoială afirmaţia, aducând mai multe argumente, cel puţin împotriva datei prea timpurii, nefiind semnalată o prezenţă a noului rege în Ardeal în acei ani. Unii se întreabă, de asemenea, ce fel de „închinare" a putut fi oare una ca aceasta a voivodului-asociat: pentru Ţara Românească, în numele lui Basarab, sau pentru vreo posesiune în Transilvania? Dar care?

Mi-am expus mai sus părerea că jurământul de credinţă al lui Basarab către Carol Robert nu trebuie să fi fost rupt neapărat în urma înfruntării armate. Avem nenumărate exemple în Apus, în Germania, în raporturile dintre împărat şi diverşii regi, duci, margravi, grafi din Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană sau în Franţa, în raporturile dintre regele Angliei cu suzeranul său francez. Ştiu de un caz, sub Eduard II, când acesta intenţionează să-l trimită pe fiul său pentru a presta jurământul de vasalitate în locul lui. Putem foarte bine imagina că Basarab, vârstnic de-acum, l-a delegat pe fiul său, asociat la domnie, pentru a presta jurământ noului rege al Ungariei, în numele ţării întregi. Ceea ce mă surprinde în toate comentariile e că nu găsesc nici o aluzie la ideea că Basarab însuşi va fi văzut un interes într-o împăcare cu regele ungar *din motive economice*. Comerţul oraşelor săseşti cu porturile de la Dunăre şi Marea Neagră se făcea cu privilegiu regal, prin culoarul Braşov–Brăila, apoi Chilia sau Cetatea de Floci, deci străbătând judeţe virtual ale Ţării Româneşti. Era firesc ca marele-voivod al ţării să dorească să beneficieze şi el de câştigurile pe care le aducea un asemenea trafic. Şi, pentru aceasta, trebuia o acţiune împreună cu ungurii, împotriva puterii tătăreşti ce va mai fi dăinuit atunci. De fapt, se va şi ajunge la o asemenea soluţie, fără ca să cunoaştem fazele şi momentele precise. Dar ştim că a existat pe urmă un adevărat condominiu româno-ungar la Chilia, până când aceasta va fi cucerită de Ştefan cel Mare.

Inițiativa împăcării s-ar zice însă că a venit din partea ungară. Aflăm astfel, întâmplător, dintr-un act din 18 februarie 1355[1] al regelui Ludovic, prin care îi întărea posesiunea unei moșii din comitatul Solnoc (Zonuk) lui Demetrius, fiul lui Alexandru de Nekte, atunci episcop de Oradea, că zisul Demetrius, „după dobândirea slujbei episcopale, a purces de mai multe ori la Alexandru al lui Basarab voivodul nostru transalpin cu prilejul dezbaterii, așezării și întăririi păcii și înțelegerii dintre noi și el" (*ad Alexandrum Bozorabi, wayuodam nostrum Transalpinum, occasione pacis et concordie inter nos et eundem tractande, disponende et firmande*). Demetrius a preluat episcopia Oradei în 1345. Așadar, de atunci, trei ani după suirea pe tron a lui Ludovic, dar șapte ani înainte de moartea lui Basarab, regele Ungariei se preocupa de reluarea unor bune raporturi cu Țara Românească, și „Alexandru al lui Basarab" e desemnat „voivodul nostru transalpin". Tratativele din 1345 trebuie puse în legătură cu hotărârea regelui Ungariei de a începe o campanie de anvergură împotriva tătarilor, care s-a și pornit, fără îndoială cu ajutor românesc, și la nord (trecerea voivodului maramureșean Dragoș de Bedeu în Moldova), și la sud, deoarece avem dovezi că, din ultimii ani ai domniei lui Basarab, granița Munteniei se întinde până la cotul Dunării. Maria Holban crede că doar din acel an – 1355, când apare amintitul document cu formula „voivodul nostru transalpin" pentru a-l desemna pe Alexandru – avem certitudinea că voivodul muntean a redevenit vasalul regelui Ungariei

[1] DRH, D, I, pp. 69–72.

şi califică momentul drept „vasalitate vremelnică". Cred că trebuie inversată propoziţia, care nu ţine seama de spiritul dreptului feudal: jurământul de credinţă al vasalului era *jurământ*, cu vocaţie de perenitate. Fără dezlegare, el rămânea în vigoare până la moartea (sau schimbarea) unuia dintre „contractanţi", suzeranul sau vasalul. E deci mai potrivit să vorbim în raporturile dintre domnii munteni şi regii Ungariei în secolele al XIV-lea–al XV-lea de o vasalitate cu răzvrătiri sporadice, urmate de suspendări vremelnice şi apoi de împăcări.

Relaţiile dintre Alexandru şi regele Ludovic se vor răci din nou în 1359, cum vom vedea; dar poate să adulmecăm un semn de neîncredere şi sfidare al regelui faţă de vasalul său chiar din 1358, când, la 28 iunie, de la Buda Veche, dă „judelui, juraţilor şi tuturor orăşenilor şi oaspeţilor din Braşov"[2] îngăduinţa să poată „trece slobod şi netulburat cu mărfurile [...] şi orice fel de lucruri, între Buzău şi Prahova (*Bozam et Prahow*), adică din locul unde se varsă, de asemenea, în Dunăre râul numit Siret (*Zereth*), şi să nu vă poată opri nimeni pe nedrept în această trecere a voastră". E vorba de ceea ce s-a numit în istoriografia noastră „drumul Brăilei" şi calificat de Emil Lăzărescu drept „culoar unguresc". Iarăşi nu se pun de acord istoricii noştri asupra semnificaţiei acestei licenţe: P.P. Panaitescu l-a considerat un act de suzeran, dar, în acest caz, Maria Holban pretinde că, în conformitate cu dreptul feudal, această autorizaţie ar fi trebuit să treacă prin cancelaria vasalului, domnul muntean, cum vom avea un act similar dat de

[2] *Ibid.*, p. 72.

Vlaicu vodă în 1368, când era, cert, vasalul regelui. Autoarea trage concluzia că Alexandru, în 1358, n-ar mai fi fost vasalul regelui, deoarece acesta își permite să facă un act de autoritate suverană pe o porțiune a teritoriului Țării Românești. Cred că autoarea trage o concluzie pripită și excesivă din documentul din 1358. Oricum ar fi, rezolvarea aici a acestei dispute juridice de drept feudal depășește cadrul prezentului eseu. S-ar putea însă ca diploma acordată de Ludovic I brașovenilor în 1358, peste capul voivodului muntean, să fi fost totuși un semn de răceală între cei doi.

*

În 1359, avem însă un eveniment ce reprezintă în chip și mai vădit un moment de criză între voivodul muntean și regele Ungariei. Alexandru îl cheamă la Curtea lui de la Argeș pe mitropolitul Iachint de la Vicina, eparhie și mitropolie care, de mai bine de un veac de la valul pustiitor al invaziei mongole din 1241–1242 și din cauza urmărilor sale, adică un control tătăresc în mai toată regiunea, trebuia mai mult decât probabil să fie cam pustie de enoriași. Mai mult, pesemne sub îndrumarea lui Iachint, Alexandru începe demersul pe lângă patriarhul din Constantinopol pentru mutarea oficială a sediului zisei mitropolii de la Vicina la Curtea de Argeș și *așezarea voivodatului, prin această mutare, sub jurisdicția patriarhiei de la Constantinopol*. Într-adevăr, la momentul acela, Țara Românească, din punctul de vedere al structurilor bisericești, se afla într-un fel de vid ierarhic din perspectiva Bisericii răsăritene, pe când avea un episcop catolic pentru locuitorii de rit apusean.

Cine puteau fi aceştia şi cam în ce proporţie faţă de ansamblul populaţiei? Am văzut că masa cumanilor fusese convertită în ritul apusean, dar în cuprinsul Ţării Româneşti erau de acum puţin numeroşi, afară de foarte restrânsul grup al boierilor. De râvna lor catolică, iarăşi, avem drepturi să ne îndoim, dar acţiunea misionarilor catolici era foarte intensă şi am văzut în documentul papal din octombrie 1345 că activitatea de convertire – la care, după mulţumirile adresate de Papa Clement, *înţelegem că luase parte şi Alexandru* – dăduse roade.

Rămas acum, în 1359, singur cu răspunderea domniei, trebuie să imaginăm o bruscă schimbare în atitudinea voivodului faţă de problema Bisericii. Constatând, pe de o parte, stăruinţa marii majorităţi a supuşilor săi în ritul ortodox, şi putem imagina – cum va fi cazul în tot cursul veacurilor, şi facţiuni adverse, divizând grupul marilor boieri din jurul domnului, deci eventual presiuni apropiate asupra lui; înţelegând, pe de altă parte, că suzeranul său ungar făcea un fel de baraj între el şi papă – e cel puţin ce se putea deduce din scrisoarea Papei din 17 octombrie 1345 către regele Ludovic, anume că acesta, sub un pretext inconsistent, *poprise o scrisoare adresată de papă lui Alexandru şi adusă de nişte misionari minoriţi* –, Alexandru vodă se hotărăşte să caute sprijin bisericesc direct la celălalt cap al Bisericii creştine, patriarhul de Constantinopol, căci în acele vremi un şef de stat fără legătură cu Biserica era de neconceput. Şi acest demers îl va duce nu numai la înfiinţarea a ceea ce va primi numele de „Mitropolia Ungrovlahiei", dar şi la situaţia de a se supune el însuşi ocrotirii

„marii Biserici", abjurând catolicismul. Acest proces a fost descifrat în 1986, în două lucrări capitale ale lui Daniel Barbu, în cartea *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*[3] și în articolul în limba franceză *Sur le double nom du prince de Valachie Nicolas-Alexandre*[4], reluate mai recent în cartea *Rome, Byzance et les Roumains. Études sur la production politique de la foi au Moyen-Âge*.[5]

După ce reia punctele pe care le-am evocat în textul proxim de mai sus, Barbu își întemeiază convingerea pe două argumente: întâi, acel fapt cu totul neobișnuit, schimbarea numelui voivodului în cursul domniei; apoi fresca din pronaosul Bisericii Domnești de la Curtea de Argeș, unde apare o *deisis* cu aspect neobișnuit.

1. Schimbarea numelui unui principe, în Evul Mediu, e lucru curent când are loc chiar la preluarea domniei, în special pentru a lua un nume voivodal tradițional, de pildă un Petru ia numele Vlad sau, cum am văzut mai sus, cu prilejul comentării *Letopisețului cantacuzinesc*, un Dimitrie devenea Mircea, Ana devenea Chiajna, adică Domnița, etc. Dar modificarea numelui *în cursul domniei nu se putea întâmpla decât în cazul schimbării confesiunii religioase.* Barbu reamintește întâi acea îndârjire care s-a produs în veacul al XIII-lea între cele două Biserici, probabil odată cu neinspirata Cruciadă a IV-a și înființarea Imperiului Latin din Constantinopol: catolicii

[3] Meridiane, București, 1986, 109 p. + 38 f. ilustrații.

[4] În *Revue roumaine d'histoire*, XXV, octombrie–decembrie 1986, pp. 287–300.

[5] Editura Babel, București, 1998.

n-au mai considerat valabil botezul ortodox, autorul citând, de exemplu, noul botez a 400 000 de „schismatici" din banatul bulgăresc, când a fost cucerit de Ludovic al Ungariei în 1365. De cealaltă parte, îl vedem pe Ştefan Duşan rebotezându-i pe unii catolici din regatul său şi, mai categoric, pe patriarhul Calist scriind Bisericii bulgăreşti că botezul catolic, prin aspersiune, nu e valabil. Autorul ne dă apoi două exemple de principi rebotezaţi chiar în vecinătatea ţării noastre: marele-cneaz Iagełło al Lituaniei a fost întâi creştinat de preoţi ruşi sub numele Iacob; după ce a realizat uniunea ţării sale cu Polonia şi a fost primit ca rege al Poloniei prin căsătoria sa cu moştenitoarea tronului, Jadwiga, a fost botezat din nou, în rit apusean, primind numele de Vladislav (*Władysław*), devenind pentru istorie regele Vladislav Iagełło. De cealaltă parte, avem cazul lui Boleslas din neamul Piastylor din Polonia, care, moştenind prin femei tronul marilor-cneji de Halici, a primit să fie rebotezat în rit ortodox cu numele Gheorghe, devenind Boleslav Iurii. Avem aici un caz perfect similar cu al lui Nicolae Alexandru.

Fiul lui Basarab, asociat la domnie, nu apare până spre sfârşitul domniei sale, în 1364, decât cu numele Alexandru şi în documentele străine, şi în cele interne, deoarece încă din 1360, *deci după înfiinţarea Mitropoliei Ungrovlahiei, în 1359*, pe mormântul fiului lui Alexandru, Voislav, mort tânăr, scrie că în acel an „a murit fiul marelui-voivod Alexandru" (*velikago Aleksandra voivoda*), deci fără Nicolae. Mai mult, chiar hotărârea sinodală a patriarhiei, din mai 1359, prin care

mitropolitul de Vicina era transferat în „mitropolia a toată Ungrovlahia", e adresată domnului Alexandru[6]: „Preanobilul mare-voivod şi singur stăpânitor a toată Ungrovlahia [...] domnul Alexandru, îndemnat de un gând iubitor de Dumnezeu şi dovedind multă dragoste şi supunere şi ascultare către sfânta biserică a lui Dumnezeu, catolică şi apostolică[7], a cerut nu numai o dată, ci de mai multe ori prin scrisorile sale şi s-a rugat de smerenia noastră şi de dumnezeiescul şi sfântul sinod de pe lângă dânsa, ca să fie de acum înainte şi în viitor, el şi întreaga lui stăpânire şi domnie, sub jurisdicţia ecleziastică şi călăuzirea preasfintei mari biserici de la noi etc."

Reiese clar din această scrisoare că mai înainte nu exista o legătură ierarhică a bisericilor din Ţara Românească cu Patriarhia de la Constantinopol. Scrisoarea continua, precizând că acceptă mutarea mitropolitului Iachint de la Vicina la mitropolia Ungrovlahiei – care, prin urmare, atunci se întemeia. Daniel Barbu observă că, în teorie, înfiinţarea unei noi mitropolii ar fi cerut proceduri mult mai complicate şi acordul explicit al împăratului. Or, atunci, basileul Ioan V era în pline negocieri

---

[6] MM (Miklosich & Müller, *Acta et diplomata Graece medii aevii sacra et profana collecta*), I, Viena, 1860, CLXXI, pp. 383, 386.

[7] E formula *Crezului*, tradusă la noi prin „sobornicească şi apostolicească". În treacăt, sunt ispitit să fac puţină ironie: am văzut mai sus că Papa de la Roma, când vorbeşte de răspândirea credinţei catolice, îi zice „*fidei orthodoxe*"; aici, patriarhul de Constantinopol îşi numeşte „sfânta biserică" „catolică".

cu Roma pentru o eventuală unire a Bisericilor, unire împotriva căreia se pronunţa categoric patriarhul, de unde se va isca ulterior o ruptură între patriarh şi împărat. Prin simpla manevră (cum ar zice francezii, *un tour de passe-passe*) de mutare a unui mitropolit dintr-o mitropolie veche şi consfinţită într-o nouă reşedinţă, dar şi cu un nou nume de eparhie, se cam ocolise regula. Constatăm totuşi că în scrisoarea patriarhului către Alexandru, pe lângă scrisoarea sinodală[8], are grijă să pomenească în mijlocul epistolei, în termenii emfatici ai vremii, şi de acordul împăratului: „preaputernicul şi sfântul meu stăpânitor autocrat de la Dumnezeu (ἐκ Θεοῦ κράτιστον καὶ ἅγιον μου αὐτοκράτορα), preaînălţatul împărat al romeilor, chintesenţa tuturor celor bune, cel preasenin şi preaiubitor de oameni, a încuviinţat el însuşi… etc."

Prin urmare, în 1359, Alexandru, chiar pentru ierarhia ortodoxă, era numai Alexandru. Mai târziu însă, stareţul de la Mănăstirea Kutlumus de la Muntele Athos – pe care l-am întâlnit mai sus, însă la o epocă posterioară, când cu misiunea lui „Neagu viteazul", trimisul lui Vlaicu vodă, stareţul Hariton, aşadar, în primul său testament îi zice Nicolae Alexandru voivod, iar în al doilea, pe vremea lui Vlaicu vodă, deci după moartea lui Alexandru, îl pomeneşte numai cu numele Nicolae voivod. Aşadar, principele catolic botezat Alexandru era îngropat de clerul ortodox ca Nicolae.

La Constantinopol, pe lângă căutarea unui sprijin bisericesc instituţional pentru masa supuşilor săi, de

[8] MM, *Acta et diplomata*..., p. 386.

confesiune ortodoxă, Alexandru mai voia să obțină și confirmarea că și el, în țara lui, era, ca și împăratul, *autocrator* (de la αὐτοκρατής „care guvernează prin el însuși"), ceea ce, în slavonă, s-a tradus prin *samodărjavnîi*). Aici, iar cred că se face un abuz de limbaj când, traducându-se prin „singur stăpânitor", se sugerează că înseamnă „independent". Mi-am exprimat mai sus opinia cu privire la acest anacronism care se face. Autocrator, *samodărjavnîi*, în țara lui, nu însemna neapărat „fără legătură feudală cu vreun alt stăpânitor", însemna că-și ținea domnia de la Dumnezeu și că era *atotputernic înlăuntrul țării sale*. Atât. Acea satisfacție Alexandru o capătă de atunci prin acele scrisori patriarhale care includeau și asentimentul imperial.

2. Al doilea argument forte din teza lui Daniel Barbu constă în analiza frescei din pronaosul Bisericii Domnești de la Curtea de Argeș. Acolo, cum e de regulă în bisericile ortodoxe, apare icoana numită în greceşte *deisis*, reprezentându-l în centru pe Cristos ca judecător, flancat la dreapta lui (deci la stânga, pentru observator) de Maica Domnului, iar la stânga lui de Sfântul Ioan Botezătorul. Or, la Biserica Domnească, Prodromul (Antemergătorul) e înlocuit cu Sfântul Nicolae – compunere cu totul neobișnuită. Barbu a găsit un singur exemplu asemănător, într-o biserică sârbească, cu semnificație, după comentarii științifice, întru totul similară.

La picioarele sfintelor imagini, se află un personaj reprezentat în dimensiuni mult mai mici, în postură de orant, cu brațele deschise și capul puțin aplecat în spate, parcă implorându-l pe Sfântul Nicolae să-l ierte că până

atunci nu făcuse parte din Biserica lui, ştiut fiind că Sfântul Nicolae, episcop din Asia Mică, se bucura la Bizanţ de un cult cu totul deosebit. Postura nu e tipic catolică, o găsim şi într-o celebră frescă de la începutul veacului al XIV-lea, în biserica fostei mănăstiri Chora din Constantinopol, devenită sub turci Kariye Djami, reprezentându-l pe ctitor, Theodor Metochites, marelogofăt al imperiului; dar înlocuirea excepţională în *deisis* a lui Ioan Botezătorul cu Sfântul Nicolae nu poate să nu fie semnificativă. Personajul poartă o coroană joasă, dar cu fleuroni bine desenaţi în formă de flori de crin, *fleur de lys*, simbolul dinastiei regale franceze, căreia îi aparţinea Ludovic al Ungariei, suzeranul lui Alexandru. Unii comentatori au contestat că micul personaj din *deisis* ar fi Alexandru, sub cuvânt că la cercetările arheologice s-au descoperit, într-o grămadă de moloz, monede bulgăreşti puţin posterioare morţii lui Nicolae Alexandru, în 1364, astfel încât aceasta ar însemna că Biserica Domnească n-a fost clădită decât sub succesorul său, Vlaicu vodă. Replica lui Barbu e un raţionament de bun-simţ: biserica a putut fi începută de Nicolae Alexandru, pe care l-ar fi surprins moartea în timpul edificării sfântului lăcaş, iar construcţia ar fi fost continuată de fiul acestuia, care a respectat prevederile tatălui său. Postura de orant a ctitorului, faptul că nu e, ca de obicei, reprezentat pe peretele de vest al naosului ţinând, împreună cu doamna sa, macheta bisericii – îl desemnează clar pe Alexandru, *căsătorit cu o catolică*, celebra Doamnă Clara, pe care el, proaspăt convertit la credinţa pravoslavnică, n-o putea reprezenta alături de el. De fapt, există un tablou votiv, ca

de obicei, în naos, dar aspectul vădit tardiv al frescei şi lipsa de claritate a inscripţiilor din jur au suscitat o lungă dispută între istorici şi istorici ai artei. Mulţi au susţinut, cu diverse argumente, discutabile, că portretele i-ar reprezenta pe Radu, fratele şi succesorul lui Vladislav–Vlaicu vodă, şi pe soţia sa, Ana. Există însă, într-un spaţiu neobişnuit faţă de frescă, o inscripţie (în traducere românească): „Voivod al Vidinului şi al întregului ţinut al Vidinului". Daniel Barbu afirmă, aşadar, că aceasta nu-l poate privi decât pe Vladislav I, care a stăpânit – doar vreo şase luni, în 1369 – Vidinul. Cât despre data picturii actuale, Pavel Chihaia susţine, cu argumente plauzibile, că ar fi opera zugravului Pantelimon din 1827! E clar că fresca din naos nu ne luminează câtuşi de puţin în privinţa personajului primului ctitor şi a imaginii din *deisis*. Tot contextul pledează, aşadar, pentru a considera cu certitudine că micul personaj de la picioarele Maicii Domnului în *deisis* e Nicolae Alexandru.

*

Teza lui Daniel Barbu a fost îndată combătută, întâi de Pavel Chihaia, urmat de Rezachevici şi de alţii. Argumentele lui Chihaia ţin însă numai de istoria artei şi se ştie – fără să am în intenţie să ofensez pe nici unul dintre marii noştri cunoscători – că, în acest domeniu, convingerile nu pot fi decât relative; or, nu s-a adus nici un contraargument valabil împotriva celor două argumente-cheie ale lui Barbu: al doilea nume adoptat în cursul domniei şi acea *deisis sui-generis* de la Biserica Domnească. S-a făcut însă recurs, împotriva tezei lui Barbu, „deranjantă" pentru istoriografia oficială, la

o ultimă armă, cea mai eficace şi mai vicleană: tăcerea. De mai bine de douăzeci de ani, nici un tratat, nici un manual de istorie românească n-o ia în considerare. E, din păcate, un obicei învechit. Acelaşi lucru păţeşte şi Ştefan Gorovei, cel mai bun cunoscător al începuturilor Moldovei: de peste treizeci de ani, a adus dovezi convingătoare, în lucrările sale, că datele tradiţionale ale „descălecării" lui Dragoş şi ale răsturnării dinastiei sale de către Bogdan trebuie revizuite, prima fiind înaintată la 1347, a doua întârziată până după 1364. Tratatele şi manualele păstrează însă în continuare datele tradiţionale. Acesta e, pesemne, „obiceiul pământului".

*

Cu actul din 1359 începe adevărata istorie clasică a Evului Mediu al Ţării Româneşti. Fanatismul catolic al regilor angevini ai Ungariei şi lipsa lor de suplеţe diplomatică l-au împins pe fiul lui Basarab Întemeietorul la acel act de sfidare a regatului „apostolic" al Ungariei. Prin demersul lui Nicolae Alexandru, Ţara Românească intra pentru veacuri în orbita lumii bizantine – atinse de-acum de senectute.

Simptomatic şi din aceleaşi pricini, Moldova Bogdăneştilor lua, aproape simultan, aceeaşi cale.

TABLOU CRONOLOGIC SELECTIV

1212 O oştire transilvană, în frunte cu Ioachim, comite de Sibiu, trimisă de regele Ungariei, Andrei II, în ajutorul ţarului bulgar, Asan Borilă, înfruntă în „Cumania" (Muntenia de azi) trei căpetenii cumane; doi dintre cei trei şefi sunt ucişi, iar al treilea, numit Karaz („Negru", în cumană) e luat în captivitate.

1223 O primă invazie mongolă („de recunoaştere") nimiceşte; pe râul Kalka, la nord de Crimeea, o coaliţie ruso-cumană; nouă principi ruşi pier în bătălie, în vreme ce hanul cuman Kuthen scapă împreună cu ginerele său, marele-cneaz de Halici.

1227 Bortz Membrok, căpetenia cumanilor negri, îi cere regelui Ungariei să i-l trimită pe arhiepiscopul de Strigonium, care să-l creştineze pe el şi poporul său.

1228 Arhiepiscopul Ungariei vine însoţit de fiul regelui, viitorul Béla IV, în regiunea Milcovului; cincisprezece mii de capi de familie cumani sunt botezaţi, iar Papa înfiinţează *Episcopia Milcovensis*.

1237 Se urneşte, sub comanda fiilor lui Genghis-han, marea invazie mongolă asupra Europei.

1238 Hanul Kuthen îi cere voie lui Béla IV să se adăpostească în regatul ungar şi trece Carpaţii cu „patruzeci de mii de corturi".

1241 Pe când prima coloană mongolă pătrunde în Ungaria prin pasul Verecke, hanul cuman luat de regele ungar sub ocrotirea sa e ucis de gloatele răsculate de la Pesta, ceea ce

provoacă o răzvrătire a cumanilor din Ungaria, care se retrag în mare dezordine către Bulgaria.

1241–1242 Una sau două coloane mongole înfruntă în Moldova şi Valahia formaţiuni româneşti.

circa 1244 Doi ani după retragerea valului mongol, regele Béla IV recheamă o parte dintre cumani, pentru a-i coloniza pe valea inferioară a Tisei.

2 iunie 1247 Regele Béla IV cedează ca feudă banatul de Severin (Oltenia şi o porţiune montană a Banatului de azi) Ordinului Cavalerilor Ioaniţi (*Chevaliers de Saint-Jean de Jérusalem*). Diploma, păstrată şi în originalul ungar, şi în confirmarea Papei din 1251, e un document capital pentru descifrarea stării economice şi sociale din acea vreme a acelui colţ de ţară românească.

circa 1277 Profitând de tulburările din regatul ungar, Litovoi, voivod român din Oltenia, vasal al regelui, încearcă să-şi întindă posesiunea şi nu-şi mai plăteşte dările pe care le datorează suzeranului. E învins de oştirea regelui şi cade în luptă. Fratele său, Bărbat, se răscumpără din captivitate cu o sumă importantă şi revine la raporturile de vasalitate faţă de regele ungar.

1291 O ramură disidentă din marele-hanat tătar al Hoardei de Aur, condusă de hanul Nogai, îşi întinde stăpânirea în părţile noastre, până la Porţile de Fier.

anii 1290 În tradiţia locală, dar şi într-o seamă de documente interne şi externe, Thoctomer, un voivod de origine cumană al românilor din Făgăraş, rămas în tradiţie cu porecla „Negru Vodă", ar fi „descălecat" cu ceata lui la sud de Carpaţi, întâi în regiunea Argeş, cuprinzând apoi, treptat, tot ţinutul dintre Carpaţi şi Dunăre; datele pomenite variază: 1290, 1292, 1310.

1310 data probabilă a morţii lui Thoctomer–Negru Vodă şi a preluării puterii de către fiul său Basaraba, primul conducător cunoscut cu titulatura „mare-voivod", însemnând, foarte probabil, că fusese în cele din urmă recunoscut de

toate căpeteniile din Ţara Românească (*Vlaşkoe Zemlia*), voivozi şi cneji, ca *primus inter pares*.

1323 Împăratul Ioan VI Cantacuzino mărturiseşte că Basarab a trimis ajutor ţarului bulgar Mihail Şişman, care lupta împotriva sa.

1324 Primul document cert că Basarab a acceptat suzeranitatea regelui ungar.

Vara 1330 Basarab se află din nou de partea ostilă suzeranului său ungar, trimiţând ajutor ţarului bulgar Mihail Şişman, în lupta acestuia cu regele Serbiei, Ştefan Dečanski. Aliaţii sunt învinşi de sârbi la Velbuţd (28 iulie 1330).

Toamna 1330 Regele Carol Robert al Ungariei porneşte o acţiune de constrângere a lui Basarab la o mai strictă conlucrare cu regatul ungar şi plănuieşte să-i retragă banatul de Severin. Pe drumul de întoarcere a marii oşti maghiare de la Cetatea Argeş către Timişoara, Basarab i-a întins o cursă la trecerea Carpaţilor.

9–13 noiembrie 1330 Încolţită în trecătoarea eronat zisă „de la Posada", oastea regală suferă un adevărat dezastru. Regele abia scapă cu viaţă, îmbrăcat în hainele unui cavaler.

1345 Fiul lui Basarab, Alexandru, pesemne deja asociat la domnie, reia legăturile de vasalitate cu noul rege al Ungariei, Ludovic I (1342—1382).

1359 Alexandru, care domneşte singur de şapte ani, supărat că regele îi blochează relaţiile nemijlocite cu Papa de la Roma, hotărăşte să ceară patriarhului de la Constantinopol şi împăratului bizantin mutarea mitropolitului de la Vicina la Curtea de Argeş şi înfiinţarea unei noi mitropolii – Mitropolia Ungrovlahiei – în ţara sa de majoritate ortodoxă. Alexandru, botezându-se desigur ortodox, îşi schimbă numele în Nicolae Alexandru.

INDICE DE NUME DE PERSOANE ŞI DENUMIRI GEOGRAFICE

A
Aalborg 68
Abatele de Vertot 46, 47
Achemenizi 159
Achim, Viorel 48, 149
Acropolitas, Gheorghe 31
Adam 123
Adamescu, Gh. 105
Adriatica 40
Africa 11
Aga 67, 74
Aiaz (poreclă) 74, 76,
Alba 45, 175, 197
Alba Iulia 55, 114
Albaş 81
Alberic (cronicar cistercian) 31
Albert de Habsburg 181
Albu 75
Albu (boier) 74,
Albu cel Mare 74, 75
Albu Tocsabă 75
Albu Tocsabes 74
Aldemirovci 71
Aldomir 66, 67
Alecsandri, Vasile 145, 146
Aleksandr Nevski 42
Aleksei Mihailovici Romanov 107, 108
Alexandru 19, 111, 115, 163–166, 178, 194, 197, 199–202, 204–208, 213
Alexandru Aldea 74, 75
Alexandru cel Bun 145
Alexandru de Nekte 199
Alexandru Iliaş 126
Alexandru Macedon 11, 59
Alexandru Mircea 97, 121
Alexios I Comnenul 17, 78
Alienor d'Aquitaine 161
Almaş 67, 87, 88
Altimir 71
Amlaş 91, 92, 93,94, 107
Ana (Chiajna) 97, 203
Ana (soţia lui Radu, fratele şi succesorul lui Vladislav–Vlaicu vodă) 209
Ana Comnena 78
Andreescu, Ştefan 75, 86, 96, 97, 104
Andrei (rege) 47
Andrei II 29, 49, 54, 78, 100, 149, 211
Andrei III 149
Andronic III al Bizanţului 170
Anglia 12, 42, 161, 187, 192, 198
Ankro voivod 118

Anonymus 57, 58, 60
Antiohia 90
Apus 30, 42, 83, 198
Aqbaš 67
Aquš 67
Arad 149
Ardeal 40, 63, 65, 67, 105, 107, 108, 130, 131, 182, 197
Argeş 19, 38, 71, 77, 87, 102, 122, 158, 167, 172, 174, 175, 177, 178, 183, 184, 187, 188, 189, 197, 201, 212, 213
Arghezi, Tudor 102
Arghiropol 146
Aricescu, C. D. 130
Arion, Dinu C. 53, 65
Armbruster, Adolf 150
Armenciocul-Tarcan 67
Armenia 12
Arnulf (rege şi împărat) 58
Árpád 58
Árpádienii 149, 172
Asan Borilă 119, 211
Asan Burul 119
Asăneşti 119
Asia 9
Asia Mică 12, 31, 43, 208
Aslan 67
Asparuh 117
Auner, C. 30
Austria 20, 42, 50, 166, 172, 183
Azgir 67
Azincourt 187, 191

B

Babak Tok 37
Bacău 71
Badea Aiaz Izvoranu 76
Badea Boloşin din Bădeşti 124
Baiazid 167, 187
Bakó 175, 178
Balaban 67
Balamer 67
Balaq 67
Balcani 25, 66, 96, 113
Balcik 71
Baliq 67
Balk 67
Banat 48, 50, 58, 92, 94, 95, 212
Barbu, Daniel 203, 205, 207–209
Barcan 66
Barcha 67
Barqan 67
Bars 67
Bartal, Antonius 176, 185, 187
Basarab 22, 23, 52, 64, 68, 75, 77, 80, 82, 85, 93, 98, 99, 111, 112, 114–117, 132–134, 142, 144, 152, 156, 157, 160–163, 165–184, 186–191, 194, 105, 197–199, 204, 213
Basarab Brâncoveanu 102
Basarab cel Mare 157
Basarab Întemeietorul 52, 64, 82, 99,113, 115, 142, 160, 210
Basarab mare-voivod 138, 141, 155, 157, 177
Basarab voivod 124, 132
Basaraba 65, 73, 77, 114, 160, 212
Basarabă 19, 63, 64, 112, 115, 133, 153–155, 161
Basarabii (Basarabeştii) 68, 74, 86, 91, 99, 102–106, 108, 124, 141, 145, 146
Basarab I 124, 177, 184

Basarab IV cel Tânăr (zis Ţepeluş) 100
Basaras 179
Başa (boier) 80
Báthori, Sigismund 55, 96
Batia 74
Batu 27, 35, 41
Batu-Han 31, 43
Baudouin de Hainaut 32
Baudouin II 32
Bazarad 174, 177, 191
Bădeşti (sat) 124
Bălan 65
Bălcescu, Nicolae 13, 122
Bălenii 76, 98, 106
Bănescu, Nicolae 143
Bărăgan 72
Bărbat 19, 63, 138–140, 212
Bărbăteştii 76
Bărbulescu, Elena 79
Bărcănescu 66
Bărcăneşti 66
Bârlui 72
Băsărabă 22, 73, 142
Băsărăbeştii 87
Bârlad 72
Behnert, Irina 66
Béla 30, 40, 45, 46, 47, 49, 54
Béla III 57
Béla IV 18, 29, 33, 34, 40, 45, 48, 50, 119, 130, 148, 211, 212
Belčir 67
Beldiman 67
Benborch 26
Benbroch 26
Bene 66
Bercelui 72
Berendey 67
Berindei 74
Berindeii 80
Berk 66
Berkiš 67
Bibarch 66
Bibars 67
Bibeştii 40
Bihor 58, 65
Bilcureşti 67
Bilik 67
Biserica Băraţilor (*Câmpulung*) 124–126
Biserica Domnească (*Câmpulung*) 123
Biserica Domnească (*Curtea de Argeş*) 19, 156, 157, 163–164, 167, 188, 207–209
Biserica San Giorgio dei Greci 104
Bistreţul 121
Bizanţ 78, 110, 113, 170, 208
Böček 35, 36, 38–40, 181
Bocur 65
Boemia 35, 193
Bogdan, Damian P. 94, 157
Bogdan, Ioan 74
Bogdăneştii 145, 193, 210
Boldur-Lăţescu 67
Boleslas (din neamul Piastylor) 204
Boleslav Iurii 204
Bologna 184
Bončuq 67
Bongars, Jacques (senior de Boudry şi La Chestaye) 122
Borcea 24, 67
Borčul 67
Boris 15, 83
Bors 67

Bortz Membrok 18, 26, 29, 33, 67, 211
Bory 66
Bosnia 20, 158
Bozgach 66
Bracan 66
Bran 131, 180
Braničevo 148
Braslaw (duce de Panonia) 58
Braşov 40, 71, 74, 122, 181, 200
Braşov–Brăila (*culoarul*) 198
Brăila 71, 79, 198
Brăilă 87
Brătăşanii-Văleni 52
Brătăşanu 145
Brătianu, Gheorghe 115
Brâncovenii 65, 76, 81, 91, 108
Britannia 11
Brunswigk, Demeter 145, 146
Bučuq 67
Bucureşti 13, 14, 73, 176
Buda 161, 180, 181
Buda Veche 200
Buga 67
Bugar 168
Buka 66
Buldur 67
Bulgaria 25, 34, 43, 61, 64, 71, 72, 83, 125, 154, 165, 212
Bulgaria de pe Volga 27
Bulmaz 67
Bura 67
Burch 26
Burebista 79
Burgundia 12
Burnaz 72
Buzău 71, 200
Buzdugan 67
Buzescu (fraţii) 136
Buzeştii 52, 76
Bybarch 67

C
Cabalai 81
Caesar 11
Caius Iulius Caesar Germanicus 118
Calafat 71
Calist (patriarh) 204
Candrea, I. A. 105
Cantacuzenus 169
Cantacuzinii 65, 91, 98, 106, 108, 145
Cantacuzino, Constantin (postelnic) 107
Cantacuzino, Mihai (spătar) 40
Cantacuzino, Mihail 155, 156
Cantacuzino, Stanca 103
Čaqan 67
Caracal 71
Carachezil 68
Caragea 66
Caraiman 71
Caransebeş 183
Carol (craiul unguresc) 98
Carol Quintul 45
Carol Robert de Anjou 68, 98, 99, 111, 132, 133, 149, 152, 155, 160, 161, 168, 170, 171, 175, 177, 178, 180–186, 189, 191, 194, 197, 198, 213
Carpaţi 16–21, 26, 29, 33–35, 37, 38, 48, 49, 51, 52, 62–65, 77, 79, 85, 94, 96, 113, 114, 129, 137, 138, 140, 142, 148, 149, 151, 153, 154, 159, 160, 171, 172, 179, 180, 189, 193, 211–213

Carpaţii Meridionali 22, 40, 139, 149, 152
Carpaţii Răsăriteni 37
Castelul lui Negru Vodă 122
Castrum Argy(a)s 172, 175
Catargi 145
Catharina (fiica lui Béla IV) 40
Caucaz 43
Cazan al lui Sahac 74
Călan 66
Călmăţui 72
Câmpia Comancă 71
Câmpia Panonică 40
Câmpul lui Neag 67
Câmpul Lung (*Câmpulung*) 87
Câmpulung 62, 65, 85, 106, 109, 114, 122–126, 129–131, 156, 178, 180
Cândea, Virgil 90, 91, 106
Cârţa 71
Ceauşescu (sora lui Nicolae) 79
Ceauşeştii 79
Cecaumenus 128
Čega 67, 74
Cehia 15, 35
Cerna–Timiş (*culoarul*) 184
Cetatea Albă 80
Cetatea Argeş 213
Cetatea de Floci 198
Cetatea lui Coman 71
Cetatea lui Negru Vodă 129, 130
Cetăţeni-Stoieneşti 129
Cetăţuia din Râmnic 131
Chakan 66
Chaliand, Gérard 41
Charlemagne–Karl der Grosse 83
Chateauneuf, Guillaume de 48
Chiajna (doamna) 97, 203
Chiajna (Ana) 97, 203
Chihaia, Pavel 89, 90, 126, 209
Chilia 198
China 11, 27
Chios 107
Chokakw (*Csókakő*) 160
Chomak [Ciomag?] 66
Christos 123
Ciandragupta 59
Cilli (comite) 145, 181
Ciocîltan, Virgil 37, 71, 73, 75
Ciorsec (cneaz) 80
Ciotori 67
Ciughir 71
Ciurea 67
Clement (Papă) 202
Clement VI (Papă) 162
Clovis (Chlodovek) 116
Cluj 58, 148
Codrii Cosminului 187
Colceag71
Coloman 41
Čolpan 67
Coman 71, 74
Comana 70, 71
Comanca 71
Comanii Vechi 71
Comăneanca 71
Comăneanul 71
Comăneasa 71
Comăniţa 71
Conceac 71
Conea, I. 72
Confederaţia Helvetică 188
Constantin Brâncoveanu 102, 103
Constantin Căpitanul (Filipescu) 99, 156

Constantin Porfirogenetul 132, 133
Constantin Şerban Basarab 76, 102, 103, 105, 124, 126, 127, 141
Constantinopol 12, 15, 19, 31, 32, 83, 95, 96, 105, 107, 111, 128, 158, 164, 192, 201–203, 205, 206, 208, 213
Corbii-de-Piatră 129, 130
Čortan 67
Corvineştii 97, 127, 128
Corvinii 97
Costin, Miron 105, 119, 127, 137
Costiţa 65
Cozia 70, 164
Cozma 80
Cracău 119
Cragul 66
Craiova 87, 91
Craioveştii 52, 65, 81, 91, 99, 103, 104, 108, 141
Craven, Lady 39
Crăciuna 30
Crimeea 27, 43, 165, 211
Criş 65, 148
Cristos 207
Croaţia 20, 46, 47
Csák 114
Csánki, D. 66, 67
Cumania 18, 31, 34, 61, 84, 100, 119, 120, 140, 141, 170, 211
Cumania Albă 113
Cumania Neagră 115
Čura 67
Curtea de Argeş 156, 157, 158, 163, 167, 172,175, 176, 177, 178, 201, 203, 207, 213
Čutur 67
Cuza 145

D
Dacia 60, 86, 110
Dagobert 15
Dalmaţia 40, 46, 47
Dan (fratele lui Mircea cel Bătrân) 157
Dan (mare-voivod) 157
Dan Durduc (mare-vornic) 52, 75, 76
Dan vodă 92, 98
Dan I 99, 100
Danciu (comite) 174
Danciul din Brâncoveni 104
Danemarca 68
Dăneşti 75, 123
Dăneştii 99
Dâmboviţa 67, 69, 79, 87, 108, 122
Decei, Aurel 37–39, 61, 113
Delenii 52
Deliorman 72
Demetrianii 97
Demetrius 96, 199
Desev 190
Diaconu, Petre 22, 23, 71, 72
Dimitrie 203
Dimitrie voivod 97
Dionisie 190
Djebe 26, 27
Doamna Ana 97
Doamna Chiajna 97
Doamna Clara 208
Dobrogea de sud 72

Dolj 71
Dombovitza 122
Dominic (magistru) 147
Dominic, Sfântul 30
Domnița 203
Don 16
Donat, I. 24, 72
Dorman 67
Dracula 75
Dragoslavele (*Muscel*) 131
Dragoș 90,120, 150, 193, 210
Dragoș de Bedeu 199
Dragoș vodă 131
Drăculea 191
Drăculeștii 99
Drăgălina, Patriciu 183
Drăghiceanu, V. 130
Drăgoiești 76
Drăgoștii 193
Du Cange 176
Dumitra (jupănița) 76
Dumitrescu, Carmen Laura 129
Dunăre 15, 16, 17, 19, 20, 31,36, 40, 65, 69, 71, 77, 82, 85, 86, 87, 96, 114, 120, 138, 142–144, 148, 149, 151–154, 159, 160, 165, 198, 199, 212
Dunărea de Jos 152
Dunărea Inferioară 22
Durduc 74
Duşan, v. Ştefan Duşan

E
Eduard II 198
Edümen 67
Edumereşti 67
Eftimie (mitropolitul Țării Românești) 96, 136
Egipt 10, 43
Elhoviţa (sat) 121
Eliade, Mircea 146
Elina (mama lui Şerban Cantacuzino) 103
Elisabeta (regină-mamă) 163
Eminovici 145
Epir 119
Esztergom 18, 29, 65
Etiopia 159
Europa 7, 8, 9, 11, 16, 41, 126,144, 191–193, 211
Europa Centrală 8, 15, 20, 24, 35
Europa de Răsărit 17

F
Farcaş 50–52, 62, 63, 65
Farkas 51
Făgăraş 19, 71, 87, 88, 91–94, 107, 114, 131, 150, 212
Fălciu 79
Fărcăşanu 51
Fărcăşeşti 51
Fedeleşcioi 131
Fedeleşoi 131
Ferenţ, Ioan 25, 30, 32
Fessler, Ignaz Aurelius 147, 148
Filimon, Nicolae 135
Filip (episcop de Zagreb) 119
Filipescu, Constantin (căpitanul) 99, 156
Filipescu (văduvă Slătineanu) 13
Florescu, G. D. 62, 131
Floreştii 52, 76
Fogaras 93
Fotino, Dionisie 156
Francia 12, 34

Francipanii 47
Francopanii 47
Frangepani 45, 48
Franţa 32, 36, 42, 68, 69, 83, 129, 146, 192, 193, 198
Frata (sat) 45
Freiburg i/Breisgau 89
Frunzescu, Dimitrie 79

G
Galaacz 67
Galiţia 33, 62, 119, 150, 159
Gallia 11, 34, 83, 113
Gaman [Găman?] 66
Garai, Miklós 181
Gavriil Movilă 123, 132
Gaza 107
Gârdomanul 67
Gebhardi, Ludwig Albrecht 141
Gelou 58, 60, 63
Γελουπάρα 66
Genghis-han 26, 27, 68, 211
Genghishanizi 26, 35, 36
Geoffroy de Méry 32
Georgius (magistrul) 61, 139, 141
Germania 162, 183, 193, 198
Géza 65
Ghelău 60
Gheloupara 60
Gheorghe 204
Gheorghe, mare-cneaz 31
Gheorghe Băleanu (mare-ban) 106
Gheorghe Ştefan 126
Gherghina (judecător) 126
Ghibănescu, Gh. 81
Ghiculeştii 145
Gilău 60
Gilort 121
Giormanul 71
Gioroc 71
Giuglea, George 100
Giurescu, C. 143
Giurescu, Constantin 12, 13
Giuvara 73
Glad 58–60, 63
Goleştii 76
Gorj 79
Gorovei, Ştefan S. 137, 210
Goyan 67
Grădiştenii 66
Grădoman 67
Grecescu, C. 86
Grecia 12, 129
Grecu, Al. 143
Grigoraşcu Duca vodă 40
Grigore IX 26, 30, 130
Groenlanda 83
Gruban 66
Grunwald-Tannenberg 193
Guilelm 32
Gupta (*imperiul*) 11
Guran, Petre 94
Gurban 67

H
Habsburgi 47
Haczag 67
Hagi-Mosco, Emanoil 51
Haïle Selassie 159
Halici 204, 211
Harambaşa 66
Hariton (stareţ) 100, 102, 206
Hassan 80
Hatszoc 71
Haţeg 51, 71, 92, 94, 140, 165
Hârseni 71
Hârşova 71

Hâşdău (Hasdeu) Bogdan Petriceicu 118, 131, 145, 146
Henri Plantagenet 161
Henric (duce al Sileziei) 35
Henric IV 122
Henric V 187, 191
Henric VI 193
Hercz 67
Hilferding 21
Hiriseşti (sat pe Gilort) 121
Hispania 11
Hoarda de Aur 43, 154, 193, 212
Hód 147
Hodostava 148
Holban, Maria 48, 50, 113, 197, 199, 200
Honorius III 100
Horezu 175
Hotărani 52
Hristos 87, 88
Hunedoara 66, 67
Hurezu 79
Hurezul 70, 164
Hurmuzaki 49, 61, 112, 147, 148

I
Iachint (mitropolit de Vicina) 201, 205
Iacob (mare-cneaz) 204
Iacob cel Mare 125
Iacşa Litovoi 80
Iacuş 80
Iagełło al Lituaniei 204
Ialomiţa 69, 122
Ialovitza 122
Iancu de Hunedoara 195
Iarcân 74
Iaşi 126, 146
Idomer 66
Ierusalim 107
Igor 15
Igor (Ingvar) 117
Iisus 59
Ilfov 66, 71, 79
Imperiul Bizantin 15, 128
Imperiul Latin de Răsărit 129, v. şi *Imperiul Latin din Constantinopol*
Imperiul Latin din Constantinopol 31, 203
Imperiul Otoman 47
Imperiul Persan 11
Imperiul Roman 9, 10, 11, 68, 83, 116, 192
Indus 59
Innocentiu IV (Papă) 46, 47, 49
Ioachim (comite de Sibiu) 119, 120, 211
Ioan (cneaz) 50, 51, 52, 63
Ioan (evanghelistul) 59
Ioan Albert al Poloniei 187
Ioan Asan I 119
Ioan Asan II 31, 36, 48, 119
Ioan de Târnave (de Küküllő) 58, 197
Ioan Ducas Vatatzes 31
Ioan Mircea voivod 156
Ioan Radul 157
Ioan Vladislav voivod 101
Ioan vodă cel Cumplit 145
Ioan V (basileu) 205
Ioan VI Cantacuzino 169, 213
Ioan XXII (Papă) 162
Iona, han 31, 32
Ionaşcu Ion 136
Ioniţă, Adrian 22
Iordan, Iorgu 101

Iorga, Nicolae 8, 16, 20, 21, 38, 73, 99, 118, 131, 142, 143, 145, 146, 180, 181, 188
Iosif din Arimateia 59
Iosipescu, Sergiu 104–107, 113, 137, 139, 152, 153, 163, 164, 176, 189
Irkuţk 108
It 67
Italia 12, 18, 83, 172
Italia de Nord 34
Itu 67, 68
Ivan Danilovici Kalita 153
Ivan I al Moscovei 152
Ivan Kalita 133, 153
Iwanka de Ugal 165

J
Jadwiga 204
Jiu 52, 67
Joinville (cronicarul Cruciadei a IV-a) 31, 32

K
Kaba 66
Kadan 35
Kalan 66
Kalka 26, 29, 33, 211
Kalman 74
Kara Falakh v. *Valahia Neagră* 119
Karacha 66
Karadžić, Vuk Stefanović 21
Karakorum 42
Karaz 120, 166, 211
Kárpátok 37
Katlabuka 66
Kekavménos 128, 166
Kenéz 65
Khorazan 27
Kiev 20, 21, 27, 83, 145
Kimpulujnyág 66
Klein, Ernst 148
Kleiner, Blasius 125
Klokotniţa 119
Kolceak, Aleksandr 71
Koman 71
Korman 66
Kragol 66
Kreuzburg 30
Krizanić, Iuri 108
Krk (insula) 40
Kubilai 81
Kuman 66
Kumanić 71
Kumaničevo 71
Kumaniţa 71
Kumaniti 71
Kumanova 71
Kumanova Čuka 71
Kumanovci 71
Kuthen, han 27, 31, 33, 34, 62, 209, 211
Kuun, Géza 25

L
Lackfi, Ştefan 175
Lacul Tătarului 79
Ladislau (ban de Mačva) 180, 181
Ladislau (magistru) 165
Ladislau (voivodul Transilvaniei) 93, 150
Ladislau IV Cumanul 34, 61, 77, 114, 139, 147, 148, 149
Ladislau Kán 149,150
Lagarde-Chambonas (Auguste de Messance, conte de) 13, 39
Laurenţiu (comite) 62, 85

Laurenţiu (comite de Zarand) 111, 112
Laurian, August Treboniu 122
Lazăr, Gheorghe 74
Lăzărescu, Emil 62, 186, 200
Lebunion 17
Leipzig 147, 148
Lemberg 147
Ligaridi, Paisie 107
Liptou 174
Litovoi 16, 19, 50, 51, 61, 63, 92, 138–140, 159, 212
Lituania 145
Litva 61, 141
Liutpold (duce al Bavariei) 58
Lombardia 34
Lon[go]bardia 12 v. şi *Lombardia*
Lönnrot, Elias 21
Lopcea 71
Lovişte 24, 72, 183
Loviştea argeşană 38
Lozovan, Eugen 68
Luca (Lucas) 126
Luccari, Giacomo di Pietro 109, 110
Luccari, Nicolò 110, 111, 124
Ludovic I cel Mare 115, 162,175, 197,199, 200, 201, 202, 204, 208, 213
Ludovic IX cel Sfânt 32, 36
Lukinich, E. 65
Lupu 63
Lythen 61,141
Lytuoy 61

M

Macarie Zaim, patriarh de Antiohia 90, 106, 109, 119, 126, 127
Macedonia 31, 71
Maestrul P. 57
Magol 67
Malta 46
Mamai 81
Manea Ghizadavăţ 76
Mangop 145
Manolache Drăghici (postelnic) 146
Manu 145
Mara (soţia lui Mircea cel Bătrân) 181
Maramurăş 86
Maramureş 35, 66, 86, 90, 150, 193
Marea Egee 130
Marea Neagră 16, 20, 21, 29, 40, 43, 170, 198
Marga (fiica marelui-vornic Pârvu Craiovescu) 100, 103
Marga (sau Maria) 103
Margareta (soţia lui Radu Negru Vodă) 125, *v. şi* Marghita
Margari (fiica lui Béla IV) 40
Marghita (soţia lui Negru Vodă) 124, 126
Maria din Brâncoveni 103
Maria Lascaris 40
Martinus (magistru) 168
Matei Basarab 90, 99, 102–105, 109, 122, 123, 126, 141
Matei din Brâncoveni 103
Matia Corvinul 125, 145
Maurya (*imperiul*) 11
Mavrocordaţii 145
Mănăstirea Câmpulung 124–126
Mănăstirea Cozia 156

Mănăstirea Kutlumus 100,102, 204
Mănăstirea Lavra 157
Mănăstirea Neamț 86
Mănăstirea Sf. Ecaterina 97
Mănăstirea Sf. Ilie 125
Mănăstirea Sinaia 40
Mănăstirea Tismana 92, 121, 124, 133
Mârza 71
Mediterana 11
Mehadia 169, 171, 184
Mehedinți 76
Mehmet Ablay 79, 81
Menandros 59
Ménmarót 59
Menumorout 58, 59, 63
Michail voivod 123
Michelet, Jules 131
Miclescu 146
Mihai Viteazul 55, 79, 96, 103, 105, 135, 136, 145
Mihail I (fiul lui Mircea cel Bătrân) 99, 123, 156, 194
Mihail Radu 105
Mihail Radu–Mihnea III 105
Mihail Şişman 169, 170, 213
Mihail vodă 97–99, 123, 168
Mihnea cel Rău 97, 105
Mihnea III 105–108
Mihneştii 97, 168
Miklosich 101, 205
Milcov 30, 33, 69, 163, 211
Milcov (episcopia de) 30, 38
Milcovensis (episcopia) 18, 130, 211
Milcovia 30
Milcoviei (episcopia) 37
Milinda 59
Mircea 203
Mircea cel Bătrân 74, 93, 94, 97, 99, 123, 145, 156, 157, 167, 180, 181, 187, 194
Mircea Ciobanul 96, 97, 121, 134
Mircea mare-voivod 94
Mircea vodă 92, 164
Mircea voivod (cel Bătrân) 95, 167
Mirceştii 97
Mişelav 37–39, 61
Mişelav-Seneslav 39
Mişlav 61, 62
Moesia 34, 83, 117
Mohács 195
Moimir II 58
Moldova 18, 20, 26, 52, 62, 64, 67, 80, 81, 89, 90, 96, 97, 105, 118, 119, 126, 131, 132, 134, 144, 146–148, 150, 154, 193, 199, 210, 212
Moldova de nord 150
Moldova de sud 26
Mongolia 31, 68
Monségur 30
Montes nivium 100
Moravia 15
Moscova 13, 31, 107, 108, 126, 153, 159
Mstislav 62
Mstislav, mare-cneaz al Galiției 27, 33
Muhi 40
Müller 205
Muntele Athos 97, 100, 157, 206
Muntenia 18, 20, 24, 26, 38, 39, 40, 52, 62, 64, 69, 70, 84, 94,

105–107,118, 120, 122, 141, 154, 165, 199, 211
Mureş 148
Muscel 125, 131
Muşatinii 145

N
Nagymihâld 169
Nan 74
Nan Udobă 77
Naqdimon 59
Naqdimon-Nicodim 59
Nariot de Toucy 32
Năsturel, Petre Ş. 137, 157, 158
Neaga (jupâniţa) 76
Neaga din Hotărani 52, 100
Neagoe (zis Basarab) 100
Neagoe Basarab 52, 89, 90, 100, 102–104, 141
Neagoe vodă 103
Neagu 100
Neagu viteazul 100, 102, 206
Neajlov 69
Neapole 149, 161
Necopole 85
Negru Radul voivod 124,132
Negru Vodă 19, 64, 79, 85–92, 97–99, 108–111,113, 115–134, 136, 150, 153–155, 166, 178, 188, 212
Negru Voivod 119, 121, 127, 133
Negru Voivod cel Bătrân 121
Negrul Vodă 127, 134
Negrum Voivoda 121, 134
Nestor 58
Neumann, Karl Friedrich 25
Neva 42
Nichifor Gregoras 31, 33, 110
Nicodim, egumen 92
Nicolae 163, 202
Nicolae Alexandru 20, 101, 111, 124, 132, 156–158, 164, 197, 204, 206, 208–210, 213
Nicolae Spătarul (zis Milescu) 108
Nicolae voivod 206
Nicopole 180, 194
Nicopolul Mic 180
Niermeyer, J. F. 138, 186
Nigravoda 122
Nipru 26
Nistor, I. 95
Njago 101
Nogai 67, 114, 148, 151, 153, 165, 172, 212
Nogmyhald 169
Novgorod 42, 83, 159
Nucetul 70, 164
Nyakmező 67

O
Oană 73
Obozt 120
Occident 25, 35, 138, 192
Ögödai 27, 42
Ohsson C. d' 37
Oituz 38, 40, 71
Oldamur 148
Oleg 15, 83
Oleg (Helgi) 117
Olga (Helga) 117
Olga 15
Olt 18, 38, 50, 61, 69, 71, 76, 86, 87, 131, 140, 183, 189
Olt (judeţul) 79

Oltenia 19, 24, 48, 50, 52, 63, 71, 91, 120, 125, 138, 139, 140, 141, 169, 182, 183 212
Olu 131
Onciul, Dimitrie 19, 89, 91, 95, 120, 131, 153
Onega (lacul) 21
Onega (regiunea) 21
Oradea 163, 199
Orda 35, 68
Ordubaš 68
Otamiš 68
Otto de Wittelsbach 149, 150
Ottocar de Styria 150
Özbeq (mare-han) 153

P
Păcurariu, Mircea 94–96
Paleologii 98
Palestina 45, 47, 49
Pan Ciurbă 80
Pan Iacuş 80
Panaitescu, P. P. 74, 76, 90, 91, 127, 135, 143, 144, 152, 200
Pandrea, Andrei 24, 68, 72
Panonia 13, 58
Pantelimon, zugravul 209
Papacostea, Şerban 16, 22, 74, 142, 151, 161
Papahagi, Tache 73
Parabuh 165, 166
Paris 94, 157, 193
Paul de Alep 106, 119, 126, 127
Paulus 165, 166
Payandur 68
Pătraşcu cel Bun 96
Pârâianu 81
Pârşcoveanu 145
Pârvu Craiovescu 52, 100
Peceneaga 70
Persia 11, 36, 62
Pesta 34, 211
Petru 203
Petru Cercel 96
Petru de Duisburg 186
Petru Pirus (comite) 61
Petru Şchiopul 97
Petru voivod 97
Petru voivod cel Tânăr 96
Petrus Demetrius 96
Philippide 72, 131
Piatra Craiului (*Königstuhl/Königstein*) 122
Pins, Guillaume de 46
Plaiuri 93–96
Pleşia, Dan 51, 52, 62, 131
Poenari 176
Poghirc, Cicerone 60
Polonia 35, 47, 49, 55, 135, 136, 146, 162, 166, 171, 186, 187, 193, 204
Pop, Ioan Aurel 14
Popa, Radu 14, 66, 143, 153
Popa-Lisseanu, G. 45, 173
Porţile de Fier 79, 109, 114, 153, 212
Posada 19, 68, 112, 115, 171, 180, 181, 187, 188, 213
Prahova 40, 71, 79, 200
Preda (mare-ban, fiul mareluivornic Pârvu Craiovescu) 100
Proorocenii 52
Prusia 49
Prusia Orientală 49
Prut 69
Pseudo-Basarabi 102

Q
Qara 68
Qara Ulaghilor (drumul) 37

Qaraba 68
Qaraiman 68
Qaraqïzïl 68
Qin Shi Huangdi 11
Quman 68
Qumandur 68

R

Radojicić 158
Radu (fiul lui Mircea cel Bătrân) 157
Radu (fratele şi succesorul lui Vladislav–Vlaicu vodă) 209
Radu cel Frumos 76, 99
Radu de la Afumaţi 89, 90, 103
Radu Mihnea 105, 108
Radu Negru 121
Radu Negru Vodă 92, 125, 134
Radu Negru voivod 121, 133
Radu Negrul 108
Radu Negrul voivod 87, 88, 155
Radu Popescu 98, 106, 137, 168
Radu Prasnaglava 99, 132, 194
Radu Şerban Basarab 103, 141
Radu Şerban voivod 102, 103
Radu vodă Negrul 98
Radu I 91, 92, 134, 188, 194
Radu IV cel Mare 91, 92, 121, 134
Radul Negru 92, 90, 123, 155
Radul vodă 87, 91
Rákóczi, Gheorghe 105
Ras Tafari 159
Rásonyi, László 65–68, 113
Rásonyi-Nagy 67
Raşid od-Din 35, 36, 38, 39
Rauseo, Gentilhuomo 109
Râmnicul Sărat 79
Râmnicu-Vâlcea 131, 175
Răsărit 16, 29, 30, 83
Râşnov (*Rosenau*) 122
Reinhardt, Madame 39
Rembald 48, 49
Remetea 163
Rezachevici, Constantin 160, 177, 182–188, 209
Rhodos 45, 47, 48
Riazan 31
Richard Inimă de Leu 133, 161
Rimbaud 48
Rimbauld 48
Riurik 15, 83
Riurik (Hrörekr) 117
Robert (episcop de Strigonium) 26
Rodna 35, 36, 38, 42
Rogerius 35, 36, 38, 40, 42, 45, 48
Roma 15, 95, 107, 161, 213
Romanaţi 51
Romania 32, 88
România 115
Rosetti 145
Rosetti, C. A. 145
Rosetti, Radu 143
Rotunda 65
Rovine 168, 180, 181, 187, 194
Rubroek, Wilhelm van 36
Rumânia 130
Rusĭ 84
Rusia 18, 21, 22, 25, 31, 35, 43, 84, 90, 96, 108, 147, 152, 193
Rusia Kieveană 159

S

Sacerdoţeanu, Aurel 36, 38, 61, 141, 155, 156, 159
Sajó 40

Samo 15
Sandrocottos 59
Sandrocottos-Ciandragupta 59
Sankt Petersburg 147
Sălaj 168
Sălătruc–Câineni 39, 181
Scandinavia 15, 83
Scipio Africanus 118
Scornicești 79, 80
Scylag 168
Seneslau 50, 61
Seneslav 38, 39, 40, 61–63, 139–141, 159
Serbia 109, 158, 165, 166, 169, 170, 213
Seton-Watson, R. W. 82, 144
Severin (banat) 18, 19, 36, 38, 48, 49, 92, 93, 98, 114, 120, 140, 141,149, 155, 169–173, 178, 179, 180, 182, 184, 212, 213
Sfântul Imperiu German de Națiune Germană 192, 198
Siberia 71, 108
Sibiu 119, 181,182, 211
Sigismund de Luxemburg 167, 180, 181, 194
Silezia 35
Simeon (han al bulgarilor) 58
Simion 112
Simonescu, D. 86
Sion, Constantin (paharnic) 81, 146
Siret 36, 69, 87, 200
Siria 126
Šišman 68
Siverie 86
Skeletti, Scarlat 146
Slănic 71
Slon (cetate) 40
Slovenia 20, 145
Sluşanschi, Dan 53
Smyslav 61
Snyslav 61, 62
Sobieski, Jan 108
Solnoc (*Zonuk*) 199
Soltan 68
Soronius 32
Spalato 36
Spania 18, 34, 69, 83
Stahl, Henri 94, 157
Stanca din Hotărani 104
Stoicescu, Nicolae 67, 74, 89, 115–118, 125
Stoienești 122
Strehaia 87
Strigonium (*Esztergom*) 18, 26, 29, 211
Subaša 66
Sübötai 26, 27, 41
Suceava 79
Surul 65
Susman 67
Suzdal 31
Suzdal–Vladimir 153
Svatopluk I 58
Svatopluk II 58
Sviatoslav 117
Šyšman 66
Szécsényi Tamás 171, 175
Szécsi, Dionisie 168, 171, 173
Szilágyi (familia) 145
Szlanye 119

Ş

Şăineanu, Lazăr 135
Şerban Cantacuzino 88, 102, 103
Şincai, Gheorghe 156
Şişman 148

Şişmanizii 145
Ştefan (fiul comitelui cuman Parabuh) 165, 166
Ştefan (fiul lui Béla IV) 34
Ştefan Cantacuzino 102, 103
Ştefan cel Mare 80, 145, 187, 193–194, 198
Ştefan cel Sfânt 150
Ştefan Dečanski 170, 213
Ştefan Duşan 109–111, 204
Ştefan Petriceicu vodă 146
Ştefan Răzvan 145
Ştefan Uroş II Milutin 148
Ştefănescu, Şt. 115, 118, 136
Ştefăniţă vodă 90
Ştirbeii 40

T
Tacto 81
Talabă 71
Tamirtaš 68
Tamiš 68
Tatar 66
Tatarca 79
Tatomir 113
Tatu 74
Tăbârceag 72
Tătar Hova 79
Tătar Hovasî 79
Tătara 70
Tătarul Mic 79
Tătărăi 79, 80
Tătărăşani 79
Tătărei 79
Tătăreni 79
Tătărenii de Sus 79
Tătărescu, Gheorghe 81
Tătăreşti 81
Tătăreştii de Jos 79
Tătăreştii de Sus 79
Tătăreu 79
Tătăruşi 79
Tăttărescu (pictorul) 81
Tâncabă 73, 133
Tâncăbeşti 73
Târgovişte 96, 104, 106, 107, 123
Tecuci 79
Teleorman 71, 72, 79
Teodosie Rudeanu 136
Terra Lytua 61
Terra Lytva 50
Terra Maramorosiensi 66
Terra Szeneslai 61
Terra Szevrin 50
Terra Transalpina 112, 160, 182
Tezlui 72
Theodor Comnenul 119
Theodor Metochites 208
Theodorescu, Răzvan 113, 163
Theodoric (călugăr) 30
Theodoric (episcop) 30
Thocomer 19, 113, 166
Thocomer-Negru Vodă 109
Thocomerius 63, 64, 77, 112, 113, 132, 153, 161, 182
Thocomerius–Negru Vodă 153–155
Thoctomer 18, 56, 63, 113, 114, 120, 128, 133, 134, 160, 163, 165, 212
Thoctomer–Basarab 166
Thoctomeru Basaraba 167
Thoctomer–Negru Vodă 128, 150, 212
Thoctomeru 113, 161
Thoctomieră 113
Thoctomieru 113
Thoma (magistru) 189, 190
Tihomir 112, 113
Timiş 39

Timişoara 181–183, 213
Tisa 33, 57, 65, 86, 148, 165, 212
Tismana 175
Titel 165
Toader Toc (boier) 68
Toader Yucaş 80
Tobuq 68
Tocomer 113
Tocsabă 68, 73, 74, 133
Tocsăbeni 70, 72
Tocsăbeşti 70, 72
Tohan 71
Tohani 71
Tokta 81
Tolaba 68
Tolmač 68
Toma (comite de Cracău) 119
Toma (magistru) 160
Toq 68
Toqsaba 68
Toq-tamir 113
Toq-timür 113
Torontay 68
Törtaba, 68
Tozrul 68
Tracia 18, 31, 34, 60, 83, 117
Traian 86, 137
Traianus Dacicus 118
Transalpina 92, 93, 107
Transalpinia 94
Transilvania 20, 29, 33, 36, 38, 39, 46, 47, 55, 57, 58, 62, 64, 67, 79, 90, 92, 93, 95, 96, 100, 122, 127, 130, 148–151, 154, 163, 171, 175, 197
Trau (cetate dalmaţiană) 40
Tugomir 113
Turkmenistan 72
Turnu 180
Turnu Severin 86, 85
Tut-Tarqan 68
Tver 153
Tytel 165
Tywan 66

Ţ

Ţacal 74
Ţara Bârsei 26, 38, 71, 78, 100
Ţara Făgăraşului 85, 150
Ţara Haţegului 66
Ţara Loviştei 26, 68, 181
Ţara Românească 12, 16, 18–20, 24, 49, 52, 55, 68, 76, 82, 83, 85, 88–93, 95–98, 100, 106, 107, 110–112, 115, 116, 118, 121, 122, 126–128, 135–137, 142, 144, 149–150, 152, 153, 158–160, 163, 165, 170, 172, 175, 191, 193–195, 197–199, 201, 202, 205, 210, 213
Ţara Rumânească 87, 88, 93, 123
Ţara Secuilor 66
Ţara Sfântă 45, 49
Ţara Transalpină 189, 190
Ţara Ungrovlahicească 155
Ţara Ungrovlahiei 157
Ţara Ungurească 86–88, 91, 93, 108, 109
Ţara Valahă 150
Ţarigrad 145, 192
Ţiganca 81
Ţigăneşti 81
Ţinutul Făgăraşului 113

U

Ucraina 17, 21, 33, 64
Udrişte din Mărgineni (mare-ban) 103
Udrişte Năsturel 93

Ulan 68
Ulan-Bator 68
Ungaria 18, 19, 25, 26, 29–31, 33–36, 38, 40–42, 45, 47–50, 52, 55, 57, 66, 77, 85, 93–96, 109, 115, 125, 133, 139, 141, 145, 149, 150, 158, 161, 162, 165–168, 170, 171, 181, 193, 194, 197–201, 204, 208, 210–213
Ungrovlahia 88, 92–96, 101, 102, 155, 202, 204, 205, 213
Ungurie 88, 93, 134
Ureche Grigore 89, 137
Urlui 72
Uzon 66
Uzun 66

V
Vadul Cumanilor 71
Valachia 110
Valahia 93, 95, 96, 117, 150, 166, 169, 171, 176, 186, 188, 212
Valahia Neagră (*Kara Falakh*) 119
Valea Argeşului 176
Valea Comancei 71
Valea Dunării 24
Valea lui Conceac 71
Valea lui Moldruz 71
Valea Oltului 39
Valea Prahovei 40
Valea Râului Doamnei 129
Valea Teleajenului 40
Valea Tisei 34
Vasile Lupu 126, 145
Vaslui 72, 79
Vatatzes 32, 33
Vâlcea 51, 71, 79
Vâlcu 51, 63
Vâlsăneştii 52
Veglia (insula) 40
Velbužd 115, 170, 213
Venceslas al Boemiei 35
Veneţia 25, 104, 149, 188
Verecke/Vereţki (trecătoare) 34, 211
Veress, Andrei 107
Vergilius 142
Vicina 19, 158, 197, 201, 205, 213
Vidin 58–60, 120, 148, 200
Viena 13, 108, 147, 173
Visegrád 165, 180, 181
Vlad 58, 153, 203
Vlad Călugărul 76
Vlad Dracul 76, 99, 100, 195
Vlad Ţepeş 75, 76, 99, 105, 123, 145, 176
Vlad vodă Uzurpatorul 180
Vlad voivod 76, 123
Vladimir 31, 117, 159
Vladislas 58
Vladislav Iagełło 204
Vladislav voivod 93
Vladislav I (Vlaicu vodă) 157, 209
Vladislav II (din Dănești) 75, 123
Vladů voivod 123
Vlahia 88, 96
Vlaicu vodă 91, 93, 100, 110, 111, 194, 201, 206, 208
Vlaicu-Vladislav 111, 209
Vlaşkoe Zemlia 34, 138, 161, 213
Vlădae (jupâniţa) 76
Vlădaia (fiica marelui-vornic Pârvu Craiovescu) 100, 103
Voislav (fiul lui Alexandru voivod) 156, 204
Volga 27, 43, 71, 117

W
Wailly, Nathalie de 32
Walachen Lant 150
Weigand, Gustav 72
Wiener Neustadt 47
Władysław 204

X
Xenopol 146
Xenopol, Alexandru 146
Xenopoulos 146

Y
Yacâş 80
Yaprak Tak 37–39
Yaurank 66

Z
Zagreb 119
Zamoyski 135, 136
Zarand 111
Zolyom 174
Zrinski 47
Zrínyi 47

CUPRINS

Mulțumiri 5

Introducere 7

I. Invazia mongolă din 1241 și retragerea cumanilor de la est și sud de Carpați 29

II. Diploma Ioaniților 45

III. Urme turanice în antroponimele și toponimele din spațiul românesc 57

IV. *Letopisețul cantacuzinesc* și explicația ciudățeniilor din el 85

V. Thocomer–Negru Vodă și data probabilă a „descălecătoarei" 109

VI. Basarab mare-voivod. Regele Carol Robert încearcă să reia banatul de Severin și suferă o cumplită înfrângere (9–12 noiembrie 1330) ... 155

VII. Momentul 1359. Alexandru vodă îl cheamă pe mitropolitul de la Vicina la Argeș, abjură catolicismul și devine Nicolae Alexandru 197

Tablou cronologic selectiv 211

Indice de nume de persoane și denumiri geografice 215

Neagu M. Djuvara s-a născut la București în 1916. Este licențiat în litere la Sorbona (1937), doctor în drept (Paris, 1940); doctorat de stat la Sorbona, cu o teză de filozofie a istoriei (mai 1972).

Intrat prin concurs la Ministerul de Externe în mai 1943, este numit secretar de legație la Stockholm de guvernul Sănătescu. Va rămâne în Suedia până în septembrie 1947, când comuniștii preiau și Externele. Hotărăște să rămână în Franța, militând până în 1961 în diverse organizații ale exilului românesc. În 1961, pleacă în Republica Niger, unde va deține, timp de douăzeci și trei de ani, funcția de consilier diplomatic și juridic al Ministerului Afacerilor Străine din Niger și, concomitent, profesor de drept internațional și de istorie economică la Universitatea din Niamey.

Din 1984, secretar general al Casei Românești de la Paris. După decembrie 1989, se întoarce în țară. Din 1991, profesor-asociat la Universitatea din București și membru de onoare al Institutelor de Istorie „N. Iorga" din București și „A.D. Xenopol" din Iași.

„De două veacuri, istoriografia noastră e obsedată de «continuitate», deci de permanență, de imobilitate; e o viziune strâmtă și statică. Or, ceea ce a dat naștere Europei noi, cea de după Imperiul Roman, a fost Istoria în mișcare, au fost valurile succesive care, pornite din adâncul Asiei, i-au împins rând pe rând pe huni, care au pus în mișcare popoarele germanice, acestea, la rândul lor, i-au împins pe slavi, iar în urmă au venit celelalte mari valuri turanice, avarii, bulgarii, maghiarii, pecenegii, uzii, cumanii… Voivodatele românești sunt rezultatul indirect al ultimului val, cel cuman, lovit și alungat, la rândul lui, de valul mongol din 1241.

Când încercăm să înțelegem geneza tuturor noilor state din Europa medievală – tocmai din acest punct de vedere, al barbarilor migratori, trebuie să privim, nu din perspectiva vechilor populații sedentare!"

Neagu Djuvara

ISBN 978-973-50-3332-3

Foto copertă: FLORIN IONESCU
Nicolae Alexandru voivod, fiul lui Basarab
și nepotul de fiu al Negrului Vodă.
Frescă din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș (detaliu)